

شماره نمبر 8

جنوری۔ جون 2022ء

ہندکو مجلہ

سرگی داتا تارہ

(ہزارے دے ہندکو وان لکھاریاں دی تحریاں تے مشتمل رسالہ)



ہندکو تے اردو ادب داروشن تارہ
پروفیسر بشیر احمد سوز

گندھارا ہندکو بورڈ پشاور (ہزارہ شاخ)

ضابطہ

اداریہ گندھارا تے ہزارہ

گندھارا ہندکو بورڈ پاکستان (پشاور) ہک رجسٹرڈ ادارہ اے۔ بورڈ دے بنڈنیں توں پہلوں پشور دیاں کچھ سنگٹیاں ہندکو زبان جوگے کم کرئیں تے اس زبان آں ترقی دیندیں جوگے ہتھ پیر مارے۔ ہک بیٹھک پنج اس زبان وسطے خلوص نال کوشش شروع کیتی گئی۔ اسی زمانے پنج ہزارے دیاں دو لکھاریاں دیاں کتاباں گندھارا دیاں لوکاں اپنوں خرچے تے چھاپیاں۔ سلطان سکون صاحب دی ہندکو زبان دی پہلی لغت تے عبدالغفور ملک صاحب دا قرآن پاک دا اردو ترجمہ۔ ہزارے تے ایہہ کم بہوں بڑا احسان اے۔ جے کہ گندھارا بورڈ اوہ دو کتاباں نہ چھاپداتے دئے کتاباں شیدائی چھپ کے سامنڑیں آونو آں۔ ہندکو زبان دی تری (۳) لغت جو سید نذیر شاہ صاحب تیار کیتی اے اج کل پنج تساں دے ہتھے پنج ہوسی جساں گندھارا چھاپیا اے۔

گندھارا ہندکو بورڈ امیٹ آباد پنج ہک بہوں تکرڑی کانفرنس منعقد کیتی جس پنج اس ویلے دے گورنر جناب مہتاب احمد خان عباسی مزمان خاص ایہے۔ ہزارے دی تاریخ پنج ہندکو زبان دے حوالے نال اوہ سب توں بڑا اکٹھ ایہا۔ گورنر جی شخصیت جد کسی کانفرنس پنج آندی اے تے لوک اس پاسے توجہ دیندے نیں۔ میڈیا بی کن تہر دا اے۔ جلال بابا ایڈیٹور ایم پنج بہوں تکرڑی کانفرنس ہوئی۔ انجوائی ہری پور پنج قاضی اسد صاحب اتھے مزمان ایہے، ہزارے سارے توں لکھاری، ادیب، صحافی تے مفکر اکٹھے ہوئے۔ مانسہرہ پنج سردار محمد یوسف کانفرنس دی صدارت کیتی۔ حویلیاں ہندکو ثقافتی پروگرام پنج ایم پی اے سردار اورنگزیب نلوٹھ گل بات کیتی۔ انجو قانون بنڈ ہانڑیں ولاے لوکاں گندھارا پلیٹ فارم دیندار ہیاتے اپنوں مقصد پورا کر دیا۔ صوبائی اسمبلی دے ممبر جناب نذیر عباسی اسمبلی پنج ہندکو زبان آں پارلیمانی درجہ دیندیں دی قرارداد پاس کروائی تے گندھارا حویلیاں پنج انہماں دی کوشش تے ہمت آں عزت دیندیں وسطے پروگرام کیتا۔ نذیر عباسی صاحب اتھے آئے تے گندھارا دیاں کوششاں اپنوں کم دیا جساں دنج کے اوہ بہوں متاثر ہوئے۔ مانسہرہ پنج ستمبر ۲۰۲۱ء ہک مذاکرہ رخصیا گیا۔ انجو گندھارا بورڈ دے پیر ہزارے پنج گیلے ہوندے گئے۔

گندھارا دے پشور پنج ہونڑیں والیاں کانفرنساں پنج ہزارہ توں ہندکو لکھاری جلدے رہے۔ گندھارا انہماں لوکاں دیاں کتاباں چھاپدار ہیہا۔ انجوائی ہندکو وان اخبار پنج اتھے دیاں ادیبوں دے کالم تے مضمون لگدے رہے۔ انجو گندھارا بورڈ علمی ادبی کم بی کیتے تے نالے سیاسی طور تے ہندکو واپچنڈ اچا ہیار ہیہا۔ فرگندھارا دیاں کامیاں دی لوبی ہزارے دے لوکاں تاخروں پہنچدی رہی۔ تسی ہندکو رسالہ ”سرگی داتارہ“ ای دنج کہو۔ اس پنج ہزارے دیاں شاعراں تے لکھاریاں دیاں لکھتاں چھپدیاں نیں۔ اج جے کہ ہندکو آں کوئی مقام تھا یا اے تے ہزارے دابھی فیدہ ہوسی۔ شناختی کارڈ دے فارم تے ہندکو زبان دا خانہ بنڈنا یا سلیپس پنج ہندکو شامل ہونڑیں دا فیدہ ساریاں ہوسی۔ جے کہ ہندکو زبان اپنوں وجود منوا کہنسی تاں ہزارے دے لوکاں دے کئی مطالبے آپو آپ پورے ہو جسٹنڈ۔

گندھارا ہندکو بورڈ دیاں محفلاں پنج ہزارے دے حقوق دی گل بی ہندی اے۔ اتھے دیاں محرمیاں دا ذکر ہونداے۔ سیاستداناں تے میڈیا دے سامنڑیں ہزارے دی ترقی دا سوال بی رخصیا جلد اے۔

سرپرست:	پروفیسر یحییٰ خالد
مدیر تنظیم:	محمد ضیاء الدین
مدیر:	پروفیسر ملک ناصر داؤد
نائب مدیر:	نصرتہ نعیم
معاون مدیر:	سید ماجد شاہ
ڈیڑاکنگ:	ثاقب حسین
ٹیل:	100 روپے
شمارہ:	نمبر 8۔ جنوری۔ جون 2022ء
پبلشر:	گندھارا ہندکو اکیڈمی، پشور
پرنٹر:	جی ایچ اے لیزر پرنٹنگ پریس، پشاور

مجلس مشاورت:

☆	آصف ثاقب
☆	اجمل نذیر
☆	محمد رضا تنولی
☆	پروفیسر بشیر احمد سوز
☆	نذیر حسین شاہ کسبوی
☆	ڈاکٹر عامر سبیل
☆	ڈاکٹر ارشد شاہ کراچوی
☆	ڈاکٹر احمید خورشید
☆	پروفیسر محمد زمان مظفر
☆	پروفیسر محمد فرید
☆	سیدہ شفیعہ ماجد
☆	فرزانہ اقبال
☆	راجہ نور محمد نظامی
☆	قاضی ناصر بختیار
☆	ڈاکٹر ضیاء رشید
☆	شیر افضل گوچر
☆	نسیم اعوان
☆	سید مہتاب شاہ
☆	شیخا علی شاہ جی
☆	مجلد شاہ
☆	محسن محبوب
☆	فوزیہ بشیر علوی
☆	ڈاکٹر منظور شاہ
☆	ساجدہ تبسم
☆	گلناز شاہ
☆	نیاز علی نیاز
☆	اقبال کلروی
☆	کلیل اعوان

گندھارا ہندکو اکیڈمی پشور

آبدارہ، یونیورسٹی ٹاؤن، پشاور

ای میل: ghpakistan@gmail.com، ویب سائٹ: www.gandharahindko.com

حسن ترتیب

شمار	موضوع	تحریر	صفحہ
1	نذاکرہ، ہندکو زبان۔ ادب، ثقافت تے سماجی ترقی دافروغ	خطاب: محمد ضیاء الدین	2
2	پروفیسر بشیر احمد سوز دی ہندکو ادبی خدمات	عنایت الرحمن (پی ایچ ڈی "اُردو" اسکالر)	5
3	محنت تے شاکستگی دا استعارہ	پروفیسر ڈاکٹر نذیر تبسم	9
4	سائیں غلام دین دے چار بیتیاں دا موضوعاتی مطالعہ	ڈاکٹر عادل سعید قریشی	10
5	لبو	افسانہ نگار: ڈاکٹر عادل سعید قریشی	18
6	ہزارے پنج ہندکو نعت	پروفیسر بشیر احمد سوز	20
7	گہاٹوی	ہندکو ترجمہ: پروفیسر بیگی خالد	26
8	"ماں"	مفیدہ ماجد	29
9	شاعری دادیو	خرم شاہ	31
10	عید مہارنج	ملک ناصر داؤد	34
11	چاندی	سید ماجد شاہ	35
12	سفیان حقّی۔ اللہ میاں کول چلے گئے	محسن چوہان	36
13	بڑاٹھپر	ملک ناصر داؤد	38
14	خیبر پختونخواہ اسمبلی پنج ہندکو جوگے قرار داد	رپورٹ	39
15	سویل	ملک ناصر داؤد	40
16	گیت	سید نذیر حسین شاہ	40
17	غزل	پروفیسر بشیر احمد سوز	41
18	سانول	آصف ثاقب	42
19	کلام	ارشاد شا کر اعوان	42
20	کلام	افضل ہزاروی	43
21	کلام	شکیل اعوان	43
22	غزل	اجمل نذیر	43
23	غزل	نیازت علی نیاز۔ لاہور	44
24	غزل	عظیم ناشاد اعوان	44
25	غزل	مسعود شوق	44
26	ہندکو کی جی نظم	مہتاب شاہ پہو لا	45
27	غزل	پروفیسر بشیر احمد سوز	45-48
28	ڈائری بچوں چوٹ	عبدالغفور ملک (مرحوم)	48
29	چٹھی آئی سہواں دی	آصف ثاقب	49

سرگی داتاره

(هندکو رساله)

گندهارا هندکو بورڈ پشاور (ہزارہ شاخ)

مذاکرہ، ہندکو زبان۔ ادب، ثقافت تے سماجی ترقی دافروغ

26 ستمبر 2021ء بروز اتوار، بمقام مانسہرہ

خطاب: محمد ضیاء الدین

ٹرانسکرپشن: مدرزیب

ایڈیٹنگ: علی اویس خیال

ایہہ Vulnerability دا اک فیکٹر اے؟ ہنٹر اگلا سوال پیدا ہوندے کہ اگر اک بندہ کمزور اے تے اوہ آپڑی کمزوری نوں کسراں ختم کرے؟ بڑا اہم سوال اے نا کہ

A Person How to get rid from that Vulnerability

اک بندہ Vulnerable اے تا اوہ آپڑی کمزوری نوں کسراں ختم

کرے؟ اے بڑا مشکل کم ہوندے۔ بعض اوقات اسراں ہوندے کہ اک بندہ

غریب اے اوہ غربت دی وجہ نال Vulnerable اے کمزور اے اگر اوہ

چاہوے کہ میں آپڑی Vulnerability یا کمزوری نوں ختم کردیواں تے وت

اُنوں بڑی Struggle کرنی پئی۔ جس طراں تو اڈے سامٹیں پٹھین مطاہر

شاہ صیب ایہہ بی غربت دا شکار ہوئے ائے اس سی بعد اناں نے محسوس کیتا کہ ایہہ

غربت دی کمزوری پئی منوں مجبور کردی اے کہ میں کراچی جاواں تے کراچی چلے

گئے۔ اُتھے اناں نے کافی جدوجہد کیتی تے اناں کو ششماں سی بعد کوئی 30-35

سالوں دے بعد اوہ جیہڑا اناں دا آپڑا Vulnerability دا فیکٹر آیا کافی حد تک

اس دا ازالہ کیتا یعنی ازے وچ دہائیاں لگ جان دیاں۔ اسی طریقے تے اگر اک بندہ

تعلیمی لحاظ نال کمزور ہووے یعنی پک بندہ ہووے Matriculate تے اُزے

مقابلے اچ بندہ کھلو جاوے PHD تا ظاہر اے اوہ میٹرک والا بندہ

Vulnerable ہوسی تا ایہہ بندہ ہنڈو اگر کہوے کہ میں آپڑے اس

Vulnerability دے فیکٹرنوں ختم کرنا واں تے کسراں ختم کرسی؟۔ ظاہر اے

پک سال اچ تانی ختم کرسکدا محنت کرسی تے کتنے ہی سالوں اچ اوہ اس نوں ختم

کرنے اچ کامیاب ہوسی۔

ہنڈو میں جیہڑی گھل تو انوں سمجھاں چاہنا واں اُس دی طرف دل آنا

واں کہ اچ سی تقریباً اٹھاسٹھ سال پہلے منے جدو پشور شہر اچ جنم لیتا، میری جم پل

پشور اچ ہوئی، پچپن تے لڑکپن دیکھا، تھوڑا سمجھدار ہو یا شعور پیدا ہو یا منے محسوس

کیتے کہ میں Vulnerable آں، میں کمزور آں۔ ہنڈو تو اڈے سامنڈے میں

پیش کرنا واں کہ میں کمزور کس لحاظ نال آں۔ جدو منے دیکھے کہ میں تا سماجی لحاظ نال

کمزور نیڑگا واں کیونکہ میرے والد صیب دا جیہڑا خاندان اے، اوہ تا پشور دے

بڑے نامور خاندان اچ شمار ہوندے۔ اسی طراں منے سوچے کہ غربت دی وجہ نال

شاید؟ لیکن نہیں میرا خاندان تا متمول خاندان اچ شمار ہوندا اے، کیونکہ میرے

والد صیب دے کول میری پیدائش سی پہلے بی فورڈ گڈی آئی تے اوہ نیشنل بنک آف

میں آپڑی گفتگو دا تسلسل جاری رکھدے ہوئے تو اڈے سامنڈے عربی

دا پک جملہ تے انگریزی دے دو لفظ پیش کرساں کہ ٹسی اکثر انگریزی دا ایہہ لفظ سنو

دے ہو سو Vulnerable یا Vulnerability۔ اسی طریقے تے کہ اگر تسی

چکھو کہ اس دا ترجمہ کیہہ وے؟ تا اس دی جیہڑی Definition اے، اوہ آکسفورڈ

ڈکشنری دے مطابق ایہہ وے کہ The people who attacked

یعنی اوہ لوک جنوں physically, emotional, socially.

فزیکلی، ایموشنلی تے سوشلی کمزور سمجھ کے دبا یا جاندا وے تے اسی طرح اوہ لوک

جیہڑے Vulnerable اُن اناں نوں Vulnerabilities کہندین، یعنی

اواگر کمزور اُن تے کس حوالے نال کمزور اُن؟۔ ٹسی دیکھدے ہو سو کہ ساڈے سماج

اچ اکثر لوک کمزور ہوندین جس دے مختلف حوالے ہوندین۔ مثال دے طور تے

کوئی غربت دی وجہ تو کمزور ہوندے، کوئی آپڑی ایجوکیشن دے حوالے نال کمزور

ہوندے، کوئی آپڑی جنس دی وجہ نال کمزور ہوندے یعنی خواتین تے مرد۔ اسی طرح

کجھ لوک آپڑی زبان دی وجہ نال معاشرے دے وچ کمزور ہوندین یا کمزور شمار کیتے

جاندین۔ مثلاً اُتھے بیٹھے لوکاں دا جیہڑا زبان دا حوالہ ہوسی تا اناں اچ کسی دی مادری

زبان ہندکو ہوسی، گوجری ہوسی، پہاڑی ہوسی تے ایہہ تریواں مذکورہ زباناں یعنی

پہاڑی، ہندکو تے گوجری ایہہ تریواں ہند آریائی زباناں وُن۔ مثال دے طور تے

شجاعت علی شاہ جی صاحب (مانسہرہ) میرے نال گوجری اچ گھل کرسن، میں اناں

نوں ہندکو اچ جواب دیاں۔ میں اناں دی گھل نوں سمجھ سکناں واں۔ اسی طراں

جدواک پہاڑی زبان بولنے والا بندہ آپڑی پہاڑی زبان اچ میرے نال گفتگو کر

دے میں ازے نال ہندکو زبان اچ گھل کرساں تا اسی دوواں اک دوئے دی گھل

نوں سمجھ جاسی ایں۔ کہیں ویں دا مقصد ایہہ وے کہ ایہہ جیہڑی ساڈی زبان اے

ہزاراں سال پہلے خطِ خروشتی اچ لکھی جاندی آئی۔ ہنڑی پہاڑاں دے وچ خطِ خروشتی دے کتبے موجوداں یعنی ایہہ اتنی پراثری زبان اے۔ اس سی بعد منے دائیں بائیں لوک دیکھن کہ جنانے ماشاء اللہ اس اچ کافی کم کیلتے۔ میں اس نتیجے تے پہنچاواں کہ ایہہ جیہڑی میری زبان نوں لوک Vulnerable سمجھ کے منوں Vulnerable سمجھدین ایہہ معاملہ نینگا۔ معاملہ کجھ ہور اے؟ کیونکہ ازاماضی تا بڑا شاندار اے لیکن ازاحال بڑا بے حال اے۔ کوشش آپڑی جگہ تے جاری آئی اے کیونکہ ایہہ بی منوں پتہ وے کہ اس Vulnerable دے فیکٹور نوں ختم کرنے وے اک لفظ استعمال ہوندے ”Resilience“۔ یعنی کمزوری دے فیکٹور نوں ختم کرنے وے Resilient ہنڑنا پیندے۔ کیونکہ جدوتسی دیکھو لو کہ میں Vulnerable آں تا ضرورت اس امر دی اے کہ وے Resilient ہوو یعنی تسی resiliency دا مظاہرہ کرو۔ جدو منے غور کیتا تے کنیا کہ ضیاء الدین! ایہہ تا بڑا مشکل کم اے کیونکہ تیری زبان دی تا کیڈمی بی ٹینگلی، اخبار بی نینگا، رسالہ بی نینگا، نذازی ڈکشنری اے کجھ بی نینگا اچ سی تیس سال پہلے منے آپڑے سی سوال کیلتے کہ واقعی یار میں Vulnerable اس وے آں کہ میری زبان کمزور اے ناتے میں آپڑی زبان دی اس کمزوری دی وجہ توں کمزور ہو گیا واں۔ وے منے فیصلہ کیتا کہ ہنڑ اس نوں سانے مضبوط کرنے یعنی مضبوط کرنا اسراں نینگا کہ میں سینٹ دی بوری چکاتے ٹک ٹک لگا دیواں کہ چلو ہنڑ مضبوط ہو گئے۔ ایہہ اک کہنٹے دا قصہ نی ایا، اک دن دا قصہ نی ایا، اک سال دا قصہ بی نی ایا بلکہ سالاں دے سال دا قصہ ایا۔ اللہ دا شکر اے اس سفر دا آغاز کیتا تے وے دائیں بائیں لوک ملدے رہن۔ ایہہ تفصیل پیا میں توں اس وے پیش کرنا واں کہ میں نکتے ول آخرا چاہنا واں۔ اس وے توڈی توجہ چاہنا واں، توڈے سائیں کجھ سوالات رکھساں کجھ چیزاں رکھساں۔ (میں بتانا واں کہ اس پروگرام دی ریکارڈنگ بی پئی ہوندی اے آڈیو تے ویڈیو ریکارڈنگ بی ہوندی پئی اے)۔ اس وخت اسی اتھے چالیس بندے بیٹھے ہوئے آں تے میں چاہنا واں کہ ساڈا ایہہ بیانیہ ہزارہ دے اناں چالیس افراد سی چار ہزار تے، چار ہزار سی چالی ہزار تے وے چالی لکھ افراد تک ایہہ پیغام پہنچے۔ اس بیانیے نوں پیش کرنا بڑا ضروری اے، اس نوں دوسرے تک پہنچاواں بڑا ضروری اے۔

بحر حال منے جدو آغاز کیتا تے سفر بڑا لمبا نظر آیا، کیونکہ لغت تیار کرنی

پاکستان دے وائس پریزیڈنٹ ائے۔ ہنڑ تسی تصور کرو کہ 1960ء اچ پشاور اچ کسی کول اگر فورڈ گڈی ہوسی تا ظاہر اے اوہ اس وخت دے مالدار لوکاں اچ شمار ہوسی۔ پس میری کمزوری دا حوالہ غربت بی ٹینگلی۔ ہنڑ آجاو تعلیم ول تا ایہہ جیہڑی آپ بیٹی پیا میں توں سنڑانا واں ایہہ اُس دور دی گھل اے کہ میں جدو ایڈورڈز کالج پشاور سی پیا گرہجویشن کرنا آیاں تا تسی دیکھو تعلیمی حوالہ بی میری کمزوری دا حوالہ نی ایا۔ اس سی بعد منے محسوس کیتا کہ شاید میں فزیکلی کمزور آں لیکن منے دیکھا کہ میرے دائیں بائیں جیہڑے بچے وُن میں تا فزیکلی اناں سی زیادہ Active آں کمزور نینگا واں۔ اس سی بعد منے سوچا کہ وے کیوں لوک منوں Vulnerable یا کمزور سمجھ دین جس سی بعد میں اس نتیجے تے پہنچاواں کہ ضیاء الدین! تو This was the Vulnerable اس خاطر ایں کہ تیری زبان ہندکو وے۔ simple Point اوہ ایہہ عام نکتہ یا میری کمزوری دا حوالہ ایا۔

میں پیا توں آپڑی جیہڑی وردات بیان کرنا واں ایہہ 1980ء دی دہائی دی گھل اے یعنی اچ سی چالیس سال پہلے منے محسوس کیتا کہ میں Vulnerable آں؟ کیوں واں؟ تے اس دے ازالے وے منے کیہہ کیلتے؟ جس سی بعد منے آپڑے اس حوالے نوں پڑھے، تحقیق کیتی اے کہ اس زبان دی تاریخ کیہہ وے؟ کتھو آئی اے؟ ازاجغرافیہ کیہہ وے؟ دائیں بائیں کیہہ وے؟ ازادوسری زبان نال کیہہ تعلق اے؟ ایہہ سارے جواب حاصل کرنے دے بعد جدو منے غور کیتا کہ یار میری زبان تا کمزور بی ٹینگلی بلکہ ایہہ تا بڑی زبردست زبان اے۔ میری زبان تا اوہ زبان اے کہ جیہڑی تاریخ دے لحاظ نال پنج ہزار سال پراثری اے۔ ایہہ پیا میں کوئی دعویٰ نی کرنا واں بلکہ ایہہ تا تاریخ اچ درج اے یعنی تسی "George Abraham Grierson" دی کتاب "The Linguistic Survey of India" دیکھو ایہہ تا پیا اوہ کہند اوے کہ ہندکو زبان پنج ہزار سال پراثری زبان اے تے اس دے تعلق زبان دے ہند آریائی خاندان نال اے۔ ایہہ وئی گھل Sir John Marshall بی پیا کرداوے کہ جس نے ٹیکسلا دے قدیم آثار تے کھنڈرات دریافت کیتے وے اوہ پیا لکھدا وے کہ ہندکو زبان دے دریافت ہونے والے کتبے آں سی پتہ چلدے کہ دو، تین ہزار سال پراثری زبان اے۔

اچ اسی ہندکو زبان فارسی یا عربی خط اچ لکھنے آں ایہہ زبان اچ سی

بیچ سی اس اکیڈمی دا آغاز کیتا۔ اللہ دا شکر اے اسی کوششاں کردے رئے، کم دودھ دا گیا۔ سائے آپڑی مدد آپ دے تحت پچاس کتاباں شائع کر لیتیاں۔ دیکھو اللہ مدد کردے اُس دی جیہڑے بندہ کوشش کردے تے کوشش بی کچی کوشش ایہہ نہیں کہ کچی کوشش تے وت جسراں کہندین کہ فرشتہ آجاندین مدد وے، اسی طراں وت مختلف افراد فرشتیاں دی صورت اچ آکے ساڈے نال شامل ہوئین۔ مثال دے طور تے ڈاکٹر ظہور احمد اعوان ستر کتاباں دے مصنف، او ساڈے نال شامل ہو گئے۔ اسی طریقے تے جو ہر میر بڑا وڈا نام اے ادب دی دنیا وچ۔ اسی طراں رضا ہمدانی، پروفیسر ڈاکٹر الہی بخش اختر اعوان پی ٹی وی دے جنرل مینیجر طارق، پی ٹی وی دے پروگرام مینیجر عتیق صدیقی بڑی وڈی فہرست اے۔

مختصر اعرض ایہہ وے کہ سائے جدو کم کیتا تے ساڈے نال خیر ہونخوا دے سابقہ چیف سیکرٹری اعجاز قریشی صیب شامل ہو گئے، ساڈے نال اعجاز رحیم صیب (سابقہ چیف سیکرٹری) شامل ہو گئے، جنان دا تعلق ہزارہ دی سر زمین نال اے اگرچہ کشمیری ؤن برے ہزارہ اچ وڈے نکلے ہوئین۔

اسی طرح ماشاء اللہ جیہڑیاں تو اڈیاں یونیورسٹیاں ؤن تسی آپ دیکھو ازے وچ ہزارے دے کتنے لوک اُن؟ تو اڈے ہزارے دی یونیورسٹی وچ جیہڑا اکیڈمک سٹاف اے تسی آپ دیکھو کہ ہزارے دے ہندو بولنویں والے کتنے لوک اُن؟ یعنی نہ ہونویں دے برابر اُن ایہہ ہوندے بیانہ۔ ساڈے وے سے اس دی بڑی وڈی ضرورت اے کیونکہ جد تک تسی آپڑے بیانیے نوں مضبوط نہ کر سوتسی آپ مضبوط نہ ہوسو۔ میں تو انوں سوشیا لوجی دی اک ٹرم بتانا واں کہ اک ہزار افراد اگر اک علاقے اچ رہندے ہوں تا تا اس چو بیس افراد آپس اچ منسلک ہوں، متحد ہوں کسی زبان دے اُتے تے 980 افراد جیہڑے دوسری زبان بولنے والے متفق نہ ہوں تا اُن تے او 20 افراد یعنی 980 افراد اُتے غالب آجاندین۔ یعنی 20 افراد متحد تے متفق ہوندین او دوسری زبان تے چھا جاندین تے 980 افراد تتر تے منتشر ہوندین۔ اگرچہ نظر زیادہ آندین برے اُن تے قوت بڑی تھوڑی ہوندی اے۔ اے وئی نسخہ سائے استعمال کیے لیکن دیکھو اصولاں نوں بیان کرنا بڑا آسان اصولاں تے عمل کرنا بڑا مشکل اے۔

ہنٹر میں تو انوں بتانا واں کہ ساڈی اس کامیابی دانسخہ کیہہ وے؟ اوہ اللہ رب العالمین دی کتاب اے۔ دیکھو ایہہ جیہڑی مذہب دی کتاب ہوندی اے

اے، ڈکشنری چھاپنوی اے۔ قرآن پاک دا ترجمہ بی کرنا اے تے اس سی علاوہ اکیڈمی ہنڈاڑی اے، ڈیپارٹمنٹ بی ہنڈاڑی اے، بڑی چیزاں اییاں تے کول ککھ بی نی آیا لیکن اللہ دا شکر اے کہ اس دا آغاز کیتا، بڑی پرائزی گہل اے اک دن منوں پتہ لگا کہ ہزارہ دا اک شخص جس دا نام سلطان سکون اے اُن تے ہندکو دی اک لغت مرتب کیتی اے میں بڑا خوش ہو گیاں۔ میں تے ڈاکٹر صلاح الدین صیب (مرحوم) اسی اُن تے کبار آئے سائے اُن تے گزارش کیتی اُن تے کیتا کہ ہاں جی میرے کول مسودہ پیا ہوئیے، اس سی بعد سائے باقاعدہ ایگریمنٹ کر کے سٹام پیپر تے آپڑی جیب سی اُن نوں پیسے دے کہ اُن سی اوہ مسودہ حاصل کیتا، ایہہ سب کجھ اس وے سے کیتا کہ میری زبان دی ڈکشنری ہک آدمی نے مرتب کیتی اے، بیشک اوہ ہزارے دا لہجہ وے لیکن ہے تاہند کوہی، اس نوں حاصل کر کے سائے سلطان سکون صیب دے نال نال اوہ لغت چھاپی۔ اس سی کجھ عرصے بعد پتہ لگا کہ پشور اچ بڑے لوکاں دے کم تیار ہون برے وسائل نہ ہونویں دی وجہ نال کوئی غریب بندہ وے کتاب نی چھاپ سکدا۔ مثال دے طور تے ساحر مصطفائی اک بڑا زبردست شاعر آیا اُزی بڑی اچھی شاعری ائی سائے اُزی شاعری چھاپی۔ سائے میرٹ نوں سامنڑے رکھا، سائے ایہہ نی دیکھا کہ کوئی بڑا پیسے والا بندہ وے ارب پتی اے تا اُزی کتاب چھاپو کہ کجھ پیسے حاصل کریں، اللہ دا شکر اے سائے ایہہ نی کیتا۔ فرجندو پتہ لگا کہ ایہہ بی ضروری اے کہ ساڈی زبان دا آپڑا ڈیپارٹمنٹ ہووے، آپڑی اکیڈمی ہووے سائے بڑی کوششاں کیتیاں، اکیڈمی ہنڈاڑی اکیڈمی ہنڈاڑی، نعرے مار دے رئے، دعویٰ کر دے رئے، بیانات دیندے رئے۔ ہنڈو پیتا تو انوں 1993 دی گہل کرنا واں کہ سائے سوچا کہ یارا اکیڈمی کیہہ ہوندی اے؟ ساڈے سی دس سال پہلے بی لوکاں نے نعرے مارین اکیڈمی ہنڈاڑی، اکیڈمی ہنڈاڑی کجھ بی نہ ہنڈاڑی اسی کیہہ کریں؟ منے آپڑے ساتھیوں کھیا گہل اسراں وے کہ حکومت نینگی ہنڈاڑی تانہ ہنڈاڑی اسی آپ ہنڈاڑی آں۔ میرے دوستاں نے منوں کیتا کہ ضیاء الدین! اکیڈمی وے بلڈنگ ہوندی اے، سرمایہ ہوندے، لوک ہوندین، پروگرام ہوندین وغیرہ وغیرہ۔ منے کہیا یعنی سب سی پہلے بلڈنگ اے تا میرے کبار دی بیچ حاضر اے، دوسری چیز سرمایہ وے منے کہیا میں اس وخت پندرہ ہزار تنخواہ پیا لینا واں میں اس چودس ہزار روپے اس وے وقف کر لینا واں۔ اس طریقے تے آپڑی مدد آپ دے تحت سائے آپڑے کبار دی

کوہستان، تورغر، ماہنامہ، ایبٹ آباد تے ہری پور دے ضلع شامل نے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز داتارہ وی ہزارے دی مٹی نال ہے۔ سوز صاحب دی اے خاہش اے ای کہ پاکستان دے لوکاں تے اہل علم آں ہندکو زبان نال متعارف کراواں۔ اسی مقصد آں سامنڑے رکھ کے سوز صاحب ہندکو زبان فنج کتاباں لکھیاں نے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز داناں اُردو زبان دے ادب فنج تے اُچا ہے ای ایہا، پر اُنہاں ہندکو زبان فنج دی کتاباں لکھیاں نے جس توں اے پتا لگدے کہ سوز صاحب آں آپڑیں ماں بولی نال کتنی محبت اے۔ ہندکو زبان دی خدمت جس انداز نال پروفیسر بشیر احمد سوز کیتی اے، ہزارہ دا ہور کوئی لکھاری اس طرحاں خدمت نی کر سکیا۔ میں اس مضمون فنج پروفیسر بشیر احمد سوز دیاں ہندکو کتاباں دا مختصر تعارف پیش کرساں، جس توں اے اندازہ ہو جیسی کہ سوز صاحب حقیقی معنیاں فنج ہندکو زبان دی خدمت کیتی اے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز ہندکو زبان فنج چھڑیاں کتاباں لکھیاں نے، اُنہاں فنج ”ہزارہ دے آثارِ قدیمہ، سوچ منارے، ہندکو گیت نگاری دی روایت، چلاکاں تے“ ہزارہ فنج ہندکو لغت“ وغیرہ شامل نے۔

سب توں پہلے گل کرساں ”ہزارہ دے آثارِ قدیمہ“ دے بارے فنج۔۔ اے کتاب ہزارہ چیئر ہزارہ یونیورسٹی کے تعاون نال ۲۰۱۵ء فنج شائع ہوئی اے۔ سوز صاحب دی اے کتاب ”ایوارڈ یافتہ“ کتاب اے۔ اے کتاب ہزارہ دے آثارِ قدیمہ دے حوالے نال لکھی گئی اے۔ اے کتاب برصغیر دی صدیاں دی تاریخ اے تے نالے آثارِ قدیمہ دے حوالے نال ساڈی رہنمائی کردی اے۔ اے کتاب آثارِ قدیمہ دے طالب علموں واسطے بڑی فائدہ مند اے۔ ”ہزارہ دے آثارِ قدیمہ“ فنج پروفیسر بشیر احمد سوز سب توں پہلے ہندکو زبان دے حوالے نال گل کردے نے۔ اُس توں بعد ہزارہ فنج ملنے والے آثارِ قدیمہ تے اُنہاں دی اہمیت تے بحث کردے نے۔ ہندکو زبان دے ادب آں بڑی خوبصورتی نال کتاب دا حصہ بنڑا کے کتاب دی اہمیت فنج اضافہ کیتا نے۔ ہزارہ داتارہ پروفیسر بشیر احمد سوز اس طرحاں کراندے نے:

”ہزارے دی وادی دنیا دی تاریخی تے سوہنڑیاں وادیاں فنج گنڑی جلدی اے۔ اس دے تاریخی آثار اس دے گزرے زمانے دی داستان سنڑا دیں۔ ہک پاسے برفاں نال ٹپکے دے ٹہا کے تے سبزے نال پھری دیاں چوٹیاں اس وادی دے حسن تے جمال دیاں

صرف تو اڈی مذہب دے حوالے نال رہنمائی نی کردی بلکہ ہر لحاظ نال تو اڈی رہنمائی کردی اے، زندگی دے ہر شعبے دے وچ تو اڈی رہنمائی کردی اے۔ دیکھو اسی جس وخت اس نوں پڑھنے مثال دے طور تے اسی ہر نماز دی رکعت اچ سورۃ فاتحہ پڑھنے آں، سورہ فاتحہ اچ کیہہ وے بعد از حمد تعالیٰ دعا وے کہ اے اللہ اسی تیرے سی رہنمائی چاہتے آں، ماشاء اللہ تو اے سب نے قرآن پڑھا وے۔ ہنڑ اس دُعا سی بعد جدو اسی سورہ بقرہ نوں پڑھنے آں تا اُس دی ابتدائی آیات اچ اللہ تعالیٰ نے جیہڑی پہلی آیت اے او جواب اے اس دعا دا تے منے اوہ وئی آیت Resilient ہونڑیں وے منتخب کیتی اے یعنی منے Resilience وے جڑا نسخہ استعمال کیتے او سورہ بقرہ دی ایہہ آیت اے کہ

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

یعنی اُس دعا سی بعد اللہ تعالیٰ فرماندین کہ ایہہ میرے بندے ایہہ کتاب ہدایت اے تے ہدایت دیندی اے کناں لوکاں نوں؟ متقی لوکاں نوں۔ متقی دا مطلب ایہہ ہوندے کہ اوہ بندہ جیہڑا Disciplined ہووے، نظم و ضبط دا پابند ہووے، ایہہ اُس وے رہنمائی دی کتاب اے۔ اللہ نے ایہہ نی کہیا کہ انسان وے، اللہ نے ایہہ نی کہیا کہ مومن وے، اللہ نے ایہہ نی کہیا کہ مسلمان وے اللہ نے کہیا وے متقی وے ہدایت اے تے اسی آیت سی سانسے Resilience دا سبق لیا۔

پروفیسر بشیر احمد سوز دی ہندکو ادبی خدمات

عنایت الرحمن (پی ایچ ڈی ”اُردو“ اسکالر)

وفاقی اُردو یونیورسٹی، اسلام آباد

ہندکو زبان دا شمار برصغیر دی پرانڑی زبان فنج ہوندے۔ خیبر توں سندھ تک بولی تے سبھی جُلنے والی اس زبان دی اہمیت تے مقبولیت آں کسی طرحاں وی نظر انداز نی کیتا جاسکدا۔ ہندکو زبان زیادہ تر ہزارہ ڈویژن فنج بولی جلدی ہے۔ ہزارہ پاکستان دے خوبصورت ترین علاقیاں فنج شامل اے۔ ہزارے فنج

گواہ نے تے دوئے پاسے پرائزیں تاریخی آثار تے چھپے دے
خزانے تے ماضی بچ ہونڑیں والیاں ایجاداں دا پتہ دیندین۔ اس
دے علاوہ ہزارے دے ندی، نالے، اترائیاں تے ٹہاکیاں تے
بڑے دے راہ، نہراں، آبشاراں، چہرنے تے چوئے اس علاقے
دے سوہنڑیں منظرآں بچ اپڑیں موسیقی نال فضاواں پرسوز
رخدین۔“

پروفیسر بشیر احمد سوز لکھدے نے کہ ہزارہ بچ آثار قدیمہ دی تلاش سب
توں پہلے ۱۹۸۸ء بچ سرائے صالح دے مقام تے ہوئی اے۔ اس توں علاوہ سری
کوٹ، مانسہرہ، پنییاں تے خانپور دے علاقیاں بچ بدھ مت مذہب دے آثار قدیمہ
ملے نے۔ ”ہزارہ دے آثار قدیمہ“ ہزارے دی تاریخ وی ہے وے، ثقافت وی
ہے وے تے نالے اس دے تاریخی ورثے دی وارث وی۔ ہزارہ دے حوالے
نال اگر کسی کتاب آں ”ہزارہ دا انسائیکلو پیڈیا“ آخیا جے تے اوہ ”ہزارہ دے آثار
قدیمہ“ ہی ہوسی۔ اے کتاب ہزارے بچ آثار قدیمہ دے حوالے نال ہندکو زبان
بچ سب توں معتبر کتاب دا درجہ رخصدی اے۔

”سوچ منارے“ پروفیسر بشیر احمد سوز دی ہندکو غزلاں تے مشتمل کتاب
اے۔ ”سوچ منارے“ ۲۰۰۹ء بچ تصنیف ہوئی اے۔ ”سوچ منارے“ ایوارڈ یافتہ
کتاب اے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز آں اس کتاب اُتے راجہ پرویز اشرف
سابقہ وزیر اعظم پاکستان دی طرفوں انعام عطا کیتا گیا وے۔ ”سوچ منارے“ دو
حصیاں تے مشتمل اے۔ پہلے حصے بچ سوز صاحب دا سنجیدہ کلام اے تے دوئے
حصے بچ طنز و مزاح دا ترکاوی شامل اے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز دا ہندکو مجموعہ ”سوچ
منارے“ آپڑیں مٹی دی خوشبو تے خوبصورتی نال پرپا ہویا اے۔ سوز دیاں ہندکو
غزلاں اُس تے فن دا بھرپور اظہار نے۔ ”سوچ منارے“ بچ سوز صاحب
معاشرے دے اُس نظام آں موضوع بحث بنزایا جس بچ انسان صدیاں توں آقا
تے غلام بنڑ کے جی رے نے۔ اے نظام ہونڑ وی کئی علاقیاں بچ موجود اے پر
لوک وڈیرے تے خانگی نظام توں جان چھڑا کے علم دے پاسے رخ پے کر دے نے
جس دے اثرات بول اچھے نے۔ ”سوچ منارے“ دا اک شعر دینجو جس بچ پروفیسر
بشیر احمد سوز وڈیرے تے بڈے لوکاں دا صحیح طرحاں نال جائزہ پیش کردے نے کہ
کس طرحاں اناں وڈیریاں غریب لوکاں لٹ لٹ کے آپڑیاں جییاں پرپاں نے:

رجڑیں دا ایہہ نال نینھہ کہندے

لٹ گئے سارا مال وڈیرے

ہزارہ ہندکو وان طبقے دا گڑھ اے۔ اتھے ہندکو دے وکھرے وکھرے

لہجے نظر آندے نے۔ پر ہر لہجہ آپڑیں اندر اک مٹھاس تے خوبصورتی

رکھدے۔ اے ہی مٹھاس تے خوبصورتی ہزارے دی فضاواں تے ہواواں بچ دی

نظر آندی اے۔ سوز دے ہندکو کلام بچ جائی جائی ہزارہ تے ہزارہ دیاں خوبصورت

فضاواں دا ذکر نظر آندے۔ اک جائی سوز لکھدے نے:

خوشبوآں، مہکاراں واسطے

آنا میرے دیس ہزارے

”سوچ منارے“ دے دوئے حصے بچ طنز و مزاح تے تنقید زیادہ نظر

آندی اے۔ اس حصے دی شاعری طنز و مزاح تے ہنسڑیں ہنسائیں والی اے پر تھوڑا

غور کراں تے پتہ لگدے کہ اس بچ صرف مزاح ہی نہی بلکہ درد وی اے وے۔ تے

اے ہی درد ماحول دی بے سکونی آں سامڑیں آخردے۔ صنعتی تے ٹیکنالوجی دی

ترقی بے شک انساناں واسطے بڑی اہم اے۔ جلدے دور بچ تے ترقی یافتہ ملک

اسی وجہ نال دنیا دے غریب ملکاں تے قوماں واں کیڑے مکوڑے سمجھدے

نے۔ انسان طاقت تے ٹیکنالوجی دے اس دور بچ اے پھل گئے نے کے لوکاں

کول دو ویلے دی روٹی نہ ہووے، نالے اوہ موذی مرضاں دا شکار ہووون، غربت

ہوونے، پھک تے اناں ٹیکنالوجیاں دا کے فیدہ۔۔۔ ”سوچ منارے“ بچ

شاعر اسے پاسے اشارہ کردے کہ:

بم، میزائل، جٹ طیارے، ٹینکاں دا کے فیدہ

تہرتی اُتے جیدی خلقت پہکھاں نال پی مرے

پروفیسر بشیر احمد سوز دی ”سوچ منارے“ ہندکو زبان دے حوالے نال

لوکاں دی سوچ آں بول تبدیل کیتے۔ اس کتاباں ہندکو زبان آں بول چال دی

زبان توں کڈ کے لکھت پڑھت دی زباناں بچ شامل کرنے بچ اہم کردار ادا

کیتے۔ ہندکو زبان بچ تحقیق تے تخلیق دی جدوں وی گل ہوسی ”سوچ منارے“ دا ذکر

وی ضرور ہوسی۔

اے گل اک حقیقت اے کہ سُر، تال، ہنسڑاں، رونخاں انسان دی

فطرت اے تے پیدائش توں موت تک اے کم لگیا رہندے۔ اے اک علیحدہ گل

گاڑے، بجھارتاں تے لوک ماسیے محققین آں ملے نے۔ فکری تے فنی حوالے نال اے ہندکو زبان دا اثاثہ نویس لکھاریاں واسطے یوں اہم اے۔ ہندکو زبان آں فروغ دیندیں واسطے جہڑا کم ہوندے پیا اوہ واقعی قابل قدر اے۔ پر ہلے وی ہندکو ادب دے کئی شعبے ایجے نے جتھے کم کرنز باقی اے۔ اس گل دی بوں ضرورت اے کہ ہزارہ دیاں ساریاں ادبی تے ثقافتی تنظیمیں مل جل کے ہندکو ادب واسطے کم کرنز کیونکہ انہاں ساریاں دے تعاون توں بغیر ہندکو زبان دی ترقی داخاب پورا نہ ہو کیندا۔ ”ہزارہ میں ہندکو گیت نگاری“ پروفیسر بشیر احمد سوز نے اسے مقصد آں سامنڑے رکھ کے لکھی اے۔ امید اے کہ باقی ہندکو لکھاری وی سوز صاحب دی سوچ آں سمجھ کے ہندکو ادب واسطے بہتر انداز بنج کم کرن سوز۔

پروفیسر بشیر احمد سوز دی اک ہور مشہور ہندکو کتاب ”چلکاں“ اے۔ ”چلکاں“ تساں دی پہلی ہندکو تصنیف اے۔ اے کتاب اتنی مشہور ہوئی اے کہ گندھارا ہندکو اکیڈمی سوز اس کتاب آں ”ہزارہ رنگ“ دے نال دوبارہ شائع کیتا اے۔ ”چلکاں“ لفظ ”چلک“ توں نکلیا اے جس دا مطلب روشنی دی اوہ کرن اے جہڑی اکیاں چندھیا کر چھوڑ دی اے۔ اس کتاب بنج ہزارہ دی تاریخ تے تعارف دیاں چھلکیاں یا شعراواں نے اس وجہ نال اسان ”چلکاں“ داناں دتا گیا اے۔ ”چلکاں“ ہزارے دی تاریخ وی ہے وے تے ہزار دا تعارف وی۔ اسی اس کتاب آں ہزارے دی مکمل تاریخ یا تعریف تے نہ آخ کیندے پر اس بنج اہم اہم موضوعات آں نظم کرنز دی کوشش کیتی گئی اے۔ شیر بہادر پنی ہزارہ دے مشہور تاریخ دان نے انہاں نے ہزارہ دی تاریخ اتے اک بڈی کتاب لکھی اے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز وی ”چلکاں“ بنج اس کتاب توں فائدہ چایا اے۔ کیونکہ اس کتاب توں علاوہ ہور کوئی کتاب اُس ویلے تک سامنڑے نہ آئی جساں مثال دے طور تے سامنڑے رکھیا جلے آ۔ ”چلکاں“ (ہزارہ رنگ) دے شروع دے صفیاں اتے لفظ ہزارہ کی مشہوری دی وجہ دا پتا چلدا اے۔ اس توں علاوہ اے وہ پتا چلدا اے کہ پرانے دور بنج کشمیر توں کن کے تے چھ ہزارہ (یعنی اٹک، حضرو وغیرہ) تک دا علاقہ ہزارہ دے نال مشہور ایہا۔ ”چلکاں“ آپڑیں اُسلوب دی وجہ نال ایک وکھری حیثیت رخصدی اے۔ اس دے شعراں بنج افسانوی رنگ نظر آندا اے۔ اس کتاب بنج پروفیسر بشیر احمد سوز تاریخ کے صفحے پڑتے نے تے مختلف زمانیاں بنج ہزارے تے حملہ آور ان تے مختلف حکمراناں دا تذکرہ وی کیتا

اے کہ شروع بنج انسان آں اس دا احساس نہ ہو یا۔ انسان آں بڑے چہر بعد ہوا دی سرسراہٹ، بارش دی رم جھم، ٹاکیاں تے ندی نالیاں بچوں آنڑے والے پانڑی دی آواز تے کوکل دی کوک دی خوبصورت آواز دا احساس ہو یا وے۔ اس توں بعد ہی انسان خوبصورت آواز اں سُنڑے کے اپنے دل آں سکون دیندا نظر آیا اے۔ ”ہندکو گیت نگاری دی روایت“ پروفیسر بشیر احمد سوز دی ہندکو زبان بنج لکھی ہوئی کتاب اے۔ اس کتاب بنج سوز صاحب انہاں خوبصورت آواز اں دی تاریخ شامل کیتی ہے۔ جڑیاں انسان سُنڑے کے سکون تے چین حاصل کر دے۔ موسیقی تے گاڑے ہر زبان بنج نظر آندے نے۔ ہندکو زبان دے ادب بنج وی اے ساریاں چیزیں شامل نے۔ پروفیسر بشیر احمد سوز ”ہندکو گیت نگاری دی روایت“ بنج ہزارہ تے خاص کر ہندکو زبان بنج گیت، ماسیے دی روایت آں بوں تحقیق توں بعد شامل کیتا اے۔ ہندکو زبان دالوک ادب لکھوں شروع ہوندا اے؟ اے اک مشکل سوال اے۔ پر اتنا ضرور آخ کندے آں کہ ہندکو لوک ادب زبانی کلامی (سینہ بہ سینہ) چلدا آیا اے۔ فرجدوں اے لکھت پڑھت دی شکل بنج آیا اے تے اے ادا دینی چیز بنڑ گئی اے۔ ”ماہیا“ ہندکو زبان دا مشہور لوک ادب اے۔ اس توں علاوہ چار پیٹے، دو ہڑاتے گیت وی ہندکو زبان بنج آئے جلدے نے۔ ”ہندکو گیت نگاری دی روایت“ پروفیسر بشیر احمد سوز دی تحقیقی تے تخلیقی کاوش اے۔ اس کتاب بنج تساں ہندکو زبان دی تاریخ، ہزارہ دی ثقافت، رسم رواج اتے تحقیقی مضمون لکھے نے تے نالے ہزارے بنج ہندکو لوک ادب، گیت، ماہیا، دو ہڑے وغیرہ دی وی تشریح کیتی اے۔ ہندکو زبان دے مشہور شاعر اں دا تعارف تے شعر دا نمونہ وی کتاب بنج شامل کیتا اے۔ اس کتاب بنج کم و بیش ۴۷ ہندکو ادا شاعر اں دا ذکر اے جہاں بنج مشہور ہندکو شاعر سلطان سکون، آصف ثاقب تے حیدر زمان حیدر وغیرہ شامل نے۔ کتاب بنج شامل سلطان سکون دے کلام دا نمونہ وی دینجو:

بجنا توں میرے کو لوڈور ہو گئیں

دور ہو گئیں تے مجبور ہو گئیں

چھٹی اُتے آئے دی پہاں رکھساں

بجنا میں لُج تیری پاں رکھساں

ہندکو لوگ ادب جلدے دور بنج آپڑیں شناخت سونہڑے طریقے نال

کراندے پیا۔ ہنڑ تک ہندکو لوک ادب بنج چار پیٹے، شادی بیاہ دے

اے۔ ”چلکاں“ بیچ شامل ہزارہ دی منظوم تاریخ دے حوالے نال شعر:

شیر بہادر قصہ کیتا
سُنو یا کجھ کجھ لوکاں سنو
شیر بہادر صدیاں پڑھیاں
صدیاں دی تاریخ دی لگیاں
شہر گراواں پھر پھر کے اوہ

”چلکاں“ بیچ پروفیسر بشیر احمد سوز سُنو ہزارہ دے ضلعے امبٹ آباد، مانسہرہ تے ہری پور وغیرہ داتعارف وی منظوم صورت بیچ پیش کیتا اے۔ ہزارہ دے موسم، فصلوں، پھل، دریا، ندی نالے، جنگل، ہزارہ دیاں اہم سماجی، ادبی تے سیاسی شخصیات دا تذکرہ بھی کتاب بیچ شامل نے۔ سوز صاحب دی اے کتاب مثنوی دی طرز بیچ لکھی گئی اے۔ بلاشبہ ہزارہ دی سیاسی، سماجی تے ادبی تاریخ آں نظم دی شکل بیچ لکھڑاں اک بوں ہی مشکل کم ایہا۔ پروفیسر بشیر احمد سوز نے ایہہ مشمل کم وی کر چھوڑیا اے۔ ہنڑاے آنڑے والیاں دی ذمہ داری اے کہ اوہ ہزارہ دی اس منظوم تاریخ تو فائدہ حاصل کر کے ہزارہ دے ادب دی مزید خدمت کرنیں بیچ آپڑاں حصہ پاوڑے۔ ہزارہ دی اے منظوم تاریخ اہل ہزارہ تے ہندکو ادب نال دلچسپی رکھڑیں والیاں واسطے بہترین تحفے توں کٹ بندھ۔

ہزار ایونیورسٹی مانسہرہ بیچ ۲۰۱۱ء بیچ اک نواں شعبہ ”ہزارہ چیئر“ دے ناں نال بنڑایا گیا ایہا۔ پروفیسر بشیر احمد سوز آں اس شعبے دیاں ذمہ داریاں دیتیاں گئیاں۔ اس شعبے دے بڈے بڈے کماں بچوں اک کم اے وی ایہا کہ ایہہ شعبہ ہزارہ دی ثقافت، تہذیب، رسم رواج تے ادب دی ترقی واسطے کم کرسی۔ پروفیسر صاحب دو سال تک اس شعبے دے انچارج رہے نے تے اس عرصے بیچ انہاں ہزارہ تے ہندکو زبان کی ترقی واسطے بوں کم کیتے نے۔ ”ہزارہ چیئر“ دے شعبے بیچ ہندکو زبان دیاں جہڑیاں کتاباں شائع ہوئیاں نے انہاں بچوں اک کتاب ”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ وی شامل اے۔ ”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ لکھنؤ دے داسہراوی پروفیسر بشیر احمد سوز دے سرے اُتے وے۔ ہزارہ بیچ ہندکو نعت دے حوالے نال اے پہلی کوشش ایہی۔ اس کتاب دی اشاعت دے بارے بیچ پروفیسر صاحب آخدے نے کہ:

”حضور ﷺ دی محبت ہر مسلمان دے دل بیچ اے۔ آپ ﷺ اللہ

دے آخری رسول نے۔

مسلمان ہوڑے دی حیثیت نال اسماں دے شاعراں دا اے ایمانی تقاضا اے کہ اوہ آپ ﷺ کی محبت دا اظہار زبان نال وی کرڑتے قلم نال وی۔ ہزار ہدے شاعراں حضور ﷺ نال آپڑیں محبت دا جہڑا ثبوت دیتا اے میں اُساں آنڑے والی نسلاں واسطے محفوظ کرڑا چاہنا ایہاں۔

اللہ داکشمر اے کہ میں اس مقصد بیچ کامیاب ہو گیاں۔“

”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ پروفیسر بشیر احمد سوز دی بوں بڈی کوشش اے۔ اس بیچ آپ سُنو نعت داپس منظر، عربی نعت دا آغاز، اُردو نعت گوئی دی تاریخ تے فر ہزارہ بیچ ہندکو نعت آں بڑی خوبصورتی نال شامل کر کے ہندکو زبان دے خزانے بیچ اضافہ تے کیتا ہی ہے وے پر اس دے نال نال ہزارہ دے شاعراں دی حضور ﷺ دی ذات اقدس نال محبت آں وی سامڑیں آندا اے۔ ”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ بیچ جتھے کئی نامور شاعراں داتعارف تے نعت دے نمونے شامل نے، اُتھے مولوی سلطان میر (والد میر ولی اللہ) دی اک نعت وی شامل کیتی ہے۔ جہڑی انہاں دے کتا بچے ”صدائے میر“ بیچ شامل اے۔ اس نعت دا نمونہ ایں دینجو:

باد صباد بسم اللہ کہکے سر دے قدم بناؤ

وچ دربار رسول اللہ دے ایہ پیغام پہنچاؤ

یا محمدؐ کرو

عنایت اٹھو سر اٹھاؤ

اوہ جمال نورانی اپنا امت نوں دکھلاؤ

پراڑے شاعراں دے نال نال ”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ بیچ ہزارے دے نویں شاعراں داتعارف تے نعتیہ کلام وی شامل اے۔ انہاں شاعراں بیچ ملک عبدالغفور، سلطان سکون، پروفیسر صوفی عبدالرشید، پرواز تربیلوی، آصف ثاقب، یحییٰ خالد تے پروفیسر بشیر احمد سوز شامل نے۔ ”ہزارہ بیچ ہندکو نعت“ ہزارے دے شاعراں دی نعت گوئی دا اک مطالعہ وے۔ جس بیچ انہاں دی شاعری آں فکری تے فنی حوالے نال بیان کیتا گیا اے۔ آنڑے والے شاعر پروفیسر بشیر احمد سوز دی اس کاوش توں فائدہ چا سُنو تے آپ ﷺ دی شان بیچ آپڑیں عقیدت دا اظہار پیش کرنے دی طرف زیادہ توجہ دے سُنو۔ پروفیسر بشیر احمد سوز دی ہندکو ادب بیچ

رہیا ہے۔ ایہہ سارا جگ انھان نہ بڈا آدمی بڑوڑیں وسطے کیستے تے اور نہ ہی کوئی لالچ
رہتی نے۔ اپڑیں کے نال کم رہنیاں۔ لوکاں بڑی کوشش کیتی ایہہ کہ اوہ لالچ ایجا کم
کرن پر ایہہ ہر کی دے وس دی گل ینٹھ ہونڈی۔

بشیر سوز کالج دے زمانے پنجابی اپڑیاں انکلاں نال ہم نصابی سرگرمیاں
پنج آپے آں منایا ایہہ۔ طالب علمی دے زمانے پنج کل پاکستان مشاعریاں دے
مقابلے جتے۔ نال نال ادبی سرگرمیاں پنج حصہ کہداتے لوکاں انھان دے ذوق دا
پتا لگدا رہیہا۔ اس طرحاں ادب دیاں شعبیاں پنج کئی کم کیستے ینٹھ۔ میں سکیاں دی
سنگت پنج خاطر غزنوی نالوں بشیر سوز آں وی ادبی جن آخناں۔ جنہاں دی سیما بیت
ادب دیاں صفیاں پنج بوٹھ بڈے بڈے کم کیتن۔ یقین کرواگر ایہہ ساریاں کماں
اکٹھا کر دے تے اپڑیں زمانے دے اپڑیں آں نابغہ روزگار خواندے فروی
انھان دالوئی داسفر بوٹھ اچا وے۔ اے کم ہک مضبوط آدمی کر ہک دے اور او بشیر سوز
اے۔ ایہٹ آباد دے برن ہال کالج پنج پڑھانڑیں توں کہن کے تے ہزارہ یونیورسٹی
پنج ہزارہ چمیر دے سربراہ تک داسفر بڑا سوہنڑاں ایہہ۔ انھان اس علاقے دیاں
لوکاں دی جتنی خدمت کیتی اے ہور کسے پنج اتنا دم نم ای ینٹھ۔

شاعری تے انھان چھوٹی عمر توں ہی شروع کر چھوڑی ابھی۔ بعد پنج
انھان تحقیق و تنقید دار خاص رخ کیتا ایہہ۔ انھان شہرت وی ملی ایہہ تے نال
ہزارے دانان وی اچا ہوئے۔ انھان جتیاں کتاباں لکھیاں دوہے لوک وی لکھنے
دی ہمت کروناں۔ پر ہر کوئی ایہہ کم ینٹھ کر ہکدا۔ ایہہ بڑا مشکل کم ایہہ۔ اس وسطے
پتا ساڑنا پیندے۔ اکھیاں دی لوک پڑیاں پیندی اے۔ ایہہ کاٹھے داسودا ایہہ۔ اس
صحرا پنج جہلا ہونڑاں پیندے۔ بشیر سوز اس دیوانگی آں فرزانگی سمجھ کے، کم کیتا ایہہ۔
کیوں کہ اُس دی ذات دی تشکیل سائنگی نال ہوئی ایہہ۔

بشیر سوز آں تاں وی سلام پیش کرنا واں کہ او سوہنڑیں پاکستان نال
بوٹھ محبت کردن۔ اس بارے پنج او کسے دی غلط گل ینٹھ سُنو دے انھان اپڑیں مٹی،
تہرتی تے پاکستان وسطے بوٹھ شعر تے نظماں لکھیاں۔ کدے او اپڑیں محبوبہ یا محبت
کرڑیں ولی پہا بھی وسطے لکھداتے انھان دے وارے نیارے ہو جلدے۔

بشیر سوز سکیاں داسنگی تے ہے ای اے پر او دشمنڑاں وی معاف کر
چھوڑ دے۔ او اپڑاں وقت فضول پاسیاں ینٹھ لاند۔ او سر چہکا کے کتاباں تے
تقماں نال گلاں کردار ہندا اے۔ اُس اپڑیں زندگی پنج بڑے تجربے دتخن۔ مختلف

خدمات دا اعتراف تے حکومتی سطح تے وی ہویا تے عوامی سطح تے وی۔ ضرورت اس
گل دی اے کہ پروفیسر صاحب دیاں لکھیاں ہونیاں ہندکو کتاباں سکول تے کالج
دے ہندکو نصاب پنج شامل کیتیاں جھلڑ۔ اس طرحاں ہندکو ادب دی خدمت وی
ہوی تے ہندکو زبان آں قومی سطح تے نمائندگی وی ملیسی۔ میری دعا اے کہ پروفیسر
بشیر احمد سوز صاحب اسی طرحاں ہزارہ تے ہندکو ادب کی خدمت کر دے
رہونڑ۔ (آمین)

محنت تے شائستگی دا استعارہ

پروفیسر ڈاکٹر نذیر تبسم

مترجم: کاشف ضیاء

صوبہ کے پی دے اندر جہاں بڈیاں تخلیق کاراں اپڑیں قلم دے ہزار
رنگاں تے طرحاں طرحاں دیاں سوچاں نال ادبی دنیا پنج لوکیتی ایہہ انھان معتبر
لوکاں پنج بشیر احمد سوز دانان وی کہد اچل دے۔ ایہہ ایہٹ آباد بلکہ ہزارے دے
خاطر غزنوی اُن۔ انھان دوہاں ہستیاں بوٹھ ساریاں قدراں ملدیاں۔ فرق صرف
اتنا وے کہ خاطر غزنوی صیب آں پشاور دا ادبی ماحول ملیا اے تے سمندر پار دے
ادبی حلقے وی انھان دے قدردان اُن۔ اس دی وجہ انھان دی شخصیت وی ایہہ۔

ادھر بشیر سوز سوچ توں وی زیادہ سوہنڑیں ہزارے دی وادی پنج سھری
تے پلے مانسی دی زندگی گزاری اے۔ انھان دا قلم تے کتاب نال ناتہ جُو یادا ہیہا۔
ہک پروفیسر ہونڑیں دی حیثیت نال سچیاں، کھریاں تے علمی گلاں نال مسلسل محنت
دے دیوے بالے نیں۔ انھان آج تک کدے کسی دی کنڈی پچھے گل کیتی ایہہ تے
نہ انھان دی گل کسے دوئے مونٹھ سزوں ایہہ۔ اس معاشرے پنج محدود سوچاں
رہنڈیں ولے لوک دوہے لوکاں دے خلاف گلاں کر دے رہندین پر بشیر سوز صیب
دادا سن انھان فضول گلاں توں خالی ایہہ۔ او انھان لوکاں دی مجلس پنج بیٹوواں وی
پسند ینٹھ کر دے۔ مانٹھ اس گلاں دا چھی طرحاں پتا ایہہ کہ انگلی پچھے دینٹھ چھانڑیں
ولے انھان دے بارے پنج غلط رائے رخنن پر ایہہ مرد قلندر اپڑیں کے پنج ہی لگیا

صلے دی پرواہ ایہہ۔ اور غالباً تاں ای تے اولیٰ سوز ایہہ صرف بشیر سوز ایہہ۔

اصنافِ ادب دے لکھاریاں اُس نال تعاون تے رہیا ای دور خط دا جواب دینڈاں وہ گوارا ینٹھ کیتا۔ پراہہ پڑیں کمیں دے نشے بچ مست قلندر ہوئے دانفع نقصان دی پرواہ نہ کردے ہو یوں ساری کتاب آپ ای ٹھیک کر کہندا ایہہ۔ حیرت ہوندی ایہہ ہکی وقت بچ کئی کتاباں دے منصوبے بڑاندے تے پورے وی کر کہندے۔ کیوں کہ اُساں پتے کہ ایہہ صرف صدقہ جاریہ ایہہ۔ بلکہ معنوی اولاد دی طرحاں انسان آں ہمیشہ ہمیشہ زندہ رہندی ایہہ۔ اس بچ کوئی شک ینٹھ کہ ایچ ای سی دے ضابطے اجازت دون تے اس دے کے اُتے ہک توں زیادہ پی ایچ ڈی ہو سکی ایہہ۔ بشیر سوز دیاں کئی کتاباں ایچیاں وی ہین جڑیاں ہند کو زبان بچ ریفرنس بک دادرجہ رنجدیان۔ مختصر اُسی ایہہ آخ سکنے آں کہ اولم و ادب دا استعارہ اُن۔ علم و ادب توں ہٹ کے گل کیتی جُلے تے انھاں دی شخصیت بڑی باوقار ایہہ۔ تہذیب و شائستگی نال گل کردن۔ میری حسرت ای رہی ایہہ کہ انھاں دے مٹھ توں کوئی نکی گل سُنواں پراوگلاں دے دوران بوٹھ محتاط رہندن۔ انھاں دی شخصیت دی خاص گل ایہہ وے کہ ایمان دار ہُن انھاں دادسترخوان وی بڑا گھلا ایہہ کوئی آدمی انھاں دی دعوت آں رد ینٹھ کر سکدا۔ انھاں محبت دے اصرار تے ہک پاسے انھاں دی مسز وی قدر دانی دی حد کر چھوڑ دن۔ میں بڑا خوش نصیب آں کہ بشیر سوز ماٹھ آپڑیں سنگی آخدے، ماٹھ پتہ ایہہ کہ قد و قامت بچ او مرے کولوں بوٹھ اچا ایہہ۔ اتھے لوک کدے ایہہ سوچدن کہ میں بشیر سوز دیاں کتاباں اُتے کوئی تبصرہ ینٹھ کیتا۔ مجبوری ایہہ وے کہ انھاں دیاں درجنان فکر انگیز کتاباں اُتے تجزیاتی مضمون لکھڑیں دی ضرورت ایہہ۔ اس وسطے ضروری ایہہ تاں جُل کے انھاں دے ادبی قد و قامت دا یقین ہوسی۔ میرا ایمان ایہہ کہ آنڈیوں والا وقت نہ صرف بشیر سوز آں تسلیم کرسی بلکہ انھاں دیاں ادبی تخلیقاں دیاں ہور وی جہتاں ٹھونڈن دی کوشش کرسی۔ انھاں ہزارے دی وادی تے اور زبان او ادب آں متعارف کرانڑیں دی جھوی و کشش کیتی ایہہ میرا قد کاٹھ اجازت دیوے تے نال فساد دا ڈرنہ ہووے تے میں انھاں محسن ہزارہ دا پکنا بہاواں۔ نال میں ایہہ وی سمجھنا واں کہ آنڈیوں ولے دیہاڑیاں بچ انھاں اس توں بڈا مقام ملنڑیں ولے کیوں کہ او مزید کم وی پے کردن۔ آنڈیوں والی تاریخ انھاں نال ضرور انصاف کرسی۔ بشیر سوز آں اے زمانہ تے تاریخ کدے وی ینٹھ پُہل سکدے۔ انھاں دیاں تخلیقاں، تالیفاں تے تصنیفاں بوٹھ ایوارڈ مل چکے اُناس دے باوجود اس درویش صفت انسان آں نہ ستائش دی تمنا اے تے نہ

سائیں غلام دین دے چار بیتیاں دا موضوعاتی مطالعہ

ڈاکٹر عادل سعید قریشی

غلام محی الدین قادری (۱۹۵۴ء-۱۹۳۶ء) المعروف سائیں غلام دین ہزاروی اللہ دے ولی تے صوفی تے اے ای نال انھاں دی بڈی خوبی ایہہ بی ایہی کہ اوہ ہند کو چار بیتے دے شاعر بی اے۔ ہزارہ بچ صوفی شاعری دی مسندا تے اوہ کھل مکلی متمکن ہن۔ سائیں بابا جی دا تعلق نواں شہر دے ایک باعزت تے علمی اور روحانی قریشی خاندان نال ایہا اور انھاں دے والد اور دادا بی ولی اللہ ہو گزرے ہن۔ ایہی اوہ ماحول ایہا کہ جس بچ بابا جی سزا کھ کھولی تے تربیت پائی۔ سائیں بابا جی آں ایہہ اعزاز بھی حاصل اے جے انھاں سزا آپڑیں شاعری نال تبلیغ تے معاشرے دی اصلاح دا بیڑہ چایا وے۔ انھاں دی شاعری دے متعلق عام رائے ایہی اے جے انھاں دا دستیاب کلام انھاں دی کل شاعری دا دسواں حصہ بی نہی، ایہہ دستیاب شاعری کتاب ”سوداگر اس بازار دا“ مرتبہ حیدر زمان حیدر (۱۹۸۸ء) بچ اکٹھی کیتی دی ملدی اے۔

ایہہ ہک ولی اللہ دی شاعری اے جس بچ انھاں آچڑیاں مریداں تے معتقدین اسطے وعظ تے نصیحتاں کیتیاں۔ انھاں دے کلام بچ معروف فلسفہ وحدت الوجود والشہو نہی لبدے بلکہ عوام الناس دے عقائد دی اصلاح دے موضوع لبدن نے۔ انھاں دیاں چار بیتے دی ہر کلی دا موضوع اسلام دی تبلیغ تے مسلماناں دی تربیت اے، جے انجو آخاں کہ حضرت سائیں غلام دین علیہ رحمت سزا آچڑے چار بیتیاں دے اندر امر بالمعروف و نہی عن المنکر آں برتیا وے تے بالکل بجا ہوسی۔ اس موضوع دی شاعری دے اوہ ہند کو بچ تے کپکے بانی ون لیکن ایچھی اصلاحی شاعری دنیادی ہرزبان اور خاص طور تے پاکستان دی ہر مقامی زبان بچ لبدی اے۔ جب کہ سائیں غلام دین ہونڑاں دی شاعری خالصتاً صوفیانہ وے، فرہنگی زبان دردینجو

سائیں غلام دین دے دستیاب ستاون چار بیٹے ہن تے انہاں پنج جیہڑے مضامین یا موضوعات پڑھنے اسطے لبدن، انہاں دا حقیقی مقصد ایہی اے کہ معاشرے پنج بسنے آلے افرادی اصلاح کیتی جل کہے تے ہک خالص اسلامی معاشرہ تشکیل دتا جلع جس پنج نبی اکرم ﷺ دے زمانے آلیاں خوبیاں ہوں۔ ایہہ چار بیٹے خاص کر آچڑیاں مریداں تے شاگرداں دے عقائد دی درستی اسطے ایسے۔ بے انجو آخاں کہ انہاں چار بیٹیاں سبز اہل اسلام دی روحانی تربیت دافریشہ انجام دیندا وے۔ اوہ بار بار آچڑے کلام پنج اصرار کردن دن پیا جے ایہہ دنیا فانی اے تے اسماں ساریاں دی اللہ دے حضور پیشی وے جس دی تیار مچ ضروری اے، جدوں اللہ آچڑی کرسی تے بیٹھا ہوسی، معاملہ اس ویلے انصاف دا ہوسی، اعمال نامے سجے کھجے ہتھاں پنج پڑے دے ہون، انسان دے آچڑے ہتھ پیر اس دے خلاف گواہیاں پئے دین دے ہون، ہبا کج پیا ظاہر ہوندا ہوسی، تے اس وخت کوئی کسی دا

نگی نہ ہوسی، اس ویلے دی تیاری کرنی اے۔ ہک چار بیٹہ دینجو:

نہرہسی دریا عشق دا ایہہ دنیا سب فنا ہوسی
 پنج یوم حشر دے او تھے قاضی آپ خدا ہوسی
 ہتھ تے پیر دیسن گواہیاں مثقال لٹا صفا ہوسی
 چھپوں کج نہرہسی کے غریب او تھے یا بادشاہ ہوسی
 غلام دینا منگ دعا جے اللہ آپ اے مددگار تیرا
 نہ سدوں جوانی رہسی نہ حسن گلزار تیرا

اس چار بیٹے پنج جیہڑی گل انہاں آخی ایسے ایہی انہاں دا اصل پیغام اے۔ سائیں باباجی دے چار بیٹیاں دے رسمی مطالعے توں بعد جیہڑی غیر رسمی موضوعات دی فہرست بزدی اے اوہ کج انجو دے انہاں دیا چار بیٹیاں پنج حمدیہ اور نعتیہ چار بیٹے، قرآن مجید فرقان حمید دی تعریف و توصیف، آدم و حوادی کہانزی تے شیطانے مردود دا قصہ بی بیان ہوندا، علی المرتضیٰ دی منقبت، واقعہ معراج دا بیان، ختم نبوت دا اعلان، صحابہ کی شان تے چار یاراں دی منقبت مل دی ایسے، اولی الامر و نہی عن المنکر تے اصرار، ماں بیٹی دامکا مجس پنج دنیا دی بے ثباتی، دنیا دیاں غرضاں دا بیان پڑھنے اسطے لبدے، یوم حشر دا بیان، بجھارتاں، وعظ و نصیحت، جہنم دا بیان، استاد شاگرداں کا مجس پنج شرعی مسائل تے کج سلوک دی گل کتھ بی سدی ہے، موت دا بیان، نبی کریم دا شافعی محشر ہونا، مرزا صاحبان دی کہانزی، شیخ فرید

تاں بی سلطان باہو، وارث شاہ اور بلھے شاہ، سندھی زبانان پنج شاہ عبداللطیف بھٹائی ہور سائیں سچل سرمست دی شاعری توں کوثر واقف نہ ہوسی۔ ناقدین ادب دا منزل ایہہ وے جے شاعری دا اصل مقصد تے مزہ کتنا وے تے لطف پاخرا وے لیکن شعر اسنہ ہر ہر عہد پنج آچڑے مسلک ہور عقیدے دے پرچار اسطے شاعری دے ویلے آں برتیا وے تے اس شاعری آں ناقدین ادب سراہیا بی اے۔ ناقدین سبز اس شاعری آں بی انساناں اسطے مفید قرار دتا وے نیز مقصد دے تحت لگی گئی شاعری بالخصوص تے ادب بالعموم ہر زبانان پنج پسند کیتا گیا وے۔ اس مضمون پنج شاعری دے موضوعاتی مطالعے دا مقصد بی ایہی اے کہ دیکھیا جلع کہ سائیں غلام دین علیہ رحمت سبز کنان موضوعات آں چنویا تے انہاں موضوعات دے چنویے جلنے داپس منظر کے ایہا تے اوہ انہاں چار بیٹیاں توں کے کم کہنے دا کے عزم رخدے ایسے۔

ورد غلام دین دا ہر سا ہے نال اللہ اے

کرنیکی کوئی دنیا اتے دنیا ہک باسا اے

منگ غلام دینا رب نصیب کرے ایمانے

سو کڑ لہجہ اکثر اے

فریاد میری دی جا اے رب دی بہوں بڈی جناب

ہمیش آخے نا غلام دین عاجز فقیر

غلام دینا! گنہگارا! من جو خصم دی رضا ہوسی

اوہ لاسی پرت جیہڑا بہوں عقل دا ناہوسی

سائیں باباجی دے چار بیٹیاں دا موضوعاتی مطالعہ اس حوالے نال بی اہم ہیوے کہ اوہ ہندکو دے ہزارہ دے لہجے دے پہلے صوفی شاعر ہن، جھماں سبز اس زبانان پنج شاعری کیتی اے۔ سائیں غلام دین ہزاروی دا تعارف کرانڈیو پروفیسر بشیر احمد سوز، ہزارہ میں ہندکو زبان و ادب کی تاریخ، ادبیات ہزارہ ایبٹ آباد، ۲۰۰۹ء، ص ۱۳۸ تے لکھن نے:

”آپ ہندکو زبان کے پہلے صوفی شاعر کی حیثیت سے ہمارے سامنے آتے ہیں۔ اپنے مصفا کردار تقویٰ کی بنا پر نہایت عزت و احترام کی نظر سے دیکھے جاتے ہیں۔ ان کا کلام معرفت الہی کے رنگوں سے مزین تھا۔ آپ کے چار بیٹوں میں قرآن وحدیث کے کئی اہم نکات اور مسائل ملتے ہیں۔“ (۱)

علیہ رحمت آن خراج تحسین، غوث پاکؒ دی منقبت، ارکان اسلام دا بیان اور انہاں تے عمل کر خڑے تے اصرار ملدا وے۔ سائیں غلام دین دے کلام دا موضوعاتی مطالعہ جس پنج حمدیہ تے نعتیہ اشعار دی گنتی اوکھی وے کہ انہاں دے ہاں ایہہ دوئے موضوع خاص طور تے نال نال لبدن۔ ملاحظہ کرو داں:

سچا پاک پروردیگار اللہ توای توں ایں

اول آخر باطن ظاہر اللہ توای توں ایں

تیراناں اے ذوالجلال رب حقیقی وی توای توں ایں

جو کج پیدا کیتا ای اس دے نزدیک وی توای توں ایں

آنے جہاں حمد ثنا، صفتاں توں بدھیک وہ توں ایں

تیرا پیرا پاک رسول اسد رفیق وی توای توں ایں

(ص ۵۷)

یا

دوست پروردیگار دین پیغمبر آخزمان

اوہ کل نبیاں داسردار

ہک پنجوی ہزار پیغمبر کیتاں لولاک اسدا شان

نبی خاص اللہ دایار (۶۷)

سائیں بابا جی نعت یا حمدان اسطے پورا ہکی چار بیٹہ نہیں چنزدے بلکہ اوہ گلاں گلاں نال چار بیٹے دیاں کلیاں پنج اللہ دی محبت اور عشق رسول ﷺ آ بیان کردے جلدن۔ اس حوالے نال ہک نعتیہ کلی دیجو جس پنج واقعہ معراج دا بیان ہو یا وے:

نبی تے عاشق ہو یا رب قادر ذوالجلیل

رب دا پروانہ کہن کے آیا جبرائیل

اس آؤر کیتی آواز نبی جی ﷺ میں تیرا وکیل

تیرے واسطے ایہہ براق آندے اصیل

اللہ بلایا اے تداں محبوب کر کے چنگیاں شاناں دا

نبی ﷺ نے سبل کیتا ستاں اساناں دا

(۶۸)

یا

نبی سردار پیدا کیتا رب غفور۔ عشق دے نال

سوہنٹریں نور تھیں نور ظہور۔ سچا اوہ لعل

نبی سروردے نوں مکاں آسے پہر سور۔ ماہ و سال

اول آخر ہے مشہور اوہ اللہ بڈا اسدا اقبال

اوہ خاص اللہ دایار۔ لولاک اسدی شان

کلمہ زار اسدا کل پڑھدے مسلمان

لوح نبی ﷺ سرداری (ص ۱۰۴)

قران مجید مسلماناں دی مذہبی تے مقدس کتاب وے، سائیں غلام دین ہزاروی علیہ رحمت دے ہاں اس کتاب دی اہمیت تے افادیت بی ہک بڈا تے خاص موضوعاں بچوں ہک موضوع اے تے انھاں سنزد قران مجید دی آیاتاں، حرفاں اور حروف تہجیاں تک دی گنتری کیتی اے، آپنڈے چار بیٹیاں پنج بیان کیتی نے۔ چار بیٹے دی ایک کلی دیجو داں ذرا:

چھ سو تے پنج ہزار در بیتا لی ہیاں دال (د)

سچا دین نبی دا جاری

ترہیاں کہٹ ستے سو چار ہزار نبی ہونین ذال

آخرت دی منزل پہاری

ترہیہ سو تے نو ہزار اٹھاون انہاں دے نال

اے پڑھنیاں آسن کاری

بیہہ سو تے سولہ ہزار پنج اے کتنا بادا

ہک الف نام اللہ دا

چودہ پنج اے کتناں باد ہارب دا بوں بڈا در بار

میں زارو ہوواں قربان (۱۶۵)

قران مجید دی صفتاں پنج لے دا ہک ہو چار بیٹہ:

اوہ پہنچی اللہ باری

قران مجید اے نعمت پہاری

کلام اے رب دی ساری

دیجو قبر اں دے پنج سنگ ہوندا

دنیا تے بہوں فیہ

دو جہاں تے رنگ ہوندا

محتاج ساری خلقا کئی

لاریب اسدی شہنشاہی

موجود اوہ ہر جانی

سچا دین نبی دا جاری

(۸۷)

رحمت اپریں دے نال کیتا س
قران مجید اے نعمت پہاری

خدا پہنچیا فرقان

عربی لُحی زبان

وائے نبی آخر زمان

کتنا سو آیا تاں

جمع آئز ہو یاں حضور

کوئی کر کے مذکور

چھ سوتے چھ ہزار

ہنر سٹھ (۶۰) چھیاں (۶) دی دار

اگے آپ کیتا شمار

امر الہی اللہ پہنچائی

معنی دسد اے قران

خدا پہنچیا فرقان

قران دے تہر یہ سپارے

حرف گز دسے سارے

الفاظ و بیان دا شمارے

ت ش ج ح ذ

پاندے کتنے پور

کوئی کر کے مذکور (۱۱۶)

اس سرنامے دی اگلی کلیاں بیچ سائیں بابا جی مزید قران مجید دے بارے بیچ ای گل
کتھ کردن اور سجدے والی سورتوں دا بیان، سورتوں دا تعارف کہ پہلی سورت داناں
اقراء، اعراب کا ذکر وغیرہ ملدا وے، اسی طرح سرنامہ ۳۱ بیچ قران مجید دا ذکر کیتا
نے، انھاں سنز ایہہ بی کیتا کہ قران دے حرفاں تے انہاں تے لگے دے اعراباں
دا ذکر بی کیتا نے۔ ایہہ گل بی ہے وے جے جتھ جتھ انہاں قران مجید دا ذکر کیتا
نے اتے قاری آں انہاں دے کلام بیچ ہک ہور جی وارنگی اور جذبے دی گرم جوشی

نظر آندی اے۔ اوہ قران مجید دا بیان اس انداز بیچ کردن جے انہاں دے کلام آں
پڑھنے والیاں دے دلاں بیچ اس کتاب آں پڑھنے دی شوق تے خواہش پیدا
ہو وے تے ہور عوام لئاس قران مجید آں پڑھنے لگ جلیں۔ سرنامہ ۱۲ ادی ہک کلی دینجو:

لکھ منزاں دیاں رتیاں کتنے حرف ہن قرانے دے

کتنے الف کتنے ب کتنے رکوع ہن نی فرقانے دے

سنز کہدی میں گل جے بہوں شاعر نی اس زمانے دے

زندگانی والی سیت سنگیو اوہ کنبو جدا ہوسی

اوہ لاسی پرت جیہڑا بہوں عاقل دانا ہوسی (۸۱)

اس سچائی توں کوئز انکاری اے کہ قران مجید مسلماناں اسطے صرف ہک کتاب ای نبی
بلکہ ایہہ کتاب مسلمان دے ایمان تے عقیدے دا حصہ اے۔ سائیں بابا جی دے
ہاں بی قران مجید دا مقام ای اے کہ اوہ اس کتاب آں نسخہ کیمیا من دن۔ اس کتاباں
دے مختلف حوالیاں آپزوی شاعری بیچ بیان کیتا نے، انہاں سنز سجدہ تلاوت دے
بارے بیچ ہک سوہنڑی جی بھارت پائی اے:

اس گلاں دا بچھناں میں انہاں عالماں تھیں بیان

ہک جسم چودہ سرتے مسئلہ میں دینجیا بیچ قران (۶۲)

انہاں دا ہک طویل چار بیتہ وے جس بیچ انہاں سنز لُحیا جس بیچ انہاں قران مجید
دے لفظاں تے حرفاں آفر آفر آ گزویا تے شاعری بیچ لُحیا بی نے۔ اس سارے
کے دا مقصد ایہی لگدا وے کہ انہاں دی خواہش اے وے کہ لوک اس کتاباں دا
مطالعہ ہی نہ کرن بلکہ اس آں سمجھن تے اس توں آپ رہنمائی حاصل کرن۔

سائیں غلام دین بابا جی دے کلام بیچ عوام لئاس دی اصلاح عقائد تے بہوں
اصرار ملدا اے۔ اوہ عوام دے دلاں بیچ فکر آخرت، دنیا دی بے ثباتی، یوم محشر دے
دیہاڑے دی سختی اور اس دنیا بیچ آخرت دی تیاری اور فوزاً عظیم دی جوت لاندن
، فلاح آلے پاسے بلاندن نے۔ چار بیتیاں بیچ وعظ تے نصیحت کردن تے بڈی
تے پکی کامرانی در سب لوکاں صدن:

شاگردا ڈٹھی خواب

پرکے اسدا بیان

مسئلہ دے نال ظاہر ہوسی

رخ روزے پڑھ نمازاں

نے۔ سائیں غلام دین بابا جی دنیا اور زندگی آں آپڑیاں چار بیتیاں دا موضوع
بٹڑایا وے، اوہ اس دنیا آں ہک مک جلتڑیں آلی شے سمجھدن۔ انہاں دی شاعری
نچ اس گل تے اصرار ملدا وے کہ ایہہ دنیا تے اس دیاں رونقاں ہمیشہ اسطے بیٹھ
نے، ایہہ دنیا تے ہک چھٹی کھڑی چھانٹ کسانڑے دی تھہے وے، انسان آں
آخرت دا تہیان رخنا چاہی دا۔ آخذن:

کرنیکی کوئی دنیا اتھے دنیا ہک ہا سے اے
کوڑکسی آکھیرے حقدار سچا اللہ اے
کرنیکی کوئی دنیا اتے جو ہے اللہ دا حق
قہار جبار ستار دی مرضی اس ظاہر کیتی خلق
دوزخاں اندر جا کے کل بیہودہ ہوسن غرق
جہاں ہوسی جہان، کئی ہزاراں سال دارا اے
کرنیکی کوئی دنیا اتے دنیا ہک ہا سے اے (۶۴)

بندیانیک عمل کما دنیا فانی اے
اگے نہ ہوسی منظور چھوٹھا بیوپار تیرا (۸۴)

ہتھ پیر دیسن گواہیاں تیرے سنگ سنگ
اٹھاراں ہزار قوم حشر میدان ہوسی
کافر دینج اوہ زلزلہ ہوسن تنگ تنگ
مسلماناں دانی شفیق آخر زمان ہوسی
مومن بہوں ہوسن خوشحال دیکھ کے رنگ رنگ
غلام دین اوکھارہ اتلے بلا دوزخ غضبانی اے
بندیانیک عمل کما دنیا فانی اے (۸۵)

چھوڑے دے مندے کم وا بندیانچ اپڑیں مڑیا داں نا
دوزخاں دیاں عذاباں نا
چھوڑ مندے کم جے بندیانچ اتے پاس نی
اتے سارے چیتے آسن نی

سرنامہ ۱۴:

فرلندن:

سرنامہ ۲۱:

اپڑیں دین آں کریں جاری
مت خوف ہووے ای قبر اں دا
دیکہ تداں یاد ہووے
جندڑی اپڑیں شاد ہووے
جے مت اگے آزاد ہووے
دینخرب دیاں براتاں
رل جماعتاں نال شتاب
شاگردا ڈھٹی خواب
شتاب جلیں مسیتی
تو آپڑیں چٹی نیتی
دلوں سٹ ونجیں پلیتی (۱۱۳)

انجوبی اوہ آخرت دادرس دیدن ون اور انسان آں دانگی کامیابی دے پاسے بلاندن
۔ دوئے صوفیا کرام نالوں انہاں دا پیغام بی ایہی اے کہ دنیا ہک امتحان دا مقام
وے اور اس جہاں تو اسماں سبز نیکیاں کماڑیاں۔ اچھائیاں کما کے نال
کھڑساں، تہییاں تے اسماں دی سرخ روئی داسماں ہوک سی۔
کوڑی ہے وے دنیا بندیا مسئلہ حق تحقیق

رب نصیب کرے ایمان اسماں بہوں وڈی توفیق
جنتاں وچ بڈی خوشحالی مومن مومناں دے توفیق
غلام دین مانگ دعا اللہ بیڑا چاڑے پار
کوڑی اے وے دنیا بندیا ایہہ کوڑا بیوپار (۹۲)

ہکی ہو جانی آخذن:

پل صراط اوکھی نہایت، پینڈا زیادہ۔ منزل دور
کلمات پڑھیں آیات، کریں برات، رب غفور
دیویں زکاۃ ٹلے آفات، سبز ایہہ بات، بہوں مشہور
یار یار غلام دین خوشی دیدار، غفار، دکن روشنائیاں
زاروزار دکن گنہگار، آکے حقدار، چکھسن صفائیاں (۹۱)

سائیں غلام دین دی شاعری دے اصل مخاطب انہاں دے مریدین اے، فراس
توں بعد ساری عوام الناس اس توں نصیحت تے سبق کہن ہکدی ایہی تے کدانی ہین

تاں منیں اشکلا کوزہ سردے اتے پاسن نی

کھرنجی تے لٹاسن نی

ہک خفنی دوئی چادر بندیا، بندیا جل توں اپڑیاں دا جاں نال

دو زخاں دیا عذاباں نال (۹۶)

ایہی موضوع ہن جیہڑے سائیں بابا جی دے سارے کلام دا احاطہ کیئے داوے، سائیں بابا جی دی شاعری پنج حب الہی، عشق رسول ﷺ اور اصلاح عقائد نال نال دو زخاں دا بیان، واقعہ معراج دی گہانتری، ختم نبوت دا اعلان، یوم محشر کی حشر سامانیوں دا ذکر، عذاب قبر دا منظر، ذکر اذکار تے انہاں فیدے، اخلاص نیت دا پھل، مسلمانوں اسطے فلاح دی راہ، ارکان اسلام دی ادائیگی تے زور، نبی دی شفاعت، بے نمازی دا انجام، استاد شاگرد دے مکالمے پنج بہوں سارے دینی مسائل دا بیان، منقبت در شان حضرت علی المرتضیٰ، خلفائے راشدین دی منقبت، اہل بیت دی منقبت، غوث اعظم، پیر شیخ فرید، سائیں سہیلی سرکا علیہ رحمت دے حضور خراج تحسین پیش کیتا وے۔ انہاں دیاں چار بیتیاں پنج امر بالمعروف و نہی عن المنکر دا بیان بی اے۔ میں آخنا کہ سائیں غلام دین ہزاروی ہند کو زبان دے شاہ عبداللطیف بھٹائی ون، کون جے سائیں بابا جی سز بی اپڑیں کلام تو اوہی کم کدا وے جیہڑا سندھی زبان پنج شاہ بھٹائی ہونڑاں کدا وے۔ اتھے ایہہ گل بی تہیان پنج رہوے جے سائیں غلام دین بی شاہ عبداللطیف بھٹائی نالوں اپڑا کلام مریدین دی تربیت تے اصلاح اسطے برتے دن، سائیں بابا جی دا اصرار وے کہ ہک مسلمان اتے شریعت دے احکامات فرض ہن، اس پنج کسی طرحاں دی چھوٹ نہی کون جے شریعت ای ہک مکمل ضابطہ حیات وے۔ آخذن نے:

بندیا حق اتے کھلوکے ہٹیں نہ کولوں دور

اس زندگی تو تھتھو کے بندگی کریں ضرور

تو خاص اللہ دا ہو کے کفر کریں دوچور

نصف راتی جاگیں سو کے فرمایا رب غفور

غلام دین جانی آ کوہ کے تو منیں کل امور

تو بہ کریں روکے، جا اس حصے دے حضور

میں عاشق آں دیداردا

پاک سچی سرکاردا

سوال اے گناہگاردا

کھنکھیش ہووے رحمانی۔۔۔ تو سز میرے دل جانی (۱۲۴)

سائیں غلام دین ہزاروی دی شاعری پنج موت اور آخرت دا بیان خاصی زور شور نال ملدا وے، ایک جانی فرماں دن:

روح بے داہچمکڑا پنج بازار لگیا دے

کوئی آندے تے کوئی جاندا، ایہہ بیوپار لگیا دے

آخذن اے:

ساہے دا کج بساہہ بندھ آکے کرنی اے تدبیر

لجی نینھ مڑدی تقدیر

اہل تھیں اوہ مقررے جو کر چھوڑی نظیر

بندیا کیوں ہونیں ظہیر

نہ کر لے چھیرے، دنیا اکھی دا پکارا

گل سز توں میر یا یارا (۱۲۴)

ہک ہور جانی لحدن:

کوڑی اے وی دنیا بندیا نہ کریں ایڈا ماٹراں

نہی جیہڑاں عمر ساری اوڈک وارواری جاٹراں

کالی قبریں دی انہیری ہمیش ہوسی تیرا ٹھکانراں

بت رہ ویسی حیران روے آپ کیتا اقرارا

کوڑاے وے دنیا بندیا۔ ایہہ کوڑا بیوپار (۹۲)

غرض سائیں غلام دین دی شاعری چار بیتیاں دی صورت دستیاب کلام کی نال معرفت الہی اور اصلاح عقائد دے موضوعات کدا ہویا وے۔ سائیں جی سز اپڑی شاعری آں جس منصب اسطے چھڑا یا ایہا اوہ انسان دی دائمی فلاح تے فوز اعظیما اے۔ سائیں جی دا عہد بی ایہہ جیہڑا ہے برصغیر دے مسلمان اپڑا اقتدار کھسا بیٹھے ایہے تے سخت مایوسی اور بچھے دے دلے نا حیدرے ایہے پیئے، اس توں ہٹ کے ایہہ بی اے جے اس زمانے پنج ہندوؤں آں دی ریشہ دوانیاں ہور انگریز دی قوم دیاں ڈاڈھے ظلماں بی اس قوم آں خوفیائے دا ایہا۔ اس ڈرتے بے یقینی دی حالت سز بیچاریاں مسلماناں کدھرے دا بی نہی چھوڑا یا ایہا، ہونڑاں اس قوم آں کسی روحانیت دی تمکڑی طاقت تے رہنمائی دی لوڑا ایہی تاں جے ایہہ مسلمان

جاذبیت اور چاشنی اے کہ نہ پچھو، ایہہ آپ پڑھتے تے ایں اصل چس آسی نے۔ ہک کلی پڑھو داں:

چہلا لونا بنز کے ونج پھنچیا اس شہرے نچ
اگی دالمبادنخ کے مڑیاں اپڑیں چہرے دے نچ
پیشی داویلا آسا، خان پھر دا پڑیں لہرے نچ
سزہ کے معشوقاں دی گل رویا اوہ وی قہرے دے نچ
دواں دیاں چشماں لڑیاں خوب انہاں پیار کینا
صاحبان نے خاں مرزے نال اول اقرار کینا (۱۲۵)

اللہ جی سائیں ہونزاں آں ایہجا شاعری دا ملکہ دتا دا ایہا جے اوہ ہر طرحاں دے مضمون آں بڑی سہولت اور فنی مہارت نال بیان کر نڑے دی قدرت رخدے ایسے۔ انہں دیاں چار بیتیاں دا کوئی فی موضوع ہووے انہاں دی فنی خوش سلیقگی دا کمال ایہوے جے اس ان بڑی سہولت اور فنی تقاضیاں نبھاندے ہو یوں ادا کر کندن تے جس دا نتیجہ ایہہ نکلد اوے جے پڑھنے آلے تے اس دا ایہجا زبردست اثر ہوندا کہ اوہ سائیں ہونزاں دی شاعری تو مکمل لطف پاندے وے۔ آپڑیں اس گلاں دے بھوت اسطے میں اتے چند چار بیتے دیاں کلیاں پیش کرنا وں دینجو دا تساں بی چس آندے ایسے یا نہاں، ایہہ بی تہیان رخیو بی جے موضوع دی تازگی تے بیان دی بے ساختگی کے آخدی نے پئی۔ تساں لگ سی نے کہ فن پیا آپ آپڑے خالق دی مہارت دا شہد و شاہد اے:

کیوں تو خودی کرنا ایں وے اج دیہاں دا مزمان
یار تو کیوں کرنا ایں بڈھائیاں
صرف حکم دی اے دیری ساتھ لدا ایسے ایں کاروان
من خصم دیاں رضائیاں
آسی آعزرائیل تے تیری کڈھڑی آجان
ہوں ٹہراں سی جدائیاں
کدے موت تھیں نہیں چنچائیں چھوٹھا دنیا دا سنسار ہو یا اے
کیوں توں خودی کرنا ایں بندہ کس تھیں پیدا ہو یا اے
رکھ روزے پڑھ نمازاں، کلمہ پاک نبی دا پڑھیا کر
اسی چیز دا فکر کریا کر (۱۲۷)

جیہڑے حقیقی اسلام کولوں دور ایہے تے، بدعتاں دا شکار ہو گئے ایسے نالے ای عام مسلمان بے یقینی اور عقائدی کمزوری دا شکار بی ایہا اور تعلیم نچ بی بہوں کچھ رہ گیا ایہا۔ ہونزاں چار بیتیاں دے موضوعاتی مطالعہ اس پاسے روشنی پاندن جے سائیں بابا جی دے کول ہک منجھ دا تہذیبی اور معاشرتی شعور ایہا جس دی مدد نال انہاں آپڑے دائرہ اثر نچ موجود لوکاں دی تعلیم و تربیت دا بیڑہ چایا وے۔ انہاں دا ایہہ شعور لائق تحسین وے کہ انہاں سنو اس زمانے نچ کمزور ایمان مسلماناں دی ابھجی رہنمائی دا فریضہ کپڑے سر کد اوے کہ اوہ مسلماناں آں دین دی تعلیم دین تے نال ایہی انہاں دی کردار سازی بی کر سن تے ایہہ شاعری انہاں دا اسی تعلیم و تربیت دا منشور آخو۔ سائیں جی دے بوہے تے تشنگان علم دا ہک پہیڑگی دی ہوندی ایہی، جنہاں دی تعلیم و تربیت تے بابا جی آپ توجہ تے نظر رخدے ایسے۔ نالو نال آپڑی شاعری توں انہاں ہدایت دے طالبان دے دلاں آں گرمادے ہوندے ایسے تے رشد و ہدایت دا وسیلہ بنڑدے ہوندے ایسے۔ بابا جی آپڑی شاعری نچ انج دست بدعا ہن:

رب نصیب کرے ایمان او، غلام دین دا ایہہ بیان ایہہ

مدام ایہا ای انہیر، اہل نزمین ای تے نہ اسمان ایہا (۱۳۶)

یا کی ہوری جائی وی پے آخدن:

رخ یا دا پڑیں حیثیت کس دی ہیں پیدائش

کس جگہ تو جانزاں

شریعت دی حقیقت تھیں تو خوب کریں تلاش

تاں لکسی آٹھ کا نزاں

غلام دینا منگ دعائیاں اللہ ہے وے بخشن دارا

گل سزہ تو میر یا یارا (۱۳۴)

سائیں غلام دین دی شاعری نچ مرزا اور صاحبان دا قصہ بی مذکور اے لیکن اس دے بیان دا انداز اوہی صوفیانہ اے، کہا نڑی تے عشق مجازی دی وے اور مرزاں ساریاں عشق حقیقی دیان، اس قصے دے چار بیتے دا نمبر ۳۸ وے، ایہہ چار بیتے آپڑی موسیقیت اور لے نچ ہک خاصے دی چنچ وے۔ اس چار بیتے دیاں چار کلیاں وں انہاں نچ سارا قصہ تے بیان نہیں ہوئے داتے پڑھنیو انجو لگدا وے جے اصل نچ ایہہ قصہ ہو رہی ہو یا شیدا وہ باقی قصہ وقت دی ہتھے گیا وے۔ لیکن اس قصے دی

سائیں غلام دین باباجی دی شاعری بچ کج بھارتاں بی ہیں ون جنہاں دے اندر کج سلوک دے اسرار و رموز دیاں گلاں ہونیاں ون تے انہاں اسطے اسی راہ دا کوئی بندہ ہوے جیہڑا انہاں گھنڈاں کھولے تے اصل باہر کھڈ آئے۔ انہاں بھارتاں آ کجھنڈاں عام انسانے دی بس دی گل نہی نہ ای عام اسطے ایہاں بھارتاں لئیاں گیاں ون۔ جدوں اسی انہاں پڑھنے آن تے انہاں دے سرے پیرے دی نہی سمجھ لگدی، تے فر انسان حیران ہو جلدے دے کہ ایہہ کے گلاں کہ جنہاں دے بظاہر تے کوئی معنی نہی تے سائیں بابا ہونڈاں سنڈ کیوں ایہہ گلاں اساں نال کیتیاں تے دل فراہی آخداوے جے کہ انہاں رموز دیاں گلاں کجھنڈاں عام بندے دا کم نہی، یقیناً سلوک دے راہی ای انہاں باتاں دے معنی پاسن تے انہاں اشاریاں تے علامتاں تو آپڑیں اگلی منزل دا تعین کرن۔ عین ممکن اے کہ آئے آلے دور دا کوئی مفسر یا صوفی انہاں بھارتاں دی عقدہ کشائی دی ہمت کرے اور اہل سلوک دے انہاں راز آخاں یا معاملات آخاں، تے روشنی پیوے۔ فی الوقت ان بھارتاں آ کجھنڈیں توں قاصر آں۔ نمونے دے طور تے ہک دو بھارتاں پیش خدمت ہن جیہڑیاں سائیں باباجی دے چار بیتیاں بچ مملد یان:

سوانکاح تھیں ماؤ پیدا ہو یا لڑکا ہک ضرور

پیو آپڑیں دا خاص کوئی نہیں عشق توں خالی

ماؤ پیو دا نکاح پڑھاندے شاہداں دے حضور

قاضی جواب چکھد اوسو کوئڑا انہاں دا والی

بغیر اوہ پیو تھیں جمیا اے روایت اے مشہور

میں اس گلاں دا پچھنا دوسو حرامی کہ حلالی

دادے کولوں بڈا پہلے پیدا ہو یا پوتا

امام صاحب دی مجلس وچ ہک شخص وچ کھلوتا (۷۷)

یا

اس گلاں دا پچھناں ایہہ گل نے توں مانھ دس

دوئے مانواں تھیاں رلیاں، تہی ماؤ دی لگے سس

ماماں بھانجڑے دا پاتریا گل منڈیں آیشک

پتروسو ہراتے پے جوئی، بکی جائی کرن گزران

اس گلاں دا پچھناں میں انہاں عالماں تھیں بیان (۶۳)

کتاب ”سودا گراس بازار“ مولفہ حیدر زمان حیدر، دے اندر باباجی دا دستیاب کل کلام موجود اے اور اس کلام دے موضوعاتی مطالعہ توں بعد میں اس نتیجے تے پہنچیا واں کہ باباجی دے ہاں قرآن اور حدیث دے موضوعات مذکور ہن اور انہاں سنڈ آپڑے صوفیانہ زندگی بچ جے کجھ پڑھیا اوسکھیاوے، اساں دوئیاں تک پہنچا پڑے دا ذمہ چایا تے آپڑیاں چار بیتیاں دے ذریعے اس پیغام آں مریداں اور دیگر آپے کول آئے آلیاں تک پہنچا نواں کیتا وے۔ اتھے ایہہ گل بی محل رخصدی اے کہ انہاں آپڑیں زندگی جیہڑے مشن اسطے وقف کیتی ایہی اس مشن دا تعارف بی انہاں دے کلام بچ مملد اوے، کہ اوہ ایہہ چاہن دے اے جے عوام دا رخ ہمیشہ رہنڈے آلے اللہ در ہو چلے تے ہر نفس آں دائمی سرخ روئی تھاہ چلے۔ اس کر کے انہاں سنڈ اس عارضی زندگی آں چھوٹھا بیو پار آخیا وے اور فر آپ نمونے دی زندگی گزار کے بی دسیا جے کہ انجوز زندگی آں جیو، لوکاں انہاں توں تے انہاں دی شاعری توں خوب فیض پایا وے، سائیں باباجی فرمادن جی کہ:

سودا گراس بازاردا جیہڑا جٹ کے بازی ہاردا

کوئی چھٹ کھڑی گزاردا

اوڑک دنیا فانی توں سنڈ میرے جانی (۱۲۳)

روح بے تہہ دا پھگڈا بچ بازار لگیا دے

کوئی آندے تے کوئی جانڈے، ایہہ بیو پار لکھیا دے (۱۲۱)

سنڈ حقیقت یار دی مانھ طعنے دے دے ماردی

تے خبر نہی آکار دی فردوروں بانہواں اولار دی

اوہ دوروں نظر آندی اے مڑڑ کے پھیرے پاندی اے

تن میرے آگ پئی لان دی اے تے روپ کجا بٹھاندی اے

بل بل موتی چڑھاندی اے (۱۳۵)

اسی بیو پار دا حال تے احوال انہاں دی ساری شاعری بچ مملد اوے، پروفیسر صوفی عبدالرشید اسی کتاباں سودا گراس بازار دے صفحہ نمبر ۱۵۷ تے لکھن:

”سائیں اوڑاں اپڑیاں چار بیتیاں وچ جائی جائی قرآن و حدیث دے حوالے

دے دن، اس طریقے نال انہاں دی گل ہر بکی دی سمجھ وچ آجلی اے۔ انہاں دا

بیان بہوں ای سادہ تے دلے اتے اثر کرنے آلے اے۔ ہک عام گرائیں اتوں

کہن کے عالم فاضل تک انہاں دے کلام توں لطف اندوز ہو سکدے۔ تصوف

ہزارے بچ ہند کو نعت

پروفیسر بشیر احمد سوز

نعت داسفر کئی صدیاں تے پھیلے دا اے۔ قرآن پاک حضور دی سیرت تے صفتاں دا مجموعہ اے۔ حضور دی آمد توں پہلے بھی تورات، زبور تے انجیل بچ انہاں دیاں خوبیاں تے صفتاں دا ذکر ملدے، حضور دی دنیا بچ آمد توں پہلے کعب بن لوی سوز حضور دی شان بچ شعر آخن، حضور پیدا ہوئے تے انہاں دے دادا حضرت عبدالمطلب پہلی نعت آخی۔۔۔ حضور دی بعثت توں بعد ورقہ بن نوفل سوز انہاں دی شان بچ ہک قصیدہ آخیا۔ حضرت حسان بن ثابتؓ آں نبی دے دربار دا شاعر ہونے دا اعزاز حاصل اے۔ نعت گوئی دا اے سلسلہ حضور دی ولادت توں پہلے شروع ہو یا تے قیامت تک جاری رہی۔ عربی فارسی، تے اردو زبان بچ بے شمار نعتاں آخیاں گئیں۔ اسی طرحاں پاکستان دیاں علاقائی زبانان یعنی پاکستانی ادب بچ ان گنت نعتاں تے نعتیہ مجموعے ملدن۔ الحمد للہ ہند کو زبان دادامن بھی نعت دے وصفناں نال مالو مال اے۔

نعت دا ایہہ سفر صدیاں توں جاری اے جہیز اعراب عجم توں ہندوستان پہنچیا۔ تے فر ہزارے بچ بی اس دے نشان نظری آندے نے۔ عبدالغنی اویسی، سید مراد علی، مولوی سلطان میر، گوہر رحمان گوہر، میر ولی اللہ، مولوی محمد سلیمان بلبل پکھلی، محدث ہزاروی، گل زمان عاجز، الطاف پرواز، قتیل شفائی، حفیظ اثر، عبدالقیوم شفق ہزاروی، محمد اسرائیل مجبور، ذبیح ترمذی، محمد اسماعیل ذبیح، اسلم ناز خواجگان، قاضی محمد قاسم، قاضی محبت الرحمان، مقرب آفندی، سید زبیر مشہدی، عبدالطیف راہی، پروفیسر صوفی عبدالرشید، عمر خطاب ارم، پروفیسر مرتضیٰ سید، آصف ثاقب، سعید ناز، سلطان سکون، نیاز سواتی، کرنل فضل اکبر کمال، ڈاکٹر ارشاد احمد شاکر، پروفیسر سخی خالد، محمد زمان مضطر، پروفیسر جعفر سید، قاضی سیف الرحمن، شاہ نواز سواتی، قاضی عبدالدائم، اسحق احمد اسحاق صدیقی، سید عبداللہ شاہ مظہر، طاہر پرواز، نسیم عباسی، اختر رضا سلیمی، امان اللہ امان، احمد حسین مجاہد، پروفیسر بشیر احمد سوز، محمد حنیف، یوسف اختر، ہارون الرشید، رستم نامی، ابرار سالک، ڈاکٹر محمد سفیان صفی، امتیاز الحق، امتیاز، اکرم درویش، انجم جاوید، محبوب الہی عطا، عرفان

آں۔ اللہ ماں پڑتے دینیں، مرے کول کسی بی چیز دی کمی نہیں۔ نجی سب کج ہوندیوں ہونیوں وی میرے کول کج نی۔ مرا دل ہر ویلے سنی لکڑی نالو تھدار ہند اے۔۔۔۔ بانو اک گل ایوی، بند وی ناں لبونال بہوں ماڑا کم کیتا۔۔۔ اوتے تداں ملکیا نزی بڑہانڑا چا ہندا ایہا۔۔۔ نجی توں تے انجونہ آخ، توں تے میریاں اس ویلے دیاں فیصلیاں بچ شریک ایں۔ جس ویلے اس مانہہ رشتے دا اخی ایہا۔ میں سوچاں دے کھوئے بچ ٹہہ گئیں ایہی اں۔ پیشک لبوسو ہنڑا دی ایہا تے مرے نال بیاروی کردا ایہا۔ پر مانہہ اوہ سہولتاں نال پرہی دی سوہنڑی زندگی ینھ دے بکدا ایہا۔ او پیار تے بہوں دیوے آپر زندگی جو گے ہوروی یوں بچ چاہی دا ہوندا اے۔ میں آساں اوکھانی کیتا۔ مانہہ وی اس نال چاہ آئی، پر اسدے پلچو گے میں اپنڑی زندگی دی ڈورا ظہر دے تھے بچ چادتی۔ توں دی تے انہاں گلاں دی گواہ ایں۔۔۔۔ جدوں میں آساں ایہہ گل دی جے مرے کھرے والے نی مندے تے اس ویلے اسدے منھیں تے نہیری پے گئی آئی۔ پر اس اپنڑے طریقے بدلانے نیں، مرے نال پہلے نالوں گلاں کردار ہیہا، پر ہور اں لوکاں نال کئی کئی گل تے گھنڈیاں اندا ایہا۔ ایم ایس سی توں بعد میرا ویاہ ہونیا تے میں اظہر نال واہ چلی گئی آں، جتھے تیری داد بیو تری بھی رہندی آئی، پچھلے سال ماں فہیم ملیا ایہا تے اس توں پتہ لگیا جے لبو اتھے ہی کسے گراں بچ کمپوڈر لکیا دا اے۔ مانہہ ہر ویلے روز آندا اے۔۔۔ میں اپنڑی زندگی بچ بہوں سکھی آں۔ ہر گل پوری ہوندی اے۔ بس نکا جیا ارمان اے اک واری لبو آں دن بچ کہناں تے میریاں اکھیاں ٹھنڈیاں ہو جھلن۔ میں جمع ہ الوداع تے بھی ایہی دعا چھولی چاکے منگدیں رہیں آں، میرا سوہنڑا اللہ پوری کرے۔۔۔۔۔

میں اپنڑی جاتی توں بہوں اوکھیوں اٹھیاں، پتہ ینھ لگدا ایہا، زندگی منگی اے یا میرے جو گے نویں زت آئی اے۔ میں اپے آں دوایاں دے کاٹن نال ترو بکدا ہویا بوہے در جلے آں لکیا۔ میرے کئے بچ کمدی واز پئی۔۔۔ لبو توں۔۔۔ اے توں ایں۔ ویٹنگ روم دے بوہے دی ٹھک دی واز نال مرے دے دا بوہا وی بند ہونیا تے میں چند قافاں نالوں روڑے آں لکیاں۔

حاصل رہی اے۔ باقی زبانوں بولی دی حدتوں آگے نہ بدھ سکیاں، اس دی ہک وجہ ایہہ بی اے جے نہ تے انہاں زبانوں دیاں وارٹاں اپڑیں زبان داہر توجہ دتی تے نہ ای حکومت انہاں پچھیا۔ اس کھیڈ بچ لسانی تعصب دا بی بڑا ہتھ اے۔ تے لوکاں دیاں کمزوریاں بی نظر انداز نیٹھ کیتا جاسکدا۔

ہندکو بولڑیں والے زورے زورے نال آخدے نے جے ہندکو برصغیر دی سب توں پرانویں زبان اے۔ بعضاں دا تے ایہہ بی دعویٰ اے جے ایہہ پندرہ سو سال قبل مسیح دی زبان اے۔ ایہہ ساریاں گلاں سچ نے پر اس دے بولڑیں والیاں اپڑیں اس زبان داہر کیوں تہاں نیٹھ دتا۔ ایہہ ہک ایہجا سوال اے جس دا جواب دینڑیں جو گے لمی بحث دی ضرورت اے۔ بس مختصر ایہہ وے جے کجھ اسی آپ نااہل آں تے کجھ ساڈے صوبے بچ لسانی تعصب دی آگ بی بلدی رہی اے۔ اقتدار زیادہ تر انہاں لوکاں کول ریہا جیڑے ہندکو دا مُنڈھ گمانڑیں وسطے ہر ویلے تیار رہندے ایہے۔ ہندکو وان طبقہ واز بلند بی کردا تے انہاں دی آواز سنڑے وسطے کوئی بی تیار نیٹھ ایہا۔ اس دے نال نال ایہہ گل بی اہمیت دی حامل اے جے اسان بی تے اپڑیں بچ کوئی کم نیٹھ کیتا۔

البتہ کجھ بچ دھانیاں توں ہندکو بولڑیں والیاں بہوں احساس ہو یا تے انہاں ہندکو داہر توجہ دینڑیں شروع کیتی جس دے نتیجے سامڑیں آؤنیں لگے۔ ہندکو ترقی کرڑیں لگی۔ لوکاں واویلا کیتا تے حکومت دے کناں تے بی جوں رہنگڑیں لگی۔ خدا خدا کر کے ہندکو آں بی زبان منیا گیا تے سکولاں بچ پڑھاؤنیں دی اجازت ملی۔ ایہہ تے پچھلیاں کجھ سالوں دی گل اے۔ اسان تے ایہہ دینڑیں جے پچھلیاں صدیاں بچ اس زبان دا کے حال ریہا تے کہاں لوکاں ہندکو بچ اپڑیں خیالات دا اظہار کیتا۔ آؤ ذرا پچھاں مُڑ کے دیکھن آں۔ گل لمی ہو جلیسی جے اسی اپڑیں سارے صوبے بچ ہندکو دا جائزہ کہنڑیں لگ پئے تے۔ بس اس توں پچھنیں دی خاطر اسی ہزارے بچ ای ہندکو لکھنڑیں والیاں ٹھونڈے آں تے انہاں دا ای ذکر کرنے آں۔ اسی ماضی دے جتنے بی ورتے پر تنے آں اسان لوک ادب دے علاوہ اگر کجھ لکھی ہوئی شکل بچ ملدے تے اوہ یا تے اکا دکا کوئی ورقہ اسان دے ہتھ آیا اے یا فر ۱۹ ویں صدی دے آخر تے ۲۰ ویں صدی دے شروع بچ دو چار کتاباں ملدیاں نے، لوک ادب بچ سائیں غلام دین، خادی خان، تے دو چار ہور لوکاں دے چار بیٹے اسان تک پہنچے یا کجھ مایے تے گیت، اوہ بی سینہ بسینہ

رضوی، قاضی ناصر بخت یار، اجمل نذیر، بشیر راجھا، اظہر حسین شاہ، عرفان تبسم، پرویز ساحر، راجہ گل محمد شاہ گل، پروین سیف، تے مسرت کنول، سکینہ سحر دے علاوہ انگلڑت شاعران اردو نعت بچ خوبصورت تجربے کیتے۔ انہاں شاعران بچ دو چار ایہجے بی ہے نے جہاں دے نعتیہ مجموعے منظر عام تے آگے نے مثلاً قتیل شفا، الطاف پرواز، عرفان رضوی، عبدالغفور ملک، قاضی عبدالداؤد، تے محبوب الہی عطا۔ نیاز سواتی مرحوم بی اپڑاں مجموعہ پئے ترتیب دیندے ایہے جے انہاں دی حیاتی و فانیہ کیتا تے اوہ پشاور توں واپس آندے ہوئے ایکسٹنٹ بچ اللہ واں پیارے ہو گئے۔

اتھے تانڑوں تے ہزارے دے انہاں شاعران دا ذکر ہوئے جہڑے نعت آخدین تے بعضاں دے نعتیہ مجموعے بی چھپ گئے نے پر ایہہ ذکر اردو نعت دے حوالے نال کیتا گئے۔ ایہہ ساری تفصیل اس کر کے دتی گئی اے جے اسان ایہہ اندازہ ہو سکے جے حضور دی ذات مبارک دی تعریف خود اللہ دی عظیم ذات پئی کردی اے اس دی محبتاں بچ دنیا کس طرحیاں ڈب کے اپڑیں جذبات دا اظہار نعت دی صورت بچ کردی رہی اے تے ہنڑے پئی کردی اے۔ نعت آخوئیں دا سلسلہ اُس وقت تک رہی جدوں تک ایہہ کائنات تے انسان باقی رہسنڑے۔ اس ساری تفصیل توں اسان ایہہ بی پتہ چلدے جے کس طرحیاں عربی توں فارسی تے فارسی توں اردو زبان تک نعت پچھی تے کجھ کجھ ہر زمانے بچ شاعران نعت آخوئیں بچ اپڑیں فن تے فکر دے رنگ پھرے۔ نعت دے اس سفر بچ اسان صرف دنیا دی بڈیاں بڈیاں زبانوں تے انہاں دیاں شاعران دا ضرور ذکر کیتا اے پر جے تانڑوں اے گل مکمل نیٹھ ہوئی تے نہ ای اسی اپڑیں مقصد دا تے ادبیاں دی سوچ تے فکر دا اظہار کر کے آں جہاں اپڑیں اظہار وسطے مقامی زبانوں برتنے، مقامی زبانوں بچ اظہار دے رنگ بی ویلا گزرنے نال ہور شوخ ہوندے چلے گئے۔ انہاں زبانوں بچ کجھ تے ترقی کردیاں ہو یاں بڈیاں زبانوں دی برابری کرنے لکیاں تے کجھ بولی دی حدوں توں آگے نہ بدھ سکیاں۔ جہاں بچ ہندکو، پوٹھواری، سرہنگی تے گوجری آں شمار کیتا جل سکدے۔ پٹنہ، پنجابی، سندھی تے بلوچی رج کے ترقی کیتی اے تے انہاں زبانوں اپڑیں علاقیاں بچ عزت ملی تے ایہہ سکولاں توں کہن کے یونیورسٹیاں تاڑوں اعلیٰ تعلیم دا ذریعہ بی ہنڑیاں رہیاں۔ سچ تے ایہہ وے جے انہاں زبانوں دے بولڑیں والیاں دیاں کوششاں تے حکومت دی سرپرستی بی

اے۔ انہاں چار بیٹے داہرای تہان دتا۔ انہاں دے تقریباً سارے چار بیٹے حقانی نے۔ کدھرے کدھرے انہاں دے چار بیٹے مجازی رنگ بچ بی ملدے نے۔ پر غور کیتا جھلے تے انہاں بچ بی عارفانہ رنگ غالب اے۔ سائیں غلام دین دے چار بیٹے پڑھو تے پتہ چلدے انہاں سنڑ ہندکو دے خالص تے سچے لفظاں نال اپڑئیں چار بیٹیاں سجایا اے۔ اوہ لفظ جیہڑے اسی پہل پُہا گئے آں۔ سائیں غلام دین چونکہ عارف تے بزرگ شاعر ایسے تے انہاں داسارا علم صرف دین دا ای علم اے اس وجہ نال انہاں دے اکثر چار بیٹیاں بچ حمد، نعت تے منقبت تے بزرگان دین دا ای ذکر ملدے۔

دیہنہ چن تے بنڑہائے تارے اتے فر زمیں اسمان
ایہہ رسول دے ملاحظے واسطے پیدا کیتے دوئے جہان
سبحان پروردگارا تیرا محمد یار اے
الحمد پڑھ کے سزائی اللہ اپڑئیں پلے پائی
اتھے رات خوشی دی آئی
اوہ گیا لوح محفوظ اتے ایہہ بیان اے مسلہ سارا
سبحان پروردگارا - - - - -
آپ اللہ بادشاہ اے اوہ قادر اے رحمان
فر پاک رسول اللہ اے لولاک اے اُسدی شان
یا محمد مصطفیٰ اے نبی آخر زمان
فریاد میری دی جا اے اللہ ہووی مہربان
میں امت نبی سردار دا خاص اللہ دے یار دا
جنجو پھل سچا گلزار دا شعلے ہین نورانی
توں سنڑ میرے دل جانی

ہنڑ سائیں غلام دین دے ہک چار بیٹے دا آخری بند پیش کرنا:-

عالی شان رسول اللہ اے لولاک اے اسدا شان
رب ہویا اس تے راضی کیتاں اسدا بڑا شان

اساں تک آئے۔ البتہ جیہڑیاں چیزاں عوام بچ بہوں مقبول ہوندیاں ایہاں تے بہوں تیزی نال اساں دی روزمرہ زندگی بچ ذخیل ہوندیاں ریہاں انہاں بچ کھانڈ (متلاں، ضرب الامثال) بجھارتاں، کہاوتاں۔ حیدر زمان حیدر نے کجھ چار بیٹے ادھروں ادھروں اکٹھے کر کے دو کتاباں، ہندکو چار بیٹے دے رنگو رنگ ندرے، ”سودا گراؤں بازار دا“ تے مشال بچ شائع کیتے، انہاں دی اس محنت تے تلاش دی اساں داد دینڑیں چاہی دی اے۔ پر انہاں چار بیٹیاں دی صحت دے بارے بچ بی کئی سوال اٹھدے نے۔ سینہ بسینہ اگے بدھڑئیں والیاں چیزاں تے اعتبار بی تے عینہ کیتا جاسکدا۔ اس دی ہک وجہ ایہہ بی اے کہ چار بیٹے آخوئیں والے شاعر اول تے آپ بی ان پڑھ ای ایسے تے عام طور تے ایہہ گراواں تانڑواں ای محدود ریہے۔ دوئی گل ایہہ بی بڑی اہم اے انہاں چار بیٹیاں سنڑنے والے تے سنڑ کے یاد رکھئیں والے بی ان پڑھ ای ایسے، انہاں شعر دی ضرورتاں تے وزن نال کے تعلق ایہا۔ اکثر چار بیٹیاں دے مصرعے یا تے نامکمل ای رہے یا کجھ بہوں سمجھدار بندے اپڑئیں داہروں انہاں بچ لفظاں دیاں تھگڑیاں لاندے ریہے شعر پہاویں وزن توں خارج ای ہوونجے۔ سچی گل تے ایہہ وے جے ایہہ بی انہاں دی ہمت ابھی جے انہاں چار بیٹے تے ماسیے یاد کر کے اساں تانڑواں پُچھا نوئیں بچ بڑا کردار ادا کیتا اے۔ عینہ تے اسی انہاں توں بی محروم رہندے۔ انہاں چار بیٹیاں دا جائزہ کہدا جلتے تے انہاں بچ جانی جانی نعتیہ شعر تے نعتیہ بند ملدے نے۔

سب توں پہلیوں اسی ہندکو زبان دے صوفی شاعر سائیں غلام دین دا ذکر کرساں جہڑے صوفی تے عارف شاعر ایسے۔ انہاں دا عارفانہ کلام پراٹوئیاں لوکاں یاد اے۔ کجھ لوکاں کوشش کر کے لکھیا بی ہے وے تے بہوں سارے چار بیٹے ہنڑ تانڑواں سامڑئیں عینہ بی آسکے۔ حیدر زمان حیدر دے علاوہ شائد ای کسے چار بیٹے تے تحقیق کیتی ہووے۔ پر جس بی تحقیق کیتی اے اس دا ایہی آخوئیں جے سائیں غلام دین ہندکو زبان دے پہلے صوفی شاعر نے۔ سائیں دی پیدائش بچ بی کجھ لوکاں اختلاف کیتے پر چھیکڑ اس گل تے سارے متفق نظر آندے نے جے سائیں غلام دین ۱۸۵۴ء بچ پیدا ہوئے تے ۱۹۳۶ء بچ اس دنیا توں رخصت ہو گئے۔

سائیں غلام دین سنڑ ہزارے دی خالص ہندکو بچ شاعری کیتی

حضور دی بڑائی تے انہاں دی شان دا ذکر سائیں غلام دین جانی جانی
 کردے نظر آندین۔ اسطرحیاں دیاں بہوں ساریاں مثالاں انہاں دیاں
 چار بیتیاں پنج مالدین۔ چار بیتیاں دے علاوہ لوک گیتاں تے مائیاں پنجی حمدیہ
 تے لغتہ مضمون مالدین۔ جہاں دی وجہ نال آنڑئیں والیاں شاعراں تے بی بہوں
 اثر ہوئے تے انہاں سُنو بی ہند کو ماہیے دی شان بدھانؤئیں واسطے اللہ تے اس دے
 رسول دا ذکر بڑے بچھے طریق نال کیتا اے۔ لوک ماہیاں دیاں کجھ مثالاں پیش
 کیتیاں جلدیاں نے۔

سر پھلاں دی کھاری اے

اگے رسول اللہ

پچھے امت ساری اے

لکڑی ٹول دی اے

پُھلاں بچوں پُھل سوہنڑاں

سوہنڑیں ذات رسول دی اے

لوک ماہیے دی کجھ مثالاں توں بعد انہویں تے بیہویں صدی پنج اسان
 کجھ ایچھے شاعر مالدے نے جہاں دے ہند کو کلام دے مجموعے بی مالدے
 نے۔ تے کجھ شاعراں دیاں اکاؤ کانتاں بی مالدین۔

اٹھارہویں صدی دے آخر پنج اخون زادہ قابل خان نواں شہر پنج پیدا
 ہوئے۔ انہاں دی تاریخ پیدائش ۱۷۹۲ء دے لگ پہگ اے تے انہاں دی تاریخ
 وفات ۱۸۸۴ء اے۔ اخون زادہ صیب ہند کو دے شاعر ہو گزرے نے تے اپڑئیں
 زمانے پنج عارفانہ کلام دی وجہ نال بوئہ مشہور بی ایہیے۔

اس طرحیاں دے خبرے کتنے ای شاعر پرانؤئیں وختاں پنج گزرے
 ہو سُنو جہاں دی شاعری صرف اس وجہ نال اسان تک یٹھ پہنچ کی کہ اول تے اس
 زمانے پنج لکھڑئیں پڑھنے دا رواج ای یٹھ ایہا تے دوئی وجہ ایہہ بی اے جے
 کدے کسے کجھ لکھیا بی ہوسی تے اوہ انہاں دی اولاداں دی جہالت دی وجہ نال
 محفوظ نہ رہ گیا ہوسی۔ اتھے اسان ایہہ بی آنڑواں پیندے جے کجھ لوک ایہہ جے بی
 ایہیے جیہڑے تھوڑی بہت تعلیم رخدے ایہیے جہاں اپڑئیں کلام آں محفوظ رکھڑئیں

دی کوشش بی کیتی تے اپڑیاں کتاباں چھاپڑئیں پنج کامیاب بی ہو گئے پر اسجیاں
 شاعراں دی تعداد کی ہتھے دی انگلیاں تے گڑھیں جاسکدی اے۔ اسان دی بدبختی
 ایہہ بی ہے وے جے ہک صدی گزرنے دی وجہ نال انہاں دیاں کتاباں محفوظ نہ رہ
 سکیاں آج اسی انہاں ٹھونڈنے آں تے اوہ اسان یٹھ مالدیاں۔ خوش قسمتی نال
 تر یہاں شاعراں دے مجموعے پر و فیصر صوفی عبدالرشید صیب اُراں دی لائبریری پنج
 بوئہ خستہ تے خراب حالت پنج موجود نے انہاں تر یہاں شاعراں دا تعلق ہری پور
 نال اے۔ جہاں دے ناں حکیم شیخ امام دین، سید حسین شاہ مشہدی تے مولوی
 عبداللہ واعظ نے۔ انہاں دے علاوہ ہری پور دے ہک ہور شاعر سائیں گوہر بی عوام
 پنج بہوں مشہور ایہیے۔ ایہہ باغبان بی ایہیے تے شاعر بی۔ آخندے نے اوہ ہک باغ
 دے مالک بی ایہیے تے اس دے باغبان بی ایہیے۔ انہاں پُھلاں تے پھلدار
 بوٹیاں نال بہوں پیارا ایہا۔ اوہ اپڑاں سارا وقت باغے پنج ای گزاردے ایہیے تے
 نال ای نال پُھلاں تے بوٹیاں دی تعریف پنج حرفیاں بی آخندے ایہیے۔ حرفیاں
 انہاں زبانی یاد ایہیاں کیوں جے اوہ کورے ان پڑھ ایہیے۔ سائیں گوہر اپڑیاں
 حرفیاں اپڑئیں ملوئیں ملاؤئیں والیاں تے اپڑیاں سنگیاں سنو اندے رہندے
 ایہیے۔ ان پڑھ ہوؤئیں دی وجہ نال انہاں دا کلام محفوظ نہ رہ گیا۔ تے نالے اوہ
 لوک جہاں سائیں گوہر دیاں حرفیاں یاد ایہیاں اوہ بی مرکھپ گئے۔ سائیں گوہر
 پاکستان بڑو نے توں بعد بی کجھ عرصہ جیہدے رہے۔ پر ہنڈو تے سائیں گوہر
 باقی رہیا تے نہ اُس دے سگی اس کر کے انہاں دا کلام بی انہاں نال ای مر
 گیا۔ سائیں گوہر دا باغ مانکر اے روڈ دے ٹھائے تے ایہا جس دا آج کبیرے
 ناں نشان ای یٹھ۔ اس جانی آج لوکاں کہار تے عمارتاں بڑو ہا چھوڑیاں
 نے۔ سائیں گوہر توں بہوں پہلے یعنی انہویں صدی دے آخر تے بیہویں صدی
 دے شروع پنج ہری پور دے جہاں شاعراں دا ذکر آندے انہاں دا کلام چھپ کے
 سامنؤئیں آیا اے کجھ انہاں دے بارے پنج بی لکھڑاں ضروری اے۔

سب توں پہلے اس اس گل دا اعتراف کرڑاں پسی جے انہاں
 شاعراں دا کلام ہند کو ادب دی تاریخ دا بہوں بڈا سرمایہ اے۔ انہاں شاعراں دا
 کلام اتنا مشہور ایہیا جے پرانؤئیں لوکاں ایہہ کلام زبانی یاد ایہا۔ آج توں پنجاہ سٹھ
 سال پہلے دیاں لوکاں دی محفلاں داہر تہیاں دتا جلتے تے اسان یاد آ جلدے جے
 معجزہ محمدی، رسالہ ہرنی تے چندڑی دے شعر لوکاں زبانی یاد ایہیے تے اوہ بچیاں تے

ہری پور دا چچھ علاقہ دکن طرفے بھائی
اک میل دا تدردر اڈے جا عاجزی دی آئی
معجزہ رسولیہ پنج حکیم صیب اپڑئیں ست رسالیاں دابی ذکر کردین۔ جیہڑے انہاں
چھوڑے نے۔ انہاں دا ذکر اپڑیاں شعراں پنج کردے نے۔

چھپے جو تصنیف میری دے سبب ست رسالے
پہتے وارطع ہو چکے ملاں وچ رجا لے
معجزہ نبی رسالہ ہرنی چندڑی ہو رنٹاویں
بارہ ماہ ، نصیحت نامہ ، محبت نامہ جانویں
معجزہ عدو رسولی یعنی سپڑیں والا قصہ
پڑھ سٹو سب رسالے میرے خلقت پاوے حصہ
جناب صوفی عبدالرشید اپڑئیں ہکی مضمون پنج لکھدے نے جے ”شیخ
امام دین دیاں ترے کتاباں اس ویلے سامنڑئیں نے۔ معجزہ محمدی داسال تصنیف
۱۲۸۳ ہجری اے ایہہ سن ۱۸۶۴ء یا ۱۸۶۵ء دے مطابق اے۔ ”رسالہ ہرنی“ تے
”معجزہ رسولیہ“ ۱۲۹۵ھ وچ تصنیف ہویاں جس دی ۷۷-۱۸۷۶ء دے نال
مطابقت اے۔ ایہہ ترے کتاباں میر احمد شاہ اینڈ سنز تاجران کتب راولپنڈی سٹیٹیم
پریس توں چھپوایاں تے شائع کیتیاں۔ سال اشاعت ۱۳۲۲ ہجری بمطابق ۱۹۰۴
عیسوی اے“

شیخ امام دین دے لہجے تے بیان تے غور کیتا جُلے تے اس پنج مقامی
لہجے دے رنگ زیادہ نظر آندے نے۔ پر پنجابی دے الفاظ توں بی انہاں دا کلام خالی
عینٹھ۔ اس دیاں کچھ وجوہات تے پہلے بیان کیتیاں جا چکیاں پر ایہہ گل سمجھو
بہوں ضروری اے جے صوبہ سرحد تے پنجاب دے جڑے رہڑئیں نال پنجاب توں
پڑھے لکھے لوکاں دا ہزارے دے پاسے زیادہ رخ رہیا کیوں جے ہندکو تے پنجابی
ہکی دووے دے بہوں قریب نے۔ گل سمجھوئیں تے سمجھاؤئیں پنج ہزارے
والاں تے پنجابیاں کوئی مشکل پیش عینٹھ آندی۔ پنجاب توں محکمہ تعلیم نال تعلق
رخوئیں والے افسر تے استاد ہزارے در آڑئیں وسطے دلچسپی دا مظاہرہ کردے
رہے۔ ایہٹ آباد فوجی چھاؤڑی بڑھنے نال بی اتھے پنجابی افسراں دی تعداد زیادہ
رہی۔ انہاں ساریاں گلاں دابس ایہا ای نتیجہ نکلدار رہا جے ہندکو تے پنجابی ہک
دووے دے نیڑے آڑئیں لگیاں۔ جس دے اثرات ہنڑ تانڑی موجود اُن۔ ون

جواناں ایہہ کلام انہاں دی اصلاح آسٹے سٹو اندے ایہے۔ ایہا حال پنجابی دے
صوفی شاعراں دے کلام دابی ایہا جیہڑے بہوں زیادہ مشہور تے زبان زد عام
ایہے۔ اتھے ایہہ گل بی دسڑیں بہوں ضروری اے جے ۱۹۰۱ء تک صوبہ سرحد
پنجاب دا حصہ ایہا۔ جس آں ۱۹۰۱ء پنج نکھیڑ کے علیحدہ صوبہ بٹو ہایا گیا۔ پنجاب دا
حصہ ہونڈئیں تے ہر قسم دی تجارت، میل جول تے آمدورفت دی وجہ نال ہندکو تے
پنجابی زبانناں دے ہکی دووے تے اثرات مرتب ہونڈے رہے۔ اگر اتھے ایہہ بی
آخیا جُلے جے پنجابی دے شاعراں تے صوفی شاعراں دے کلام دی وجہ نال صوبہ
سرحد دے لوکاں، خاص طور تے شاعراں گہرا اثر کھدے تے غلط نہ ہوی۔ ایہی
وجہ اے اُس زمانے دی ہندکو شاعراں دے کلام پنج پنجابی زبان دے الفاظ ملدن
۔ بلکہ بعض دفعہ ایہہ بی خیال آندے جے اسماں دیاں شاعراں پنجابی پنج شعر آئے
نے۔ پر اسی ایہہ بی جانڈے آں جے ایہہ شاعر کدے بی پنجاب پنج عینٹھ
رہے۔ بس آڑوئیں جلوئیں تے میل ملاپ تے پنجاب دے پرائوئیں صوفی
شاعراں دے کلام دی وجہ نال انہاں دا لہجہ بی پنجابی ونگو ای نظری آندے۔ البتہ
اوہ شاعر جہاں پنجابی پڑھنی عینٹھ آندی ایہی تے نہ ای پڑھے لکھے دے ایہہ وہ
خالص ہندکو پنج شاعری کردے رہے۔ انہاں اسی آڑوئیں لوک ادب پنج دیکھ سکے
آں۔ مثلاً سائیں غلام دین تے خادی خان وغیرہ۔

صوبہ سرحد بڑھنے توں بعد ہندکو پنجابی دے میل ملاپ پنج بی کمی آڑوئیں
لگی تے بعد پنج آڑوئیں والیاں شاعراں شعوری طور تے خالص ہندکو لکھوئیں دی
کوشش کیتی۔ پچھلے تریہہ چالی سالوں دے دوران تخلیق والا ادب خالص ہندکو پنج
اے۔ گل کچھ اگے بدھ گئی اے۔ اصل پنج ذکر تے ہری پور دے دیاں شاعراں دا پیا
ہوندا ایہا۔ شیخ امام دین تلوکر دے رہنڈئیں والے ایہے۔ حکیم صیب اپڑئیں ویلے
دے عالم فاضل انسان ایہے۔ تے اس ویلے دے رواج دے مطابق دینی علم پنج اُچا
مقام رخدے ایہے۔ اس وجہ نال انہاں دے کلام پنج اللہ دی بزرگی تے بڑائی، حضور
دی تعریف تے توصیف دے نال نال لوکاں دی اخلاقی تربیت تے اصلاح دے
مضمون بی ملدے نے۔ اس ویلے ایہہ رواج بی ایہا جے شاعر اپڑیاں شعراں پنج
اپڑاں تعارف بی کراندے ایہے۔ مثلاً اپڑیں کتاب پنج اوہ آخدے نے

شیخ امام الدین حکیم خاص تلوکر رہندا
وطن قدیمی چچھ ہزارہ عالم سارہ کہندا

دی فرمائش تے مسلسل اصرار دی وجہ نال لکھی گئی۔ سید صیب اس زمانے فتح کافی بیمار ایسے پرانہاں بیماری دے باوجود ایہہ کتاب مکمل کیتی۔ صوفی صیب لکھدے نے جے اس کتاب آں پڑھیا جلعے تے انجو لگدے جے ایہہ سورۃ نوح دی منظوم تفسیر اے۔ سید صیب دے کلام دا مطالعہ کیتا جلعے تے پتہ چلدے جے انہاں دی زبان صاف تے رواں اے۔ پر شیخ امام دین دی طرحیاں پنجابی زبان دا لہجہ انہاں کول بی ملدے۔ شاہ صیب دی زبان فتح جتھے انبیاء دے تذکرے، حدیثاں دے بیان تے قرآن کریم دی آیتیاں دی تفسیر ملدی اے اتھے نعتیہ تے حمدیہ شعر بی ملدین۔ انہاں دے نعتیہ شعر تے نعت دے حصے فتح شامل کیتے گئے۔ پر اتھے دو حمدیہ شعر پیش کرنے آں۔

حمد شامی لایق اللہ واحد تائیں

جو سب جگ نوں پانڈو والا رزق دہندہ سائیں

پروفیسر صوفی عبدالرشید صیب اپڑیں مضمون فتح لکھدے نے، سید حسین شاہ دے زمانے دیاں شاعراں فتح مولوی عبداللہ دے منظوم واعظ عوام تے علماء فتح بہوں مقبول ایسے۔ انہاں واعظاں دا مجموعہ کئی واری پنجاب توں چھپیا ایہیا۔ اسلامی اخلاق دی تبلیغ مولوی صیب دی زندگی دا مقصد ایہا۔ مولوی صیب ہر پور توں چھ کلومیٹر دور موضع چنڈیاں دے رہنڈیں والے ایسے۔ افسوس مولوی صیب دا کلام آج اسان دے سامڑیں عینہہ پر ایہہ گل منڑیں پئی جے اوہ اپڑیں منظوم واعظاں فتح خدا تے اس دے رسولاں تے خاص طور تے اللہ دے حبیب حضرت محمدؐ دا ذکر ضرور کر دے ہوں۔ کلام ہتھ آندا تے ضرور کتاب دی زینت بنڑ ہایا جلد ا۔

۱۸۶۰ فتح مولوی سلطان میر (میر ولی اللہ ایہٹ آبادی دے والد) کریالہ ضلع جہلم توں ایہٹ آباد آئے تے فرساری زندگی ایہٹ آبادی گزاری۔ میر سلطان عربی تے فارسی تے عبور رخدے ایسے۔ اردو پنجابی تے ہندکو بوڑیں فتح بی اوہ اپڑیں مثال آپ ایسے۔ انہاں دی ہک نعت ہندکو تے پنجابی زبان دے امتزاج دا سونڈواں نمونواں اے۔ جس آں کتاب فتح شامل کیتا گیا اے۔

حکیم الامت سید محمود شاہ محدث ہزاروی ۱۸۷۲ء آں علاقہ تناول فتح پیدا ہوئے۔ انہاں دے والد قطب الاقطاب سید محبوب علی شاہ صیب حویلیاں آں جے تے محبوب آباد دے ناں نال ہک بستی آباد کیتی۔ محدث ہزاروی صیب دی ابتدائی تعلیم

یونٹ دی وجہ نال بی ہندکو پنجابی دے ملاپ فتح بہوں اضافہ ہویا۔ اسی خالص ہندکو لکھڑیں تے بوڑیں واسطے بہوں پریشان رہنے آں۔ گل تے چنگی اے پر اس حقیقت آں بی گھڑواں چاہی دے جے زبان دے ہکی دووے تے اثر پانڈیں تے اثر قبول کرڑیں دیاں 'تاریخ لسانیات' فتح بہوں مثالاں نے۔ ہنڈو تے دنیا گلوبل ویلج ہوئی اے۔ دوریاں تے فاصلے مٹ گئے۔ لکھاں ہزاراں لوک یورپ تے امریکہ فتح تے لکھاں ہزاراں لوک ایشیا فتح آں۔ روزگار، تجارت، سیر و سیاحت، تے سائنس تے ٹیکنالوجی سُنڈو لوکاں تے تہذیبیاں دے فاصلے کھٹا چھوڑے نے، پڑھے لکھے تے عقل مند لوکاں ایہہ فیصلہ کر چھوڑیاں جے ہک دووے آں گھڑیں بغیر دنیا گے۔ عینہہ بدھ ہکدی تے نہ ای ترقی دے امکان پیدا ہو سکدے نے۔ انہاں ساریاں گلاں سُنڈو انساناں تے زباناں ہکی نقطے تے آنڈو چھوڑیاں اے۔ فتح تے ایہہ دے جے زباناں اسے طرحیاں بھلدیاں تے پھلدیاں نے۔ پنجابی تے ہندکو دے اثرات بی مثبت نے تے ہندکو اتے پنجابی دے اثرات مرتب ہونڈاں بی کوئی بری گل عینہہ۔ اسی طرحیاں سرائے صالح کول موڑ گرائیں دے رہنڈیں والے سید حسین شاہ مشہدی بی اپڑیں زمانے فتح اپڑیں کلام دی وجہ نال بہوں مشہور ہوئے۔ اوہ عالم دین بی ایسے تے اپڑیں کشف تے کرامتاں دی وجہ نال لوکاں دی توجہ دا مرکز بی ریئے۔ عربی، فارسی، اردو، ہندکو تے پنجابی زباناں دے استعمال تے عبور رخدے ایسے۔ انہاں ساریاں زباناں فتح اوہ شعر آخدے رہے۔ انہاں کئی کتاباں لکھیاں جہڑیاں وقت گذرنے دے نال نال ناپید ہونڈیاں گیاں۔ جناب پروفیسر صوفی عبدالرشید صیب ہزارے دی اوہ ادبی شخصیت نے جہاں کول کئی قیمتی تے نایاب نسخے موجود تے محفوظ نے صوفی صیب اراں اپڑیں ہک مضمون فتح مشہدی صیب اراں دی کتاب 'گلزار نوح و طوفان نوح' پچوں کجھ شعر لکھے نے جہاں فتح شاہ صیب اپڑاں تعارف کجھ اس طرحیاں کراندین

قریہ موٹو وچ ہزارے میرا مولد جانڈیں
سید حسین اس عاجز نائیں اصلی نام پچھانڈیں
ابوالمظفر کنیت میری جانڈیں سب خلقائی
اس ملکہ وچ ساڈے تائیں ناویں پیڑھی آئی

گلزار نوح ۱۳۱۸ ہجری یعنی 1901ء فتح مکمل ہوئی۔ یعنی ہک سویارہ سال پہلے ایہہ کتاب لاہور توں چھپی اے۔ ایہہ کتاب لاہور دے مقیمی حکیم محمد دین

ویشن تے ہندکو پروگرام شروع ہوئے تے ہزارے دے کئی شاعر تے ادیب ٹی وی واسطے لکھڑیں لگے۔ پر اسماں ایہہ مٹراں پسی جے ہزارے پنج باضابطہ ہندکو ادب دی تخلیق تے تحقیق دے کم دا آغاز ۱۹۸۰ء توں ہویا۔ پہلے پہل غلام جان طاہر خلی مرحوم نے اپڑیں اخبار ”جمہور“ پنج ہندکو تحریراں چھاپڑیاں شروع کیتیاں، شاعراں ادیبوں دی حوصلہ افزائی کیتی تے اسی طرح اسی اخبار منزل، نشین، شمال تے آج دی بی دلوں قدر کرنے آں جناں آپڑیاں اخباراں پنج ہندکو پنج شامل کیتے۔ شمال ٹی وی دا شروع ہونواں آساں واسطے خوشی دا باعث اے۔ اُمید اے جے اے چینل ہندکو زبان تے ادب دی ترویج پنج بہوں بڈا تے اہم کردار ادا کرسی۔ پاکستان ہندکو اکیڈمی، ہندکو ادبی سنگت تے ہندکو ادبی جرگہ دے کردار آں بی نظر انداز نینھہ کیتا جا سکدا جنہاں دی وجہ نال لوک ہندکو دا ہر توجہ دینڑیں لگے۔ کتاباں لکھیاں جانڑیں لگیاں تے تخلیق دا عمل تیز ہونوئیں لگیا۔ ہندکو نظم تے نثر دے سوہنڑیں سوہنڑیں تے مٹھے مٹھے نمونڑیں سامڑیں آنڑیں لگے۔ نظم تے نثر دیاں ساریاں صنفوں برتاؤ پنج آنڑیں لکھیاں حمد۔ نعت، چار بیٹے، مایہی، گیت، ہنمناں، دوہڑے، حرفی، ترکے، وغیرہ وغیرہ دے نال ای نال ہندکو زبان دی پرانڑیاں پہلیاں پہلیاں تے گمیاں دیاں صنفوں تے بی تجربے ہونوئیں لگے، ہندکو نعت دے رنگ رنگ نمونڑیں اسماں انہاں صنفوں پنج ملدے نے۔ چار بیٹے تے مایہی توں بعد آج دے ہندکو شاعر بڑی عقیدت تے چاہت نال نعت پئے آخدے نے۔ جنہاں بچوں کجھ نعتاں اس مجموعے پنج شامل کیتیاں گیاں نے۔ اللہ تعالیٰ اپڑیں محبوب دے صدقے انہاں ساریاں شاعراں تے اپڑیں رحمت بساوے تے کائنات دی اس عظیم ہستی نال ہور محبت دی توفیق دیوے۔ آمین یارب العالمین۔

گہانڑی

کتاب: کلید و دمنہ (منسکرت)

ہندکو ترجمہ: پروفیسر یحییٰ خالد

دمنہ: آخدے نے طیوٹی دا ہکی سمندر دے کنارے تے اہلڑاں ایہا۔
جدوں اُس دی مادہ دا انڑیاں دا ویلا آیا تے اُس اپڑیں نر آں آخیا جے کسے دوئی

تے فقہ دی تعلیم اپڑیں والد تے بڈے پرہاؤ کولوں حاصل کیتی۔ محدث ہزاروی دی ساری زندگی تصنیف تے تالیف پنج گزری۔ اوہ زندگی دے آخری سالوں پنج بی لکھدے ای رہے۔ انہاں صرف اٹھاس سالوں پنج قرآن پاک دا ترجمہ مکمل کر کھدا۔ انہاں دیاں لکھیاں دیاں قلمی کتاباں دی تعداد ۱۰۰۲ اے۔ پر زیادہ تر غیر مطبوعہ نے۔ انہاں دے ذاتی کتب خانے پنج ۱۲ ہزار توں زیادہ کتاباں موجود نے۔ محدث ہزاروی صیب ۱۲۰ سال عمر پائی تے ۱۹۹۲ء پنج اپڑیں مالک حقیقی آں جا ملے۔ محدث ہزاروی اردو، فارسی، پنجابی تے ہندکو پنج نظم تے نثر لکھدے رہے۔ انہاں دے مجموعے بچوں دوترے ہندکو تے پنجابی دیاں ملی جلی نعتاں اس مجموعے پنج شامل کیتیاں جلدیاں۔ حضرت محدث ہزاروی نے حق دی آواز بلند کرڑیں تے باطل تے کفر دی طاقتاں دی بیخ کنی واسطے کئی کتاباں لکھیاں۔ پراوہ اپڑیں شاعری بارے خود لکھدے نے۔

”یہ عاجز درویش شریعت و طریقت کا کوئی خاص تفوق و امتیاز نہیں رکھتا“، ہکی ہور جانی لکھدین ”میں کبھی ایک مصرعہ بھی میزان عروض شعر پر نہیں لکھ پایا۔ لہذا میں نہ شاعر ہوں نہ خوبی شعر و سخن کی داد کا مستحق ہوں بلکہ کتاب و سنت و آثار کی روشنی میں حمایت ملت حنیف و مسلک اہل اللہ پر جو اتفاق ہوا، کیا“
حضرت محدث ہزاروی جو کجھ آخیا صحیح آخیا اے۔ انہاں دی زندگی دا بک بڈا حصہ دین دی بے لوث تبلیغ، حق دی اشاعت، طاہر تے باطن دے جہاد پنج گذریا۔ محدث ہزاروی چاراں سلسلہ طریقت پنج مجاز ایسے۔ انہاں دے مرید تے چاہڑیں والے پوری دنیا پنج پھیلے دے نے۔

بیہویں صدی پنج ہزارہ ہندکو زبان و ادب دے سلسلے پنج خاموش نظر آندے۔ اکا دکا لکھاریاں کدے کجھ لکھیاوی ہے تے اس دی خبر کسے آں نینھہ ہوہکی کیوں جے ہزارے پنج نہ کوئی اخبار تے نہ کوئی رسالہ ایہجا ایہا جس ہندکو لکھڑیں جو گے کوئی صفحہ رکھیا ہووے۔ بلکہ اسماں تے ایہہ آخو اں چاہی دے جے ہندکو لکھڑیں دی کبیرے سُو ای نینھہ ایہی۔ مانہہ چنگی طرحیاں یاد اے جے پشاور ریڈیو توں کجھ ہندکو پروگرام شروع کیتے گئے تے ہزارے دے کجھ شاعراں ادیبوں بی بلاوے آنڑے لگے۔ جناب ممتاز منگھوری مرحوم، سلطان سکون صیب، تے راقم انہاں پروگراموں پنج حصہ کھندے رہے۔ ہو سکدا اے جے کجھ ہور لکھاری بی جلدے رہے ہونوئیں جیہڑے میری نظر پنج اس ویلے نینھہ۔ پشاور ٹیلی

کھلواں ایہا جے پھانٹ مونہے بچوں نکل گئی تے کچھو ابے چارہ تلے ٹہہ کے پھیتے پھیتے ہو گیا۔

زرے آخیا: میں تیری گل سُنڑ کھدی اے۔ پر ڈرنہ جے سمندر بہوں عقل داناوے۔ اوہ اسماں تباہ کر ڈیں دی کوشش نہ کرسی جے اوہ نتیجے توں واقف اے۔ مادہ اتھے اٹھو دے دتے تے جدوں بچے نکلے تے اوہ دو یو بہوں خوش ایسے۔ پر سمندر دے وکیل اُنہاں دیاں گلاں سُنڑیاں دیاں ایہاں تے اُساں اُنہاں گلاں توں غصہ بی ایہا۔ اُس سمندر آں آخیا تے اُس اُنہاں دا اہلاں چھلاں نال کہن کھڑیا۔ مادہ طیطوی آخیا ”میں جے تہاں آخنی ایہی آں جے اتھے اہلاں نہ پاواں پر تہ میری ہک نہ منی تے اج اسی اہلاں بچیاں گمارہے آں۔

زرے طیطوی آخیا: ”میں بی تہاں کجھ آخیا ایہا تے گل اوہ آ آی اے۔ میں سمندر دے وکیل کولوں انصاف کہن کے چھوڑساں۔ اوہ دوویاں پکھرواں کول گیا تے ہر کبی اگے اہلاں فریاد لائی۔ اوہ سارے رل کے سیرغ کول گئے جیہڑا ساریاں پکھرواں دا بادشاہ ایہا تے اُس اگے فریاد کیتی۔ اُنہاں آخیا توں اسماں دا بادشاہ ائیں تے ساریاں کولوں ڈاہڈئیں۔ توں اسماں دے انصاف جو گے سمندر کول جُل تے انصاف منگ۔ نیٹھ تے اسی تہاں بادشاہ نہ منساں۔ سیرغ بڑی خوشی نال اُنہاں دے اگے اگے سمندر دا ہرٹ پیا۔ سارے پکھرواں اُس کچھے ہو گئے تے ایہہ سارے سمندر کول گئے تے اُس نال رعبے نال گل کیتی۔ سمندر اتنے سارے پکھرواں دتخ کے ڈر گیا تے طیطوی دے بچے تے اہلاں اُنہاں موڑ دتے۔

میں ایہہ ساری گل تیرے نال تاں کیتی اے جے توں غصے بچ تیزی نال شیر کول نہ دوڑ جلیں۔ ذرا سوچ سمجھ کے تے طریقے نال جُلویں تاں جے اُس تے پہلیوں ای رعب پئے جُلے۔ تے لڑائی تیزی دا کم نیٹھ ہوندا۔ اتھے سوچ سمجھ کے پیر پاڈاں چاہی دے۔

شانزابہ:۔ میں شیر نال جنگ بچ تیزی نہ کردا۔ میں اُس نال خوشی دے موڈ بچ دوستاں دی طرحیاں تے جنجو درباری کردے نے اے طرحیاں گل کرساں تے جے میں سمجھیا جے گل دوئی طرحیاں وے تے فر گل دوئی طرحاں ہوتی تے میں اللہ کولوں دعا مانگناں جے اوہ مانہہ کامیاب کرے۔

دمنہ ایہہ سُنڑ کے خوش نہ ہو یا جے شانزابہ شیر نال دوستانہ، پیار نال تے

جائی تے اہلاں پاواں جے ایہہ نہ ہووے جے اسی بچے کڈھاں تے سمندر اہلاں چھلاں نال اُنہاں کہن کھڑے۔ تے اسی تلیاں ملدے رہواں۔

زرے آخیا ایہہ جا بہوں پچھی اے۔ اتھے ای بچے کڈھڑیں چاہی دے نے۔ تے سمندر دے وکیل آں ایہہ جرات غیٹھ ہونڈ لگی جے اوہ اسماں دے بچے کہن کھڑے۔

مادہ آخیا: کدے اوہ کہن گیا تے توں کے کرسیں۔ نصیحتاں دی گل سُنڑ کھڑی چاہی دی اے۔ جیہڑا نصیحتاں تے کن نیٹھ تہر دا اُس نال اوہ ای ہوندی اے جیہڑی بکی کچھوے نال ہوئی ایہی جس اہلاں دوستاں دی نصیحت تے کن غیٹھ تہرے ایسے۔

زرے پچھیا۔ ایہہ قصہ کے دے۔

گہانڈی

مادہ آخیا: کسے نہیں تے دو مرگائیاں تے ہک کچھو رہندے ایسے۔ جہاں بچ بہوں پکی دوستی ایہی۔ اوہ اتھے ہنسی خوشی رہندے ایسے۔ اللہ دا کر ڈاں جے روڑ اپیا تے نہیں دا پانڈیں سک گیا۔ مرگائیاں اُنہوں ہجرت دا سوچیا تے اہلاں دوست کچھوے آں خدا حافظ کر ڈیں آں آئیاں۔ اُنہاں آخیا جے اتھے ہنڈ اسماں دے جیہڑئیں دا کوئی سامان نیٹھ اس کر کے اسی کوئی دوئی جا لوڑنے آں تے

تے تہاں اللہ دے حوالے کر ڈیں آں آئے آں۔ کچھوے آخیا جے میں تہاں سوا کے جیساں تھی تے فرخشی تے وی رہ ہلدے اوپر میں تے پانڈیئے سوامریاں۔ اس کیجے جتھے جلدے او مانہہ وی نال کہن کھڑو۔ اُنہاں آخیا جے اسی تہاں کھڑ دے تے ہے واں پر اسماں دی گلاں تے پورا عمل کریں۔ اُنہاں ہک کبی جی پھانٹ آندی تے اُس آں آخیا جے اس آں اہلاں مونہے نال بانا چک پیر کہن تے راہے تے کوئی پہاویں کجھ وی آنے توں بولڑاں نیٹھ۔ اُنہاں پھانٹاں دوواں پاسیوں چوہنگاں نال پکڑیا تے اُڈ گیاں۔ جدوں اوہ ہکی شہرے توں پیاں اُڈ دیاں ایہیاں لوکاں دتخیا جے ہک کچھوے آں دو مرگائیاں پیاں اُڈا کے کھڑ دیاں نے تے اُنہاں دا تماشہ بڑ گیا۔ لوکاں طرحاں طرحاں دیاں وازاں دتخیاں شروع کر چھوڑیاں۔ کچھوے پہلے تے بہوں مونہہ بانا کیتا پر جھیکو اُس کولوں نہ رہنڈئیں ہو یا تے اُس لوکاں غصے نا آخیا کدے مرگائیاں تے کچھوے غیٹھ دتخے نے۔ بس مونہہ

سرناہ کے گل کرسی۔ تے جہیڑیاں نشانیاں اُس شیر آں دسیاں نے کدے اوہ نہ ہویاں تے اُس دی سازش ناکام ہووے۔ تو اوہ آپ چھوٹھا ہووے۔ شانزادہ واں آخیا

دمنہ:۔ کدے تہ شیر آں دمنیا تے تیرے تے خودای ظاہر ہووے۔

شانزادہ:۔ مانہہ کس طرحیاں پتہ لکسی جے اوہ غصے پتہ اے۔

دمنہ:۔ تہ کدے دمنیا جے اوہ سدھا کھلتا دے تے اُس داسارا جہ تھریا دے نالے اوہ زمیں تے دُم پیا ماردے، تہ تہ اُس دے کن تیر نالوں سدھے نے، اوہ زمیں تے پیر پیا ماردے تے اُس دے مونہے توں غصہ پیا دسدے تے سمجھیں جے اوہ تیرے تے حملہ کرڑیں والے۔

شانزادہ:۔ کدے مانہہ اپجئے نشان نظر آئے تے میں اُس تے پہلیوں ای حملہ کر چھوڑساں۔

شیر تے داندے دے کن پہرے دمنہ اپڑیں پرہاؤ کلیلہ کوآیا۔ کلیلہ چھچھیا ”کر کے آیا آئیں۔ دمنہ آخیا جے اوہ اگ لاکے آگئے۔ اگوں دینجو کے ہوندے۔ اوہ دوئے شیر داہرٹ گئے جے دیجاں کے ہوندے۔

شانزادہ جوں شیر کول پھچیا تے شیر اُساں دتھدیوں ای اٹھ کھلتا۔ اُس دا جہہ جڑ گیا تے اُس اپڑاں دُم زور زور نال زمیں تے

مارڑاں شروع کر چھوڑیا۔ اُس دے کن تیر نالوں کھلے ہو گئے۔ شانزادہ دمنیا جے ایہہ تے ساریاں اوہا ای گلاں نے جہیڑیاں اُس آں دمنہ دسیا ایہاں تے اوہ سمجھیا جے شیر اُس تے حملہ کرسی۔ شانزادہ وی اُسے طرحیاں اپڑاں جہہ کہتا تے سر اُساں پرہاں کرڑیں لگیا جنجو دمنہ اُساں دسیا ایہا۔ شیر سمجھیا جے اوہ اُس تے حملہ کرڑاں چاہندے۔ شیر اُس تے ہک دم چھال ماری تے دوہاں پتہ لڑائی چھوڑ گئی۔ سارے درباری حریان ایسے جے انہاں کے ہو گئے جے کل تاڑوں تے ہکی دووے دا پچھاواں ایسے۔ دوہاں خوب ہکی دووے آں ماریا پر شیر فر شیر ایہا۔ اُس داندے آں گوڑ کھداتے مار چھوڑیا۔

جدوں کلیلہ ایہہ دمنیا تے اُس دمنہ داہر مونہہ کر کے آخیا اے بد اندیش شخص دتھ تیری بڈیا میں دی تریہہ کے کر چھوڑیے۔ دمنہ آخیا کس دی بد اندیشی تے کس دا خاتمہ؟

کلیلہ:۔ شیر دا پڑاں دکھ، وعدہ تروڑنے دا عیب، شانزادہ دی موت

تے اُس دا بلا وجہ خون، سارے لشکر پتہ اتقاقی، تے تیرا ایہہ آخیاں جے میں شانزادہ واں کوئی بی تکلیف دتے بغیر ایہہ کم کرساں تے ایہہ حال کر چھوڑیا ای۔ لوکاں! تے خاص کر کے بادشاہ دیاں ساتھیاں پتہ ساریاں توں بے وقوف اوہ اے جہیڑا بادشاہ واں کسے خاص وجہ توں بغیر ای جنگ پتہ تہک چھوڑے۔ عقل دانا جنگاں کولوں پتہ پوڑے نالوں کھسک جلدے نے۔ اوہ فتنے فساد کولوں تے جنگ دے خطرے کولوں پتہ واں واجب سمجھدے نے۔ تے جہیڑا وزیر بادشاہ واں جنگ داہر تہکدے جد کہ ہک کم صلح صفائی نال ہو بکدے تے اوہ اپڑیں بے وقوفی تے کم عقلی تے خیانت آں ظاہر کردے۔ ایہہ گل کسے کولوں پتہ دی غنہ جے دلیل نال گل کرڑاں بہادری دسرٹیں کولوں بہتر اے۔ اس کہتے جے سمجھاں نال فیصلے کرڑاں جنگ کولوں سودر جے چھاکم اے۔ جہیڑا کم ہوشیاری تے عقل نال ہوونجے اور تلوار نال فیصلہ کرڑیں کولوں بہتر ہوندے۔ جتھے عقل کمزور ہووے اُتھے بہادری کجھ کم نینہہ کردی اس کہتے جے کہنیا سمجھ تے کمزور دے آں گلاں کردیوں چپ لگ جلدی اے تے اُس دی گلوکھڑی کسے کم نینہہ آندی۔ مانہہ ہمیشہ توں تیرا غرور تے عقل تے مانڈ کرڑاں تے مکرٹیں آلی دنیا پتہ دوڑا ناچھا نینہہ لگدا ایہا پر میں اس کہتے چپ رہیاں جے توں آپ ای سمجھ جلیں۔ تے ایہہ کجھ کرڑیں توں باز آؤنجیں تے غفلت دی نیندراں توں جاگ جلیں۔ جدوں توں حد پتہ کھڑی اے تے میں سمجھنا جے تہاں دساں جے تہہ اپڑیں بے وقوفی تے نا سمجھی نال کے کر چھوڑیا۔ تے تیری رائے دے عیب تے تیرے کماں دی بریائی تہاں گنڈ کے دساں۔ ایہہ گل وی جے پانڑیے دے پھٹکے دی دریائے دے تے ہک مٹی دے ذرے دی ٹہا کے دے مقابلے پتہ کے حیثیت اے۔ اسے کر کے آخدے نے جے بادشاہ واں اپڑیں اُس وزیر دے مقابلے پتہ کسے کولوں وی بدھ خطرہ نینہہ ہوندا جس دا قول تے فعل ہک نہ ہووے۔ تے اُس دا کردار اُس دی گلاں نال جوڑ نہ کھاند ا ہووے۔ تے توں ایہا جا ای مزاج رکھنیں۔ تیریاں ایہہ لیسلیاں گلاں تیرے کردار کولوں بکھ نے۔ تہہ اپڑیاں لیسلیاں گلاں نال شیر تے جادو کہتا دے۔ تے آخدے نے جے بے عمل گل، بے فائدہ نظارے، کجوس دے مال، بے کار علم، بد نیت صدقے، بے امن تے بیمار زندگی توں کوئی فیدہ نینہہ ہوندا۔ تے بادشاہ پہاؤ میں کتنا ای عدل کرڑیں آلاتے رحم دل کیوں نہ ہووے ہک ظالم تے بد کردار وزیر اُس دے اس عدل تے رحم دل دانیہ عوام تاڑیں نینہہ پتہ دیندا۔ جس طرحیاں کسے

اس کوئی جواب بیٹھ دتا ایہا۔ دردے تے شرمے نال اس واسطے ساہ کہنڑاں وی اوکھا ہوئے دا ایہا۔ فرجنو ہی کسے ڈیوڑھی دا دروازہ کھولیا اوہ ایہہ آخ کے ٹرکھلتا ایہا:

میں اتوارے والے دیہاڑے رشتے والی آں پہچساں۔ فراوہ ہی ہو یا جو کجھ اوہ جُلو یوں جُلو یوں آخ کے گیا ایہا۔

ماؤ چھلیاں گلاں سوچڑوں سوچڑوں اکھیاں بند کر کے ہک لماساہ کہدا۔ اسوں اس گلاں نال مطلب ہونڑاں چاہی دے کہ لوکاں کنجور بہنڑا چاہی دے۔ اس گلاں نال کے مطلب کہ اوہ کنجور بہنڈے ہونے ایسے۔ وسوف شکیوف بولیا۔

سوآنے سچی گل کیتی آ۔ رتیاں بالاں والا جاتک کھل کے بولیا۔ میں تیری گلاں نال اتفاق نہ کردا۔ فیدور اچی اوازاں پنچ جنجوبی ایہہ آخیا، بس فر کے ایہا اسی گلاں تے بحث چھڑ گئی۔ لفظاں دے لمبے انجواٹھدے ایسے جنجوتندور بلدا ہووے۔ کسے ہی دی گل وی ماؤ دے پلے بیٹھ پئی ایہی۔ اسوں سمجھ ہی بیٹھ پئی آندی ایہی کہ ایہہ لوک کس گلاں توں ڈنڈ کہاری پئے پاندن۔ ساریاں دے مونھ رتے انگار ہو کے پئے پختدے ایسے، پراٹھاں بچوں کوئی ہک وی نہ تے لہرو پنچ ایہا تے نہ ہی کوئی ایہی گندیاں گالیاں پیا کڈھدا ایہا جنجوبیاں ماؤ آں سنڑیاں دی پرائیں عادت ایہی۔

ہو ہکدے ایہہ گڑیاں دے سامڑیاں گالیاں کڈھڑوں شرماندے ہون؟ ماؤ دے دی تسلی واسطے آپ ہی ایہہ گل سوچ کہدی ایہی۔ نتاشا دے مونھیں تے پلمانی ماؤ آں بہوں چنگی گدی ایہی۔ اوہ انھاں ساریاں انجوبی دیتھی ایہی جنجواہ نکلے نکلے کا کے ہون۔ یار! ہک منٹ۔ نتاشا نساپاں اچی اوازاں پنچ بولی تے سارے چپ ہو کے اس درد پختوں آں لگ کھلتے۔

ایہہ بالکل ٹھیک آخدن۔ اسوں ہر چیزاں دا پتا ہونڑاں چاہی دے۔ آپڑیاں داغ کھلے رخوں چاہی دن، بلکہ اسوں آپڑیاں داغ وی کھلے رخوں تے انھاں لوکاں دے وی جھان دیاں مغزوں پنچ ہنیرا ہی ہنیرا دے۔ انھاں دے مغزنا سمجھی دے ہنیرے نال پھرے دن۔ اسوں کول صرف ہر گلاں دا سچا جواب ہی بیٹھ ہونڑاں چاہی دا بلکہ اسوں ہر سچے کوڑے دا پتا ہونڑاں چاہی دے۔

صاف ستھرے پائیں پنچ کدے مگر مجھ رہندے ہوونڑے کوئی بی جاندار اتھے پائیں پینڑیاں یا

نہاڑیاں دا سوچ وی بیٹھ ہکدا۔ بادشاہواں دی زینت انھاں دے نیک تے چھے کردار والے خدمت گار ہونڈے نے۔ دووے آں ڈکھ دے کے اپڑیاں آسانی حاصل کرڑاں جائیٹھ۔ پرمانہ پئے جے میریاں گلاں دا تیرے تے کوئی اثر بیٹھ ہوندا۔ تیرے نال میری مثال اس شخص جی اے جس کی پکھیر وئیں آں سمجھاؤئیں دی کوشش کیتی جے کسے وی ایہہ جے جنڑیاں آں سمجھاؤئیں دی کوشش نہ کرد جیہڑا سکھڑاں ای نہ چاہندا ہووے۔ تے کسے جنڑیاں آں سدھا کرڑیاں دی کوشش نہ کرد جیہڑا سدھا ہونڑاں ای نہ چاہندا ہووے۔ تے کسے آں عقل نہ سکھاؤ جیہڑا عقل دی گل ای نہ کرے۔

ومنہ: ایہہ کے گل اے۔

”ماں“

میکسم گورکی دے ناول ”Mother“ دا ہند کوترجمہ (قسط نمبر ۴)

مفیدہ ماجد

نتاشا دی جوان اواز سنڑ کے ماؤ آں آپڑیاں جوانی دیاں ڈنڈ کہاری والیاں راتیاں یاد آگیاں ایہاں۔ جاتکاں دیاں گندیاں گندیاں گالیاں تے گندے مذاق، جھماں دے ساہے بچوں وودکا دی بو آندی ہونڈی ایہی۔ چھلیاں گلاں یاد کر کے اس دا دل سڑ بچھ گیا ایہا۔ اسوں یاد آیا کہ اس دے تے اس دے کھرے والے دے بے جوڑ رشتے تے اسوں کتنی تکلیف ہوئی ایہی؟ پر کجھ بوڑیاں دی اس دی مجال بیٹھ ایہی۔ اس دیاں تے ساریاں ہونساں شونفاں مٹی ہو گیاں ایہاں۔ کنجو اس جنگلیاں نالوں اس دیاں چھاتیاں مسل کے رخ چھوڑیاں ایہاں، کنجوتے تے ساہ اس دے مونھیں تے چھوڑ دار بیہا ایہا تے اوہ بے چاری آپے آں چھڑاڑیاں واسطے اتھوں کھسک پئی ایہی۔

کدھر دفع ہونی ایں؟ اوہ چیکنیا ایہا۔ سنڑیاں ایں پئی، مانھ جواب دے۔

جس ویلے نتاشا باورچی خانے بیچ کوٹ ہی پانڈی ایہی ماؤ اسان آخیا:
اس ٹھنڈو بیچ تده بہوں پتلے موزے پائے دن۔ میں تیرے واسطے
اُنناں (اون) دے موزے بڑواں؟
مہربانی پلا گیا نلو ونا! پَر مانھ اُنناں دے موزے چھدن۔ نتاشا ہسڑیوں
ہسڑیوں بولی۔

میں تیرے واسطے ایچے بڑساں جیہڑے تداں کدے وی نہ چھسُن۔ ما بولی۔
نتاشا ماؤ درانجو دینیا کہ اوہ پریشان جئی ہوگی۔
میرے چلپتے تے خفانہ ہونویں۔ میں ایہہ گل سچے ولے نال کیتی ایہی۔ ماؤ نرمی
جئی نال آخیا تے نتاشا ماؤ دا ہتھ پکڑ کے بولی:
توں بہوں ہی چنگی ایں۔

اللہ دے حوالے نکلو! نتاشا کچھ کچھ تلاں ہو کے دروازے بچوں
باہر نکلد اِخو خول بولیا۔

ماؤ آپڑیں پترے در دینیا جیہڑا دروازے نال کھلتے دامشکد ایہا۔
کیوں مشکنیں؟ ماؤ اسان پچھیا۔

انجوبی۔ اس سے طرحاں مشکروں جواب دتا۔

میں بڑھی آں، کجھ زیادہ تے نہ سمجھ بکدی، پَر تچھے مندے دی مانہہ وی سمجھ
آ جلدی اے۔ ما خنگی نال بولی۔

ایہہ تے بہوں چنگی گل اے پَر، اس ویلے چنگا ہوسی کہ توں تاوولی تاوولی سے
جُل۔ بہوں چرہ ہو گیا وے۔ پاویل آخیا تے ما پچھا کر کے میزاں توں پہانڈے
چانڑیں آں لگ گئی۔ اج اوہ بہوں خوش ایہی اتنی خوش کہ اسان خوشی نال پَر سے
چھٹ گیا ایہا۔

تده بہوں پچھا کیتا وے پاشا، خو خول چنگا جاتک اے تے اوہ گڑی کبجی کئی
جئی گڈی اے۔ اتنا آخ کے ماؤ نسا پاں پچھیا، اوہ ہے کونز اے؟

استانی اے۔ پاویل ٹہلو یوں ٹہلو یوں جواب دتا۔

بہوں ہی غریب ہوسی ناں؟ کتنے پتلے کپڑے ایسے اس دے۔ ایجیاں کپڑیاں
بیچ ٹھنڈ لگڑیوں چرہ تے نی لگدا۔ اس دے ما، پے کتھے ہوندن؟ ماؤ سارے سوال
ہک واری ہی پچھ چھوڑے ایسے۔

ماسکو بیچ۔ پاویل ٹہلو یوں ٹہلو یوں کھل کے بولیا۔ اس دا، پے بہوں امیر آدمی

خو خول اس دی ہاں بیچ ہاں ملائی ایہی پَر، وسوف شیگوف، رتیاں بالاں والا تے
ہک ہور جاتک جیہڑا پاویل نال آیا ایہا، ہکی پاسے ایسے۔ انھاں اس دی گلاں نال
اتفاق نیئھ ایہا۔ پتا نیئھ کیوں انھاں دا ایہہ گٹھ ماؤ آں چنگا نیئھ لگیا ایہا۔
جنجوبی نتاشا گل مکائی، پاویل اُٹھ کھلتا تے انھاں تریاں (۳) جاتکاں در دین
کے بولیا:

کیوں اسان صرف ٹھنڈ پھرڑیں واسطے روٹی چاہی دی اے؟ نہ۔۔۔۔۔ انجو
بالکل وی نیئھ۔ اوہ لوک۔ جہاں اسان دے گائے تے پیرنخ کے اسان دیاں
اکھیاں بند کیتی دیاں، انھاں دسڑاں پیسی کہ اسی انھے نہ، دینخ کھنے آں۔ سارا کجھ
اسان نظر پیا آندے، نہ تے اسے سدھے سادے آں تے نہ مال ڈگر، کہ ٹھنڈ
پھرڑیں توں بغیر کجھ چاہی دا ہی نیئھ۔۔۔۔۔ اسے ایجی زندگی چاہنے آں جیہڑی
انسانیت دی شان دے مطابق ہووے۔ اسان آپڑیں دشمنواں دسڑاں پیسی کہ
انھاں جیہڑی غلامی دی زندگی اسان تے مسلط کیتی دی اے، اوہ اسان نہ تے ذہنی
طور تے انھاں دی برابری کرڑیں توں ڈک بکدی اے تے نہ ہی انھاں توں اعلیٰ
ہوڑیں توں۔

اس دیاں گلاں سسڑے کے ماؤ دے ولے بیچ وی ہکی بڈیارے اکڑیں
کھا دا ایہا۔ اوہ کبجا سونہراں پیا بولدا ایہا۔

اتھے کھانڑیں پیسڑیں دیاں چیزاں تو زیادہ چنگیاں لوکاں دا کہا تاوے۔ بہوں
سارے لوکاں کھانڑیں پیسڑیں واسطے بہوں کجھ لہہ جلدے پَر ایماندار تے چنگے
لوک نیئھ لہدے۔ زندگی دی اس گندی چکڑی اُتے اسان ہک پل بیٹھاں ہوسی
جیہڑا اُس آندے ویلے در جُلدا ہووے جتھے انسانی برادری دا راج
ہووے۔ خو خول دی اس گلاں تے وسوف شیگوف لہرو نال بولیا:

کدے گہلڑیں دا ویلا آ ہی گیا وے تے فرہتھے تے ہتھ رخ کے بہڑیں دا کے
فائدہ؟؟

محفل ادھی راتی توں بعد ختم ہوئی ایہی۔ وسوف شیگوف تے رتیاں بالاں والا
جاتک ساریاں توں پہلے اٹھ کے گئے ایسے۔ ماؤ آں انھاں دی ایہہ گل وی بہوں
مندگی لگی ایہی۔ انھاں بد یا کرڑیوں ماؤ سوچیا، انھاں کبھڑی گلاں دی تاوول اے۔
مانھ کھرے تک چھوڑ دے سیں خود کا؟ نتاشا پچھیا۔

ضرور ضرور! خو خول جواب دتا۔

خیال آوے تے ہک اُچے لمے قدا تے چھڑی چھاتی والے بندے دا چھاڑا کھیاں
اگا چھل جُلے۔ مگو اوہ چھاڑ صاف نظر نہ آہندا آسا ورے ہیاں لگدا آسا جیہاں میں
اس چھاڑا کو سیانڑداں۔ مگو اُس چھاڑا تا غور کردیاں کردیاں سمجھ آگی کہ ایہہ کبھڑا
چھاڑ ہے جیہڑا مڑے لاشعور اچ دیو بنڑ کے بیٹھے دے۔ ایہہ شنکاری بچ رہنڑا
والے شاعری دے ایک دیوتا دا چھاڑ ہے جس سڑن مگو آپڑا عاشق بڑھا کے دا آہسا
تے مگو پتہ ہی نہ لکیا۔

شنکاری شاہراہ ریشم دے ٹہائے بنڈیاں دا گورنمنٹ ہائی سکول ہے جس بچ اوہ
پڑھالدا آسا۔ اُس سکولا تو پارسا منڑے چھڑی جی گلی اندر شنکاری در بڑدی ہے
تے ہونڑاں کو لوپو بازار بنڑے دے جس کو آرمی بازار آخداں۔ ایہہ بازار اگا جل
کے ذرا کھبا ہو کے فرجے مڑدے تے چوکا بچ بنڑے دے کڑیاں دے پرائمری
سکولا کھول مک جلدے۔ چوکا بچ سکولا دے بوہے اگا کھل جُلوتے کھبے پاسے
گڑیاں دا کشمیری بازار شروع ہو جلدے تے بچے ٹہائے مڑے کھرا والی گلی ہے۔
بچے کھبے مڑنادی جانی کدے سدھا جلدے جُلوتے ایک منٹ ٹرنا تو بعد گلی مسجد
صدق اکبرتا بچ کے ختم ہوسی تے گلی دے بچے ٹہائے اخیر لے کھرا سے پہلے کھرا
بچ اوہ دیور ہندا آسا جس کو میں مچ نکلیاں تو حریانی نال تاڑدار ہنداں آہساں۔
بازار نال کھرا ہونڑادی وجہ تو میں مچ کئی عمری بچ ہی بازار دی گلیاں بچ نکل
آئیاں۔ ہر محلے تے آسے پاسے ٹہاکیاں دے لوکاں کو نکلیاں تو ہی دیتھڑاں تے
انہاں بچ ظاہری فرق سمجھو اگ گیا آہساں۔ اندازے ہی لاہتاں ورے چار بچ
سالا دی عمری بچ ہی میں اُس کو پہلی واری دیتھیا ہوسی۔

شنکاری بچ اوہ اس قدا بناتا تے رُخا والا کھبا ہی ہے، اس واسطے اُس دا حلیہ دس کے
ٹھیک اُس دے کھرا بچے جُل ہلدے۔ تسی بھی ایہہ حلیہ ذرا دینجو۔ قد چھرفٹ
ورے چھڑی چھاتی تے بٹھرے دے رعبا نال زیادہ اُچا نظر آندے۔ سارا جُش
تکڑیاں ہڈیاں دا تڑنگ سانچہ ہے ورے ذرا بھی اضافی گوشت عینجھ۔ سراتا
چھٹے کالے بال، داڑھی مٹی دی تے نکلیاں نکلیاں مچھاں۔ اکھیاں ہیاں جیہاں دو
سمندر ہون۔ گول پھیلے دے بٹھرے تا لاٹاں ماردی حکمت دارعب ہری اکیلی کو
آپڑے آپڑے ظرفادے حسابا نال سمجھ آوے۔ قدا بناتا دی بناوٹ دی وجہ تو ٹر دیاں
بہندیاں ساہواں دی اتھئی آواز نکلے جیہاں کوئی مچ دور دوڑ کے آئے دا ہووے۔
اسی بنا دے حسابا تا اتھئی گرجدی آواز کہ اچانک سنڑ کے چنگا پہلا جوان بدر بہک

اے۔ لوہے دا بیوپاری اے۔ بہوں ساریاں کھراں دامالک اے، پرتنا شاہک نویں
راہے تے ٹر کھلتی اے، اس آپڑیں واسطے اوکھی زندگی پسند کیتی اے۔ اس دے پیو
اساں عاق کر چھوڑیاوے۔ اوہ بہوں لاڈاں بچ پئی ایہی۔ جو مونھے توں کڈھدی
ایہی اساں لہج جلد ایہا۔ پرتھوڑا وہ کھل مکھلی بچ (۵) میل ٹردی اے۔

ایہہ سنڑ کے ماؤ دے دے آں ہک تہکا جیہا لکھیا ایہا، تے اوہ کمرے دے
بشکارا بچو کھل رہی ایہی جنجو بنا بنڑگی ہووے۔ فر، جہاں سیتی بعد اس آپڑیں پترے
کولوں پچھیا: ہونڑا وہ شہرے آں گئی اے؟
ہاں۔ پترے جواب دتا۔

چہ۔۔۔۔۔ چہ۔۔۔۔۔ اُساں ڈرینجھ لگدا؟
توں آپ ہی دنج کھن ناں۔۔۔۔۔ تداں لگدے کہ اوہ ڈردی اے؟
کیوں جلوں دتی آ؟ راتی اتھے وی تے رہ بکدی ایہی؟ میرے کو سنے رہوے
آ۔ ماجد باقی ہو گئی ایہی۔

ایہہ مناسب عینجھ ایہا۔ فزری اساں اتھے کوئی دنج کہنے آ، تے اساں واسطے
مسئلہ بنڑ جُلے آ۔ اسے نہ چاہندے کہ اُساں اتھے کوئی دیتھ۔ پادیل ماؤ آں پیدا سدرا
ایہا تے ماپتا عینجھ کبھڑیاں خیالاں بچ غرق ہوئی دی، کھڑکی توں باہر ہیرے بچ
نظراں جما کے کھلتی دی ایہی۔ فراوہ ہولیوں جے بولی: اس بچ خطرے دی کبھڑی
گل اے۔ تسی کبھڑا کوئی غلط کم پنے کردے ہو؟
کسے خیالے ماؤ آں پریشان کیتے دا ایہا تے اوہ آپے آپ ہی پئی تسلیاں
دیندی ایہی۔

شاعری دادیو

(ہندکو خاکہ)

(ہندکو ناول: اجا بابا بچو بک باب)

خرم شاہ

مڑے خیالاں خواہاں تا اے بے باک کردار چھائے دا آہساتے میں اُس دیاں
کہاٹریاں دی چوکاں ٹھونڈا پھر دا آہساں۔ جس وی پہلے بھی ذہنا بچ اے دا

انہاں نال کرنل فضل اکبر کمال (مرحوم) دی لائی دی رونق، اباسین لٹری سوسائٹی شکیاری دے پندرہ روزہ لفظی مشاعریاں بچ جلناتے تھنوں لگ گیاں۔

لالا دتھنوں بچ رعبا والا لگدے ورے نیڑیوادہ بچ مٹھاتے ملائی نالونرم ہے۔ کوئی نکا ہووے یا بڈیرا ہووے، لالے کو ملنا والا انہاں دا عاشق ہو جلدے یا فر انہاں دی بڈیاں من کے چچا ہور ہندے، ورے اس طراں نینھہ ہو بکد اکوئی بندہ لالے نال نفرت کردا ہووے۔ لالے دے نگے ہوون یا شاگرد، پڑھے لکھے ہوون یا ان پڑھ، رشتہ دار ہوون یا گراں والے، جس کو بوجھی لالے بارے چکھو تے اوہ صفتاں شروع کر کہینسی۔ لالے دی محفل جتھا علم تے شاعری نال پہری دی ہوندی آسی اتھا ہی نال نال شغل بھی چلدار پیندا آسا۔ لالا آپ بھی اُچا اُچا ہسے تے نال نکلے نکلے لطیفیاں تے گلاں نال اسان کو بھی ہسالے۔ لالے کو لودوں اسی کسی شاعر دے بارے بچ چچاں، جیہڑا بچ چنگا ہووے کہ استاد جی ایہہ کجیا شاعر ہے تے لالا آئے:

"بلا شاعر ہے"

بلا آخیاں لالا ہاتھ تے منہ پار کے جذبیاں نال دسے کہ کتنا بڑا شاعر ہے۔ جدوں کسی ماڑے شاعر دے بارے بچ غلطی نال پچھ کہنا کہ لالا ایہہ کجیا شاعر ہے تے لالا نکا جیہا جواب دیوے:

"ہیاں۔۔۔ کھاندے" (انسانی فضلے دا ہند کو بچ نال تسی آپ ہی لاکھو)

لالے دی اس گلاتا اسی بچ ہسدے رہواں تے ایہہ ڈا بیلاگ ستکیاں بچ بھی مشہور کیے دا ہووے۔

میں بک دیہاڑے لالے کو آخیا کہ لالا لگو غالب دے بچ سارے شعر سمجھ نینھہ آندے۔ میں غالب کو کس طراں پڑھاں؟ لالے آخیا:

"جیہڑا شعر سمجھ آوے اُس کو پیسے بن، جیہڑا نہ سمجھ آوے اس اتا مٹی باہ"

لالے دا اخلاقی معیار بچ بڈا تے انوکھا آہسا۔ دوہیاں کو اوہ ہری گلا بچ چھوٹ دیندا ریہوے تے ہری گلا بچ آئے بچ گل نینھہ ورے آپری طرفونکی نکی شنی دا خیال رنے۔ میں کالج جلدیاں یا نہ۔ مڑا کھرا بچ رویہ کچے۔ میں کیہڑی کتاب پڑھداں یا پڑھنی چاہی دی ہے۔ ایجیاں بچ ساریاں گلاں دی لالے کو پروا ہوندی آہسی۔ لالے کو پروا ہوندی آہسی کہ مڑا اعتماد بدے۔ لالے کو کسی ویلے بھی بلاؤ تے مجبوری

جلے۔ اوہ سادی شلوار قمیض لائے دیاں تے کدے کدے واسکٹ یا کوٹ بہائے دیاں، اسان دی کہراوالی گلی اگو لنگھدا ہوندا آسا۔ کدے کدے آرمی بازارا بچ ہی پچھی لالے دی فوٹوواں والی دکانا تا بھی بیٹھے دا نظر آوے۔ اوہ بازارا بچ ابھی بے پروائی نال خردا ہووے جیہاں دنیا دا بادشاہ ہووے یا فر کجھ ہور ہی۔۔۔

اُسی کئی عمری بچ ہی کسی کو لو میں سنزور یا کہ ایہہ اُچا لمانا بندہ حنیف صاحب ہے تے ایہہ اُستاد ہے۔ فر میں کدھر یوسنزور یا کہ ایہہ شاعر ہے۔ شاعری دا ذوق سکولی کتاباں دی نظماں دی وجہ تو مڑے اندر پہلے ہی پھٹڑاں شروع ہو گیا آہسا تے ہونڑ میں ایک جیندا جاگدا اُچا لمانا سوہنڑا شاعر اکھیاں نال دینخ کے دا آہسا۔ ایک دیو شاعر۔ خیر! فر اس تو بعد بچ سارے سال ہیاں ہی لنگ گے جس طراں بچپن تے لڑکپن گزر دین۔ میں میٹرک بچ بچ گیا آہساں تے چھپ چھپا کے پچے ترہٹی دی شاعری کرنا لگ گیا آہساں۔ حنیف صاحب دی شاعری کدے نہ کدے پڑھنا کو ملدی رہندی آہسی۔ انہاں ہی دیہاڑیاں بچ عارف کشمیری نال ملیاں تے انہاں سنزور می شاعری یا "ناشاعری" سنزوری تے ہس کے ملکو حوصلہ دتا۔ عارف بھائی ملکو کجھ شاعر جواناں نال ملایا تے فر پہلی واری پکڑ کے حنیف صاحب کول کہن گے جیہڑے شکیاری اڈے بچ سرن ویو ہوٹلا دی چھتا تا تاج الدین تاج تے رستم نامی نال پیٹھدے ہوندے آہسے۔ میں لالا حنیف دی محفل بچ بچ گیا آہساں ورے ملکو یقین نہ آندا آہسا۔ استاد اداں کو دینخ کے بڈے بڈے لوک اٹھ کے کھل جلدے آہسے تے میں اہوکا جیا جاتا تک انہاں نال بہہ کے چاہ پیندا آہساں۔ ملکو بک دم ہیاں لکیا جیہاں میں بچ بڈا ہو گیاں تے مڑا اس دنیا بچ آخرا دا مقصد صرف سکول کالج پڑھنا یا لوکاں نالو پیسے کما نرا ہی نینھہ۔ لالے نال گل کر کے مڑا اعتماد بچ بدھ گیا آہسا تے ایہجا مڑے نال ہی نینھہ ہو یا بلکہ لالے نال ملنا والا ہر بندہ ایہجا ہی محسوس کردے۔ اتھا میں انہاں نال روز یا کدے ناغیاں تو بعد بیہڑا لگ گیاں۔ ملو پتہ ہی نہ لکیتا تے میں کجھ ہی عرصے بچ کجھ ہور اسی ہور بڑ گیاں۔

نامی صاحب ملکو ہمیشہ حوصلہ دیون تے تاج الدین تاج صاحب روز مصرعے دیون کہ اس مصرعے کو غزلا بچ استعمال کرتاں جے وزن سمجھ آوے۔ لالا حنیف کدے بھی ہیاں شاعری نینھہ سمجھائی ورے اُس دے باوجود لالے دی ہر گل تے ہر انداز شاعرانہ ورے ذہنی ہوندا آسا جس کو لو اتنا کجھ سمجھ آجلے کہ ملکو آج دیہاڑے تک بڈیاں بڈیاں یونیورسٹیاں، ادارے تے استاد اتنا کجھ نینھہ سمجھا کے۔ اتھو میں

چھوڑ گئیں تے پنج سال شہر و شہر پھر دہی رہیاں تے جتھا کدے ادبیاں شاعراں
 پنج بیٹھاں، کجھ سنڑواواں یا لالے داناں چاہ کہینا تے لوک عزت کرنا شروع
 کر کہین۔ مگو تے ہیاں لگدا آہسا کہ لوک مڑے شعران تا بھی لالے داشاگرد ہونڑا
 دی وجہ تو شاشا بیاں دیندین۔ 2015ء پنج ہزارے مڑا آئیاں ورے شنکاری کولو
 دور دور ہی رہیاں۔ ہزارے مڑا تا تو بعد حالات مچ خراب آہسے تے مڑے کول کجھ
 کم کاج نہ آہسا۔ لالے سنڑ مڑا نا دے پندرھویں دیہاڑے مگو ایبٹ آباد پنج
 واحد سراج چیتھے ہک ہور ادبی دیو دے حوالے کر کے دا جنہاں دے ادارے پنج میں
 اردو پڑھالنا شروع کر کے دی۔ میں کدے کدے شنکاری جلدیاں تے لالا ہونڑ بھی
 آرمی بازار پنج ٹرڈا نظر آہندا ہونڈے۔ لالا ہنڑ بڈھا ہونڈے دے ورے فر بھی او بجا
 ہی ہے۔ جیہاں کوئی دیو ہونڈے۔ کوئی "سپر مین" ہونڈے۔

جس طراں لالے دی ذات ایک سچے فقیر بادشاہ دی ذات ہے اسی طراں لالے دی
 شاعری دارنگ بھی بے ساختہ، مستانہ تے رندانہ ہے۔ میں اتھا انہاں دی شاعری
 دی تعریف نہ کر ساں کی کہ انہاں دا شعری قد تے انہاں دی مشہوری مڑے
 لفظاں دی محتاج مینہ رہی دی۔ میں تے لالے دی شاعری دا آپا تا ہونڑا والا اثر ہی
 دس ہکساں۔

لالے نال ملنا تو پہلے میں عام رسالے تے ڈائجٹاں بچوچھی بے چھی شاعری دے
 ورقے چیر کے جیہا پنج بہا کے پھر دا ہوندا آہساں۔ لالے سنڑ شروع پنج ہی
 عبدالحمید عدم تے احمد فراز جیہاں آسان تے رواں شاعراں دے ناں دسے تے
 وقفے وقفے نال کتاباں بھی دیندا رہیاں، ورے ساریاں تو پہلے جیہڑا شاعر سہی
 معنیان پنج مگو لڑیا آسا اوہ لالا آپ ہی آہسا۔ لالے دی اردو شاعری دی پہلی
 کتاب "ز میں زاد" آئی دی آہسی تے لالے سنڑ مگو بھی شروع پنج ہی دتی آہسی۔
 "ز میں زاد" پہلی کتاب آہسی جیہڑی مگو حفظ ہوئی دی آہسی۔ اٹھدیاں ہندیاں
 مڑے دماغ پنج لالے دے ہی شعر چرلے آہسے۔ لالے سنڑ نال نال تربیت کیتی
 تے فر عرفان صدیقی، شکیب جلالی، جون ایلیا، جمال احسانی تے ثروت حسین چیتھے
 شاعراں کو پڑھالیا۔ لالے تو بعد انہاں شاعراں دا کلام مڑے دلا دماغ تا چھوڑ کے
 بہہ گیا۔ مڑا ذوق تے معیار بدھد اجلد آہساتے میں چنگے تو چنگے دی کھوجا پنج لگ
 گیا آہساں۔ اسی پنج لالے دی دہی کتاب "چراغ آفریدم" آگئی تے اس سنڑ
 ہک ہور طراں دا جادو کر کے دا۔ لالہ جس صفائی نال غزل دا مطلع آخندے ہیاں

نہ ہونڈے تے اوہ ضرور پنج آوے۔ دوہی سید و ایہہ حال ہونڈے کہ آپڑا سبزی دا
 تھیلہ بھی کسا کو نہ چاڑا دیوے۔ پچھلے دیہاڑیاں لالے دے والد دی فوتگی تا میں
 ایہہ منظر آپڑی اکھیاں نال دیکھیا کہ لالے دے سنگی اُسدا غم بند نا واسطے ٹیم کھڈ کے
 آون ورے لالہ انہاں کو دعا کراں کے زبردستی موڑ دا جلیے کہ انہاں دے کماں دا
 حرج ہوتی۔ میں کجھ سیت زور نال پٹھیاں ورے لالے سنڑ مگو بھی کہا رہیجھ کہیدا
 کہ جُل جنازے ویلے آئیں۔

میں ہک دیہاڑے لالے کولو پچھیا کہ لالاتاں نالو شاعری کس طراں کیجے جل
 ہکدی ہے؟ اتنی چھچی شاعری میں کس طراں کر ہکساں؟ لالے سنڑ نکا جیہا جواب
 دتا:

"ہمیشہ سچ لکھیں"

پتہ مینھ میں کہجیا لکھدا آہساں ورے لالے دے پیراں پنج بیڑا دا ایہہ فائدہ ضرور
 ہو گیا آہسا کہ میں اچھے مندے بندے تے اچھی مندی شاعری پنج فرق کرنا لگ گیا
 آہساں۔ میں روانی نال شعر آخو اں لگ گیا آہساں تے شاید زندگی دے
 بدلاوے واسطے تیار ہوندا آہساں۔ میں اسی زمانے پنج سوچیا آہسا کہ میں لالے دا
 خاکہ لکھساں ورے مگو شاید آپڑے کسی قابل ہونڑا دا انتظار کرنا آہسا۔ مگو کیہ پتہ
 آہسا کہ مڑی ساری زندگی تے ساری تخلیقاں تا لالے دا پکا پکا چھاڑ پے جلسی۔
 مڑے زندگی دے بارے لالا کجھدا رہندا آہسا اس واسطے اُس کو مڑے بدلاویاں دا
 پتہ چلدا آہسا۔ زلزلے تو کہن کے شنکاری چھوڑنا تک پنج سال میں لالا حنیف دا
 لڑینھ چھوڑیا تے ارج شنکاری چھوڑے دیاں بھی دس سال ہو گین ورے لالے
 نال جدوں ملداں تے ہیاں ہی لگدے کہ جیہاں میں تے اوہ ہک ہی آں۔
 شنکاری چھوڑنا تو کجھ دیہاڑے پہلے حنیف صاحب، تاج صاحب، آصف شاہ
 تے میں ٹانڈیاں دے پُلا کھول، سرنا دے ٹھانے بیڑا تو بعد مڑے آہندے
 آہسیاں۔ اڈے پنج پنج کے پتہ مینھ لالے دے ذہن پنج کیہ گل آئی کہ انہاں سنڑ
 مڑے تے آصف شاہ دی کنڈی تا ہک ہک تھاپڑا ماریا تے نال آخیا:

"تسی شاعری پنج ہونڑ کدے بدراہ نہ ہوسو"

لالے دا اوہ تھاپڑا پتہ مینھ کہجیا تھاپڑا آہسا۔ اُس تھاپڑے سنڑ مگو ایبٹا حوصلہ دتا
 کہ لگدا آہسا کہ ہونڑ میں ساری دنیا پنج کر ہکداں۔ لالے سنڑ مگو سچ تے بہادری
 سخاں تے فقیری دی بادشاہی دی رمز عملی طور تا سمجھائی۔ 2011ء پنج میں شنکاری

سکھی ایہی جو اپنڑیں ساری زندگی بچ اسان نال کہن کے گراں ظفر دے دادے پڑ دادے دی قبر تے حاضری دیندے ہوندے ایسے۔ انج بی اوہ سڑکاں دے ٹہائے تے سوز وکی دے انتظار بچ کھلتا دا ایہا۔ انجو تے اوہ ٹر کے دی گراں پہنچ سکدا ایہا پر تاول ہوئے تے اوہ گڈی تے ویندا ہوندا ایہا۔

عید ایہی تے سڑک خالی ایہی۔ ہک دو کاراں لنگھیاں پر گڈی دریڈے تکڑ سہی نینھ آندی ایہی۔ عید ڈرائیور لوکاں دی بی ہوندی اے اس کر کے سڑک پہاں پہاں پئی کردی ایہی۔ ظفر کولوں ہک کار لنگھی تے تھوڑا اگے جل کے بریکاں لگیاں۔ فر گڈی بیک گنیر بچ ہوئی۔۔۔ جد گڈی ظفر منڈھ ہوئی تے ظفر دسختیا، اگلی سیٹاں تے ڈرائیور نال زائدہ بیٹھی دی ایہی۔ اوہ حریان رہ گیا۔ دو آں دیاں نظراں ملیاں تے دوئے ہکی دوئے آں بس دسختی رہ گئے۔۔۔

اتنے بچوں پچھلا دروازہ کھلیا تے بچ بیٹھی کڑی گل کیتی ”ظفر بھائی! گڈی بچ لنگھو۔ اسی بی گراں قبراں تے دعا کر تریں آں جُلمے آں“۔ ظفر ذری ہو پر پچھاں ہو گیا۔ اس آخیا ”نہ جی! تسی جُلو۔ میں سوز وکی تے چلاں ویساں۔ تساں دا پہلا ہووے۔ میں تساں دے پہلے احسان مکا تریں جو گنا“۔ زائدہ بولی ”ظفر! بیٹھو۔ دنیا داری وی کوئی شے ہوندی اے۔ لوکاں واں نہ سنڑاؤ“۔

ظفر گڈی بچ نہ چاہند یوں چڑھ بیٹھا۔ گڈی بچ زائدہ دی ماسی دی تھی (رانڑی) پچھلی سیٹاں تے ایہی۔ اُس آخیا ”میری گل نینھ منی میں پر زائدہ دی گل تلے نینھ سٹی نیں۔۔۔ پر آدمی آدمی دسختیا جُلمے۔“۔ ظفر اس دی گلاں پہنچ گیا پر جواب دینڑیں دا موقعہ نینھ ایہا۔

گڈی ٹر پئی۔ نال ای ظفر دے خیالاں دی نڈی پچھاں ٹر کھلتی۔۔۔
ظفر تے زائدہ دوئے ہکی دادے دی اولاد ایسے۔ ہکی حویلی بچ جسے پلے تے بڈے ہوئے۔ انہاں دا دادا خاندانی آدمی ایہا تے چاہندا ایہا بچے ٹر جُویا رہوے۔ اُس نکلیوں ای ظفر تے زائدہ دی منگولی کر چھوڑی ایہی۔۔۔ انہاں دو آں پتہ ایہا بچے زندگی دے ساتھی نیں۔ انجو بی دوئے ہکی دوئے آں پیار کر دے ایسے۔ دوئے خوش نصیب ایسے۔ بندہ جساں چاہوے تے اسی داناں لگ جُلمے ہو کر چائی دے۔ نال نال کھیڈ دیوں ویلا ہسد یوں کھیڈ یوں گزردا گیا۔ ظفر ہر جائی اس دا ہوں خیال رخدا ہوندا ایہا تے زائدہ بی اس تے جان دیندی ایہی۔ خاص کر عیدی تے دوئے سارے دورے نیڑے دیاں رشتے داراں دے کہار نالے

لگدے کہ جیہاں اُس واسطے ہیماں کرنا گپ ہووے۔ جیہاں لالے کول شعر آخڑاں دا جادو ہووے۔ ابھتی روانی تے شعورا پچھا لالے دی خدا دتیاں خوبیاں دے نال نال انہاں دا آپڑا مطالعہ، مشاہدہ، محنت تے ساریاں توبد کے شاعری نال عشق ہے۔ لالے سنڑا آپڑی زندگی بچ بچ گچھ کر کے بھی پیار کرنا تے شاعری کرنا دے علاوہ کچھ بھی نینھ کیتا۔ لالے دی صلاحیتاں دی ساریاں توبڈی سنڈا اُس ویلے ساری دنیا دے سامڑے کھل کے آئی جس ویلے انہاں دی ہندکوشا شاعری دی کتاب ”انگار“ چھپ کے آگی۔ ایہہ 2019ء بچ آئی تے مڑی روحا سنڑا بچ سالوں بعد حیرت تے سرخوشی محسوس کیتی۔ جیہڑے لوک سوچدے آہسے کہ ہندکوشا بچ بڈا ادب تخلیق نینھ ہو بکدا انہاں دیاں سوچاں لالے سنڑا غلط ثابت کر کھدیاں۔ ایہہ ثابت ہو گیا کہ بڈا آدمی جیہڑا کم کرے اوہ کم بھی بڈا ہو جلدے۔ لالاصرف، قد اتنا تے انسانی صفتاں بچ ہی دیونینھ بلکہ شاعری بچ بھی دیوے۔ لالاشاعری دا دیوتا ہے۔

مڑیاں سوچاں تا اس دیو دا چھاڑ پئے دے۔ مڑی لکھی دیاں ساریاں شینیاں تا بھی اس دا چھاڑ پکا پکا پئے دے۔ جیہڑیاں چیزاں میں ہلے نینھ لکھیاں انہاں تا بھی لالے دا چھاڑ پئے دے۔ گل لالاحنیف درنکل گی ورے میں گل ادوں دی کردا آہساں جدوں میں اچھے لالے دی کہانیاں دی چوکاں ٹھونڈنا بچ لگے دا آہساں۔ جس ویلے بھی ذہنا بچ اچھے دا خیال آوے تے ہک اچھے لے قدا تے پھڑی چھاتی والے بندے دا چھاڑ اکھیاں اگا جُلمے۔

عید مہارخ

افسانہ

ملک ناصر داؤد

ظفر ہر عیدی والے دیہاڑے اپنڑیں بزرگاں دی قبراں تے لازمی ویندا ہوندا ایہا۔ پہاویں تھپ ہووے یا چھاں اوہ عیدی دی نمازاں توں پہلوں قبر آں تے ہر سورت حاضری دیندا ہوندا ایہا۔ اُس ایہہ گل اپنڑیں بڈیاں کولوں

کرونا دی مصیبت آئی تے دسھدیوں سزہ دیوں ظفر دے بے بے تے
فرالہ اُتے تلے مرگئے۔ زائدہ اپنڑیں ماؤ نال انہاں دے کہا رآئی تے دل نیڑے
ہوئے۔

آج زائدہ سامنڑیں دتخ کے ظفر دے دلے دیاں تاراں فرہل
گئیاں۔ اس سامنڑیں شیشے نچ دسھیا تے زائدہ اسی در پنی دسھدی ایہی۔ اس دا چہرہ
پہلے نالوں تے نینھ چمکدا اہیا پر اکھیاں نچ آساں پیار سہنی ہويا۔

زائدہ دی مسیری بولی ”ظفر بھائی! ٹیم اوہ ای چنگا ہوندا جو مل جل
گزاریا جلے۔ ڈھلیاں پیر آں دا کجھ عینھ گیا دا۔ اسی تساں داراہ پے دسھنے آں۔ بے
کرہمت کرو تے ششیاں بوہا پیاں کور دیاں نیں۔ آگوں جنجوتساں دی مرضی“۔

ظفر بولیا ”اساں تے کدے بی پکھے نہ ہٹے۔ پر۔“

زائدہ بولی ”حالات بہوں ڈھاڈی شے ہوندا اے۔ اسی جے کرکھتاں
بنڑھاسکدے ہو آں تے فرتے کدے بی کوئی مسئلہ نہ بنڑے۔“

ظفر ساری گلاں پہنچ گیا۔ اُس دا دل خوش ہو گیا۔

قبرستان دروں مڑ دیوں ظفر اپنڑیں سٹاپ تے لتھاتے اس دی زندگی
بدل گئی ایہی۔ اُس زائدہ آں کہا ررکڑیں دا آخیا تے رازخی بولی ”تسی پہل کرو
تے فراسی آساں۔ کے پتہ اے بڑی عید زائدہ باجی اتھے ای ہونڈ“۔ زائدہ دے
کن ایہہ گل سزہ کے رتے ہو گئے۔

ظفر چمکدیوں چمکدیوں زائدہ در مڑیا تے آخیا ”عید مہارخ“۔

زائدہ جواب دتا ”خیر مہارخ“۔

چاندی

مختصر افسانے

سید ماجد شاہ

ادہ روز، ارماناں دانواں پھل کہن کے راہے تے بہندی رہی۔ خوشبوئی دی چھک
تے رنگاں دا بلاوا کم دسدا رہیا۔ پھلے تے پھونڈ پھونڈ کدے رہیے۔ اس دے

جلدے ہوندے ایہے۔ ہر عیدی تے ظفر دے مایوتے پہنڑاں زائدہ وسطے کپڑے
چیرے تے سیمیاں پہنچدے ہوندے ایہے۔ بہوں مزے نال ویلا لنگھدا گیا۔

دادے دیاں اکھیاں جنجوں ای بند ہوئیاں تے زمی دی بندھ پرہاواں
نکھیر کے رخ چھوڑیا۔ جائیداد کسی سچ آخیاے بہوں مندی شے ہوندا
اے۔ دلاں نچ لکیر پئے گئی۔۔ حالات بدل گئے۔ تائے کول حویلی تے شہری
جائیداد آگئی۔ نکلے پرہاؤ آں گر آں دیاں ڈوگیاں تے کجھ مال ڈنگر لہ گیاں۔ ظفر
تے بڈیاں گر آں توں باہر چلنڑاں پئے گیا۔۔ اس بند نچ انہاں دے مالی حالات
بی خراب ہو گئے۔ زمی تے لکیر آں پھیاں تے سب توں بدھ نقصان ظفر تے زائدہ
دا ہويا۔

زائدہ تے ظفر دو آں دے دل ترٹ گئے۔ وچھوڑا ہو گیا۔۔ دوئے
روئے پئے پر کجھ نہ بنڑیا۔

ظفر دے لالے آخیا ”تیرے وسطے رشتے بہوں، مرد ذات ایں۔
میرے جیندیوں تے ہو عینھ سکدا، پتہ۔ ہاں! میریاں اکھیاں نہوٹھ ہوئیاں تے فر
جو مرضی آنجو کریں“۔ زائدہ بے بے گل کیتی تے جواب تھایا ”سوچ سمجھ کے گل
کر۔ عقلے آں ہتھ پا۔ جے کرانجو ہو بی گیا تے ظفر دی بے بے ساری عمر ساڑ بال
کے رخصی آتوں سب کجھ پہل پہلا کے آندے وقتے دا سوچ“۔

دوئے رو تہو کے چپ ہو گئے۔ قسمت ڈھاڈی ہوندا اے۔ تقدیر پہاڑ
پر ت چھوڑ دی اے۔

زائدہ دے ہک دور رشتے آئے تے اُس گل اراں پر آں کر چھوڑی۔ ظفر
دی ویاہ دا کہٹ ای سوچیا۔ اس گل توں بعد انہاں دا دل ای ہیچ گیا ایہا۔ سچا پارہک
واری ای ہوندے۔ دوئے جدا کر چھوڑے گئے پر دوئے ہکی دوئے دے دلاں نچ
بسدے ایہے۔ زائدہ پونہور سٹی نچ داخلہ کہداتے ایم فل کر کہدا۔ اس دی فیملی بی
شہر چل بسی۔ ویلے دی اپنڑیں ای چال ہوندا اے۔ دیہاڑ رات تے رات دیہاڑ
بنڑدی رہی۔ کئی سال لنگھ گئے۔

زائدہ دا لالہ روڈ پار کرنیوں کسی لاری دے تہکے نال بانا جانجی
ہویا۔ ظفر آں خبر ہوئی تے ہسپتال چل پہنچیا۔ پرتائے دا دل بہوں بانا ایہا۔ اُس
مونڈہ پران موڈ چھوڑیا تے ایہہ لوک مونڈہ متگلا رکیتے دامڑ آئے۔ آگوں ترے (۳)
دیہاڑیاں بعد تانیا دنیا توں ٹرای گیا۔

بالاں تے ویلے دی برف جمی رہی۔

(۲) شوڑھ (ایک پرندہ جو جھاڑیوں میں رہتا ہے)

» تہپ وی ینھ لگدی، مینہ وی برہدا ریہوے تاں وی موجاں لگیاں ر ہندیئیں۔
چھاڑیاں کھکریاں بچ پلاں تے کاں وی ینھ آندے۔ مانھ کے لوڑاے، اسمانے در
چھٹ مارڑیں دی، میں کیہڑے چن تارے کھو کے آزنسن۔۔۔۔۔ تلے تلے زمین
کول سوہنڑیں پئی لنگھدی اے۔ راضی برضا ہونڑاں وی تے ہک نعمت اے۔»

شکرے آخیا، نیلے اسمانے تے اڈیں تے پتا لگی آ، دنیا کے شے وے؟ میری
نظر دین کتھے تک دیندی اے؟ منڈھ تے ہنیریاں بچ رہ رہ کے نظر وی کمزور کر
کہدی اے۔۔۔۔۔ مانھ تے لگدے تیری اہل اولاد انھی ہو
جلسی۔۔۔۔۔ آ، اسماناں دی سیر کراوئیں۔ شوڑھ، سیانڑیں ایہی، اوہ شکرے
دے چالے بچ نہ آئی تے کھکھریاں دے ہنیریاں بچ گم ہو گئی۔۔۔۔۔ شکر اتھے ہی
اڈدار ہندا ایہا۔۔۔۔۔ ہنڑ شوڑھاں ہر ویلے اکھیاں دی فکر ر ہندی ایہی۔۔۔۔۔ ہک
دیہاڑے۔۔۔۔۔ اس اسمانے دراڈاری لائی۔۔۔۔۔ شکر خوشی نال چہلا ہو گیا۔

(۳) اج راتی جاگیں نہ

اوہ پرچھوایں نالوں میرے نال اے۔ کسی آں نظر ینھ آندا۔ اسان نظر آنڑاں وی
ینھ چائی دا۔۔۔۔۔ کیونکہ میں اوہی تے ہن واں۔۔۔۔۔ میں بے نظر آنا۔ کتیاں
چیزاں اسان دے چار چوہنرے ایجیاں ہوندین جیہڑیاں ہوندیاں تے ہن پر نظر
ینھ آندیاں۔ اُنھاں بچوں کجھ تے واقعی ینھ وی ہوندیاں۔ اسان وہم ہوندے کہ
اوہ ہن۔ میں وی کے گلاں کہن بیٹھاں، میں دسناں ایہاں کہ میرے نال ہک ہور
وی ہے۔ جیہڑا نظر ینھ آندا۔ اوہ میرے نال گلاں کردے، مانھ مشورے دیندے،
خوشی غمی بچ نال کھلدے۔۔۔۔۔ پر دینھ ہوئے تے سب ٹھیک۔۔۔۔۔ ہنیرے بچ
اوہ (جیہڑا میں ای ہن واں) جن پہوت ہنڑ جلدے۔

(۴) جگنڑ

لفظ، د لے نال انھو چھٹ جلسن میں سوچیا وی ینھ ایہا۔ اس دے د لے
دی ہر تہڑ کن اس دیاں سوچاں تے اتنا فرق پاسی، میرے وہم وگمان بچ ہووے آ
تے۔۔۔۔۔ ہنڑ میں سرے تے ہتھ رخ کے روناں، بچیاں نالوں چچل چچل کے
فریاداں کرنا۔ راتی دیہاڑی اندرے دی اگو مانھ ساڑ کے منورا کر چھوڑیے۔۔۔۔۔
چہڑھاں دا جگنڑ جنجو ہتھ کالے کر چھوڑ دے۔ اس داتہواں ساہواں نال تک

ہی ینھ پھہرے تک کلیاں نال پھر چھوڑ دے۔ میرے طعنیاں اسان ڈیلی کر
چھوڑیا ایہا۔ میں کتھوں تار پین داتیل آئڑ کے اس دادل تہوواں، میری نفرت دے
جگنڑیں، ہنڑ اس دادل وی۔۔۔۔۔

(۵) فانی

اج اس کہرے بچ رشید دا آخری دیہاڑا ایہا۔ اوہ چیزاں چاچا کے ڈبیاں بچ
سنجبالد ایہا۔

پندرہاں سال لنگھ جلسن۔۔۔۔۔ پندرہاں سال۔۔۔۔۔ پنج ہزار چار سو پچتر
دیہاڑے۔۔۔۔۔ ہک لکھ اکتی ہزار چار سو کھنٹے۔۔۔۔۔

اٹھتر لکھ چراسی ہزار منٹ۔۔۔۔۔ سنتالی کروڑ ترہہ لکھ چالی ہزار سیکنڈ۔۔۔۔۔ جنجو جنجو
اوہ ویلے دے حصے بخرے کر دا ایہا۔

آپ وی ٹوٹے ٹوٹے ہوندا جلد ایہا۔

اس کجھ ہک ہک شے سوچ سوچ کے کنداں، روشندا ناں، کھکیاں تے چھتے آں
ناپ ناپ کے بنڑائی ایہی۔ آپڑیں ہتھاں نال ہک ہک شے پہلے کاغذ تے
اگر دا ایہا فر بنڑواندا ایہا۔۔۔۔۔ اس واسطے ایہہ پندرہاں سال کدے ینھ لنگڑیں
ایہے پر لنگھ گئے۔۔۔۔۔ پتای ینھ لگیا۔

اج اوہ جنجو چیزاں پند ایہا۔ اسان احساس ہوندا ایہا۔۔۔۔۔ اس دے ہتھ اوہ
ینھ ریہے، جیہڑے چیزاں لائڑیوں ہوندے ایہے۔ آج اس دے ہتھ، آدم خوراں
والے ہو گئے ایہے۔

سفیان صقی۔۔ اللہ میاں کول چلے گئے

محسن چوہان

سب توں پہلوں اسی سفیان صقی دی ہک مشہور غزل دیکھنے آں۔

نفس میں کوشش پیہم سے در نہیں کھلتے

کھلیں جو در تو پرندوں کے پر نہیں کھلتے

لگا دیے ہیں انہیں قفل میرے اشکوں نے

انہاں دامطالعہ بہوں زیادہ ایہا۔ اُردو شاعراں ادیبوں توں ہٹ کے انگریزی ادب دی دبا کے پڑھیا دا ایہا۔ صاحب علم آدمی ایسے۔ انہاں دے سگی پروفیسر طارق صاحب گل کردے نیں جے زیادہ تر ادبی نظریات تے لو پاندے رہندے ہوندے ایسے۔ کالج دے زمانے نچ لیفٹ سٹیج دے مالک ایسے۔ وقت نال نال تبدیل ہوندے گئے تے فرارٹسٹ ہوندے گئے۔

سفیان صفی ہزارہ یونیورسٹی مانسہرہ نچ پڑھاندے رہے۔ ایم فل تے پی ایچ ڈی سطح دے شاگرداں دی راہنمائی کیتی۔ انہاں دی کوشش ایہی جے ہزارے توں زیادہ توں زیادہ لوک ایم فل تے پی ایچ ڈی دی ڈگری کھنڑ تے معیاری کم ہووے۔ اسی کر کے انہاں ہر جائی لوکاں اعلیٰ تعلیم دے راہے تے پایا۔

سفیان صفی شاعر مشرق علامہ محمد اقبال دے عاشقاں بچوں ایسے تے انہاں تے بہوں سارا کم کیتا ایہا۔ انہاں علامہ محمد اقبال دے کم تے اتح نوں کتاباں لکھیاں۔ جہاں نچ منتخب خطوط اقبال، اقبال کے منتخب مکتوبات، منتخب مکاتیب اقبال، اقبال کے منتخب مکاتیب، اقبال کے منتخب خطوط، منتخب نامہ ہائے اقبال، انتخاب خطوط اقبال، گلستان خطوط اقبال تے نگارستان خطوط اقبال شامل نیں۔

انہاں دے شاعری دے دو مجموعے بی ہے نیں۔ ہکی داناں ”اسے چاند گنگنائے“ تے دوئے داناں ”پون یہ بھیتا“ اے۔ سفیان صفی صاحب دے کچھ شعر دیخو:

سبز رت کی کتاب لازم ہے
فصل گل کا نصاب لازم ہے
زخم میں درد آنکھ میں آنسو
قلب میں اضطراب لازم ہے
ہونے والی ہے نیند کی تقسیم
میں بٹوں خواب خواب لازم ہے
دیکھ کر اشک مسکرا بھی دا
میرے خط کا جواب لازم ہے

سفیان صفی تصوف دی گلی نچ جُل نکلے تے انہاں دے سگی دسدے نیں جے سلوک دیاں راہواں نچ کافی اگے تکرر چلے گئے ایسے۔ شاہ محمد کول ای تکیہ شریف ہک زیارت اے۔ اتھے جہاں بزرگاں دامزاراے اتھے بہوں آندے جلدے

وہ آئینے میں جو سر چشم تر نہیں کھلتے
سفر شریک شریک ملال ہوں کیسے
خود اپنے آپ پہ بھی ہم سفر نہیں کھلتے
بندھے ہیں سانس کی ڈوری سے ان گنت آنسو
کسی طرح بھی یہ شمس و قمر نہیں کھلتے

سفیان صفی ہزارہ دی زی دے ہک اُچے شاعر محقق تے ادیب ایسے۔ انہاں تنقید دے میدان نچ بہوں ناں کمایا۔ سفیان صفی دا تعلق ہری پور نال ایہا۔ انہاں دی رہائش تے ہری پور شہر نچ ایہی پرگراں سرائے صالح کول ای شاہ محمد ایہا۔

سفیان صفی بڑی محنت نال اپڑاں مقام بنڑھایا۔ سکول دے استاد توں کیریئر شروع کیتا تے خانپور کالج دے پرنسپل دی حیثیت نال کچھ عرصہ پہلے ای ریٹائر ہوئے ایسے۔ انجو انہاں معلّٰی دا پیشہ اختیار کیتا تے بہوں بلندی تے جل پینچے۔ معلّٰی دا پیشہ پیغمبری دا پیشہ آخیا ویندائے۔ استاد، شاگرداں آں دین تے دنیا دیاں گلاں سکھاند آئے۔ جینڑیں دا ٹہنگ سکھاند آئے۔ نیکی دے راہے تے ٹر نیں تے برائی توں بچنڑیں دا طریقہ دسدائے۔ ماپو تے استاد دی معاشرے نچ ایہا ای کوشش ہوندی اے جے جنک تے کڑیاں چنگے کم کرنڑ تے لوک انہاں چنگا آخنڑ۔ سفیان صفی اپڑیں شعبہ نچ چھاناں کمایا۔ انہاں دے جہاں سارے شاگرد ایسے۔ سارے دے سارے انہاں ہک چھاتے بڈا استاد تسلیم کردے ایسے۔ ڈاکٹر عادل سعید قریشی انہاں دے شاگرداں بچوں نیں جہاں ہمیش انہاں دی تعریف ای کیتی۔ اوہ تے سفیان صفی جنیا بنڑنا چاہندے نیں۔ انجو ای انہاں لسان نواب تے خانپور کالج نچ اپڑیاں انتظامی صلاحیتاں دسیاں۔ جتھے گئے اتھے چھے نشان چھوڑے۔

سفیان صفی دیاں علمی تے ادبی صلاحیتاں دا زمانہ معترف اے۔ ہزارے نچ ہر خاص ادبی محفل دی جان ہوندے ایسے۔ انہاں دا مقالہ سنڑ نے جوگا ہوندا ایہا۔ اردو زبان دے لفظ انہاں دو موندھ بچوں موتیاں نالوں ٹہندے ہوندے ایسے۔ سفیان صفی دی رشتہ داری انڈیا نچ ایہی تے انہاں دا لہجہ کمال دا ایہا۔ آدمی و خدا ایہا جے اوہ اردو بولدے رہونڑ تے اسی سنڑ دے رہواں۔

ہوندے ایسے۔ فرض نمازاں نال نقلی عبادت تے ذکر اذکار کردے رہندے ہوندے ایسے۔ سیدنذیر شاہ دے مطابق سلوک دیاں منزلاں بچ بہوں اگے تکز نکل گئے ایسے۔

اساڈی تنظیم حرف اکادمی انہاں دی یاد بچ ہک تعزیتی تے ادبی ریفرنس منایا۔ اس بچ انہاں دی تھیو ام رباب مضمون پہنچیا جس بچ انہاں بہوں پیارے ابو دیاں خوبیاں دسیاں۔ انہاں دے پیار دیاں گلاں لٹھیاں۔ جس توں ثابت ہوندے جے اوہ اپنڑیں اولاد دی نال کتنا لاڈ کردے ایسے۔ انجواں انہاں دے پرہاؤ کامران دیاں اکھیاں بچ ڈاکٹر صاحب بارے گل کردیوں تھر وڈھل ڈھل آندے ایسے۔

ڈاکٹر وحید قریشی اس محفل بچ گل کہیتی جے ڈاکٹر صاحب اپنڑیں ملکے دے غریباں تے مزدوراں دی حلات تے دغدے ہوندے ایسے۔ اوہ پہلوں انقلاب دیاں گلاں کردے ہوندے ایسے تے ترقی پسند تحریک دے حامی ایسے۔ اپنڑیں خدا تے پکالین رخنڑیں والے آدمی ایسے۔ مزاراں تے بی آندے جلدے ایسے۔ دین دار آدمی ایسے۔ غریباں مسکیناں دی مدد کردے ایسے۔ عاجزی انہاں دی شخصیت دا خاص خوبی ایسے۔ ہر کسی نال عزت احترام نال گل کردے ہوندے ایسے۔ سادے چیرے لاٹراں تے سادی غذا کھانڑا۔

اللہ پاک انہاں دا اگلہ جہاں چنگا کرے۔ آمین!

بڈا ٹھہر

(بچیاں جو گے کہاڑیں)

عالمی ادب بچوں

ملک ناصر داؤد

ہک کسان اپنڑی ڈوگی بچ ٹھہرے دا میں راہیا۔ جدوں فصل پک گئی تے اُس ٹھہر پٹڑاں شروع کیتے۔ باقی سارے ٹھہر پٹے گئے پرہکی جانی تے آکے اوہ پھس گیا۔ اُس بہوں زور لایا تے ہتھ پیر مارے پر اس جانی تے بہوں بڈا ٹھہر

ایہا۔

اُس اپنڑیں تربیتی آں واز ماری ”ذری چبھ وسطے آ۔ میرے کولوں ٹھہر ینھہ پیاپٹڑ ہوندا“ اس دی تربیت بولی ”میں جد آخنی آں توں بڈھا ہو گیا میں تے اگول پڑ کر ناس۔ دتخ ہک ٹھہر ینھہ پٹ سکنا میں؟“۔ دو آں مل جل کے زور لایا پو ٹھہر نہ پٹڑ ہو یا۔

اُس دی بڈھی آخیا ”ٹھہر! میں اپنڑی پوتری شانو آں بلانی آں تے فر ترے (۳) مل کے زور لاساں تے مت ٹھہر پٹیا جئے“۔

اُس اتھوں ای پوتری آں واز لائی ”شانو۔ او شانو۔ کتھے مرگئی میں۔ تاوولی تاوولی آ“۔ شانوسا ہوسا ہونئی دی نسدی آئی۔

انہاں تریاں مل کے زور لایا۔ تربیتی جنڑیں آں پھکلیا تے شانو دادی دے لکے بچ ہتھ پا کے پچھاں پھکلیا۔ پر نہ جی کتھوں۔ ٹھہر بہوں بڈا ایہا۔ پسینوں پسینے ہو گئے پر گل نہ بنڑی۔

شانو دادی آں آخیا ”جے کر میری منو! تے اسی کتے آں بی نال بلا کہناں“۔ دادی آخیا ”فٹا فٹ بلا اُساں مت کم بنڑ جئے۔ اتھوں جان چھٹے تے اج چیرے بی تھوڑیں نیں“۔ کتا بی نال لگ پیا۔ گوانڈیاں دتخیا جے کتا کڑی آں، کڑی دادی آں، دادی دادے آں تے دادا ٹھہرے آں پھکدا ایہا۔ پر ٹھہر جتھے ایہا اتھے ای ایہا۔ سارے سوہوسا ہو گئے۔ اوہ تے بہوں بڈی مصیبتاں اگے چڑھ گئے ایسے۔

انہاں ساہی کڈھی تے کتے دے آخڑیں تے بلی آں بی بلا کہدا۔ بلی بی لیزواں بچ لگ پئی۔ ہٹڑا وہ جنڑاں کہری والی آں، تربیت پوتری آں، پوتری کتے آں تے کتے آں بلی جھکنڑاں لگ پئی۔ سارے پسینوں پسینے ہوئے دے ایسے۔ تھک ترٹ گئے پر ٹھہر جتھے دا ایہا اتھے ای ایہا۔ سمجھ ینھہ آندی ایہی کے کراں تے کتھو اس مصیبتاں بچوں جان چھٹڑکانواں۔ بلی بولی ”میاؤں! جے کر تسی سارے اجازت دیو تے میں چوہے آں واز ماراں۔ کے پتہ انجو ساریاں دے زورے نال ٹھہر نکل ای آوے؟“۔

ساریاں ہاں کہیتی تے بلی چوہے آں نال کہن آئی۔

چوہے بلی آں پھکلیا، بلی کتے آں زور لایا، کتے شانو آں قمیضان توں پھکلیا۔ شانو دادی دے لکے بچ ہتھ پایا تے زور لایا۔ دادی شانو دے دادے آں

چاہندے ہیں۔ مرکزی تے صوبائی اسمبلی پنج لوکاں دے حق بارے گل بات ہوندی اے۔ انہاں نمائندیاں دا ذہن بی میڈیا تے ادارے بنزبانڈے نہیں۔ لوکاں دے رائے بنزبانڈے پنج اداریاں دا کردار ہوندے۔

گندھارا ہندکو بورڈ بی ہک ادارہ اے۔ اس ادارے لوکاں دی رائے بنزبانڈے۔ مستقل منٹریاں تے کم کیتا۔ کتاباں چھاپیاں۔ کانفرنساں کیتیاں۔ سیاسی تے غیر سیاسی لوکاں اپنڑیں کول بلایا۔ کئی شہراں پنج لوکاں جوڑیا۔ اخباراں پنج مضمون لئو ائے تے چھپوائے۔ گورنر سپیکر تے وزیراں نال ملاقاتاں کیتیاں۔ انہاں عزت دے کے اپنڑاں کیس لڑیا۔ ٹی وی چینل کھولیا۔ اخبار کڈھیا۔ ہندکو لٹریچر والیاں عزت دتی۔ اپنڑیں ثقافت تے پروگرام کیتے۔ انجور کم اکہاں بدھدار ہیا۔

سفر لہا اہیا پر گندھارا دیا سنگلیاں حوصلہ کیتا رہیا۔ ضیاء الدین صاحب مرکزی کردار ادا کیتا تے باقی سنگی بی قافلے نال نال ٹر دے رہے۔ تہاں بی دستخیاں تے چھاواں بی۔ کئی پرائز لوک چلے گئے تے نویں لوک نال آندے گئے۔ شروع پنج گل اے ایہی جے لوک ہندکو آں بولی آخندے ایہی تے زبان منٹریاں وسطے تیار نینھ ایہی۔ باقی لوکاں تے چھوڑو ہندکو زبان بولنڑیں والے بی اس دی عزت نینھ کردے ایہی۔ لوک آخندے ایہی ”ایہیہ پارلیمانی تے دفتری زبان نینھ“۔ گل ہے تے مندی ایہی پر ٹھیک ایہی۔ آئینی ادارے کسی چیز آں اس دا مقام دیندے نہیں تاں گل بنڈی اے۔ قانون دی ایہی ای طاقت اے جساں ساری دنیا پنج نیا جلدے۔ اسی نمائندے کیوں چننڑیں آں تے اوہ کے کردے نہیں؟ جی! اوہ قانون بنزبانڈے نہیں۔

خنبر پنختون خواہ اسمبلی پنج پچھلے دیہاڑیاں ہک قرار داد ہندکو زبان دے حق پنج پاس ہوئی۔ ہزارہ توں ممبر صوبائی اسمبلی نذیر عباسی صاحب قرار داد پیش کیتی۔ سپیکر صاحب ذاتی دلچسپی نال اس بارے ممبر آں پچھیا تے اکثریت اس دے حق پنج فیصلہ دتا۔ انجو ہندکو پارلیمانی زبان دے درجے تے پہنچ گئی۔ گندھارا ہندکو بورڈ نذیر عباسی صاحب دی اس کوشش آں سلام پیش کرداے۔

پچھاں پچھلے۔ جنڑیں جتنا زور ایہا لایا تے ٹھہر پٹیا گیا۔ سارے انڑچک پچھاں پرتے دے لگے پر کم ہو گیا۔ سبق ”اتفاق چنگی شے اے“

خنبر پنختون خواہ اسمبلی پنج ہندکو جوگے قرار داد رپورٹ

قوماں دی ترقی تے تبدیلی دا عمل بوٹے نالوں اے۔ جنجو بوٹا ہر دیہاڑے بڈا ہوندا رہندا اے تے اس نال ٹھہریاں، پترتے پھل لگدا اے انجورای قوم بی وقت نال نال جہاں کجھ سکدی اے تے پچھلے تجربے نال اکہاں بددہ رہندی اے۔ غلطیاں بی ہوندىان تے اچھے کم بی نال نال ہوندے رہندے نہیں۔ ہک زمانہ ایہا بیوروکریسی مرکز دی طاقت دی حامی ایہی۔ صوبیاں دیاں گلاں کہٹ منٹری ہوندىان ایہاں۔ انہاں دے مطالبیاں تے غور نینھ کیتا جلدرا ہیا۔ شک کیتا جلدرا ایہا۔ ویلا انسان آں بہوں کجھ سکھا چھوڑ دے۔ پاکستان نوآں نوآں بنزبانڈے سارے سمجھدے ایہی جے انگریزی یا اردو بولنڑیں والے ای لائق فیتھ ہوندے نہیں۔ سندھی، پنجابی، بلوچی، پٹھان، سرائیکی، پشتون تے ہندکووان کہٹ لائق نہیں۔ صوبیاں دیاں سیاسی پارٹیاں اوہ اہمیت نینھ ملدی ایہی جو مرکز دی پارٹیاں دتی جلدی ایہی۔ انجورای انہاں دیاں زبانوں درتوجہ نینھ دتی جلدی ایہی تے مقام اوہ نینھ ایہا جو مرکز دی زبان دا ایہا۔

اس پالیسی دا فیدہ کہٹ تے نقصان بددہ ہو یا۔ مشرقی پاکستان دے ترٹریں پنج زبان دا مسئلہ خاص ایہا۔ ویلے نال فیصلہ کرنڑیں والیاں قوماں جہاں کجھ سکھ کھدا۔ آئین پنج ترمیم ہوئی تے صوبیاں حق ملنڑا لگ پئے۔ اٹھارہویں ترمیم توں بعد صوبیاں زیادہ حق ملے۔ مرکز دیاں ذمہ داریاں کہٹ گیاں۔ ساری دنیا پنج انجورای ہوندے۔ مرکز خاص خاص محکمے اپنڑیں کول رخندے۔ باقی کم صوبے کردے نہیں۔

صوبے دی قیادت اپنڑیں صوبے دے حق وسطے اسمبلی پنج واز

چاندی نہ کوئی محل۔۔۔ جان من۔۔۔ تجھ کو میں دے سکوں گا۔۔۔ پھر بھی یہ وعدہ ہے جھ۔۔۔ تو جو کرے پیار کرے مجھ سے۔۔۔ چھوٹا سا گھر تجھ کو دوں گا۔۔۔ دکھ سکھ کا ساتھی بنوں گا۔۔۔ فلم بندش دا ایہہ گانزارو بن گوش دی موسیقی ایہی تے شبنم ندیم تے فلما یا گیا ایہا۔ سعدی گیلانی ایہہ کمال دا گانزا لکھیا ایہا۔

فلم جیو آ دا گیت ”جانو! سن زرا۔۔۔ پلکیں تو اٹھا“ ہک ہور گانزا اے جہڑا اپنڑی ویلے دا مشہور گانزا ایہا۔ ریشم تے بابر علی تے فلما یا گیا ایہا، اوہ بی انہاں ای لکھیا ایہا۔ تے اسی طرحاں ”کیہہ دم دا بھروسہ یار۔۔۔ دم آوے نہ آوے“ گانزا بی انہاں دے سوہنڑے ہتھاں توں قدرت لکھوایا ایہا۔ مہدی حسن، ناہید اختر تے نور کہاں جے اُچے گلوکاراں انہاں دے گانزے گائے ایہے۔ پشور توں لاہور دی فلمی دنیا جہاں لوکاں کم کیتا تے ناں کمایا انہاں دے اندر کوئی کامل ہوسی تاں ای انہاں اپنڑی جاء بنز ہائی تے عزت کمائی ایہی۔

سعدی گیلانی ہندکو زبان دے عاشق ایہے تے انہاں اس زبان جی کتاباں لکھیاں ایہاں۔ پپل وترے، دل دیاں گلاں، چونان عشق دیاں تے حرنی نامہ انہاں دیاں ہندکو زبان جی کتاباں نیں۔ انہاں دا ہندکو ناول ہوس پلے چھپدا پیارے۔ تسی اندازہ لاسکدے اوادہ اپنڑی مابولی دے عاشق ایہے یا نہ؟۔ انہاں دیاں کتاباں رائٹرز گلڈ تے اباسین ادبی ایوارڈ مل چکے نیں۔

سعدی گیلانی شہر پشور دا نامور لوکاں بچوں نیں۔ انہاں قلم نال تشہہ بنڑ ہایا تے اس رشتے آں مرزئیں تکلز قلم رخیارے۔ جس جس وی قلم نال وفا کیتی قلم اس دا ناں مرزئیں توں بعد وی جیندا رخیارے۔

گیت

سید نذیر حسین شاہ

دل ہو گیا اے چوری میرا چور کوئی نہ
جساں کیتا اے پسند اُتھے زور کوئی نہ
نہیں ڈولے جیا کوئی سارا جہان دینیا

سویل

سعدی گیلانی مرحوم (کی دم دا بھروسہ یار)

ملک ناصر داؤد

ایران دے آذر بائیجان والے پاسے اس دا صوبہ گیلان اے۔ بحیرہ کیسپین کول ایہہ جاء اے۔ بغداد کول جیلان ناں دا ہک گراں دے، شیخ عبدالقادر جیلانی اس گراں دے نیں۔

گندھارا ہندکو بورڈ جی گیلانی خاندان دے سعدی گیلانی نال کئی واری ملنڑاں جہڑاں ہوئی اے۔ بزرگ آدمی ایہے۔ انہاں دی صحت بی چنگی نیٹھ رہندی ایہی تے نجوڑ رہندے ایہے۔ پر سعدی گیلانی صاحب گندھارا بورڈ دیاں محفلاں جی سارے کم چھوڑ چھاڑ کے آندے ہوندے ایہے۔ بہوں پیار نال ملنڑاں تے اپنڑیں کول بٹھا کے گلاں باتاں کرنڑیاں۔ ہندکو زبان تے گندھارا ہندکو بورڈ نال کھنڈ لوکاں بچوں ایہے۔ تسی اندازہ کرو جے تریاسی سال دی عمر ایہی پراہہ گندھارا دے پلیٹ فارم تے آندے رہے۔ انہاں لوکاں بی انہاں بہوں عزت دتی تے انہاں بی آخر تکلز انہاں دا لڑینٹھ چھوڑیا۔

سعدی گیلانی دی مشہوری انہاں دے گیت بنڑے۔ اوہ موسیقی آں سمجھدے ایہے۔ فلمی دنیا نال جڑے رہے تے فلم دے پردے چھپے کئی کم کردے رہے۔ فلم ”دلہن ایک رات کی“ اپنڑیں زمانے دی مشہور فلم ایہی۔ بدر منیر آں اس فلم نال ساری دنیا تے شہرت ملی۔ فلم دی جہانڑی بدر منیر دی ایہی پر سعدی گیلانی اس فلم دا سکرپٹ لکھیا ایہا۔ اس فلم ڈائمنڈ جوہلی منائی تے لوکاں آج تکلز اوہ فلم یاد اے۔ اس فلم آں پشتو زبان جی بی بنڑ ہایا گیا جس دا ناں ”ناوے دا یوشے“ ایہا۔ دلہن ایک رات کی فلم دا گانزا ”اوہ جانے والے میں تیرے قربان خدا حافظ“ بہوں مقبول ہو یا ایہا۔ ہک ہور گانزا ”میں نے ڈھونڈا جسے خوابوں میں خیالوں میں“ آج تکلز لوک گاندے نیں۔ نور جہان، مہناز، ناہید اختر تے احمد رشدی جے منے پر منے گلوکاراں گانزے گائے ایہے۔ سعدی گیلانی بہوں وقت فلمی دنیا نال لایا۔ انہاں اسی فلماں دے سکرپٹ لکھے۔

ہک گانزا تساں لازمی سنو یا ہوسی تے کسی ویلے گنگنا ندیہ سو سو سونا نہ

چن، چکوری کھمر مارن
 بچ سرگی داتارہ چنچے
 ملک ملائک سجدے ٹھٹھے
 اج بی مٹی گارہ چنچے
 اُس دی ڈولی اگے اگے
 پیار خجبتاں ہارہ چنچے
 اگ، پائٹریں دامیل تے دیخو
 شبنم نال شرارہ چنچے
 چن جیا مکھڑا دینخ کے میری
 اکھیاں بچ ہک تارہ چنچے

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

تیرے غم بچ تہندے تہندے، ساڑے اگے چڑھ گئے آں
 پو لے تے ہک پاسے رہ گئے، گہاڑے اگے چڑھ گئے آں
 جتھے گئے آں پیہوی قسمت تنگ پکڑ کے چھکدی ریہی
 چہرے تلوں ہندے ہندے، ناڑے اگے چڑھ گئے آں
 جندرے تے کے آٹا پیہندے، آپ ای پیہٹھے میہٹھے گئے آں
 تھتھے کولوں بچدے بچدے، چاڑے اگے چڑھ گئے آں
 جیٹھ بی اگ داواڑا اے پر اگ دے لبے اگے نے
 جیٹھے کولوں لنگھدے لنگھدے ہاڑے اگے چڑھ گئے آں

پنڈی لاہور تے پشور ملتان دینخیا
 ہری پور، مانسہرہ اگرو کوئی نہ
 دل ہو گیا اے چوری میرا چور کوئی نہ
 جساں کیتا اے پسند اُتھے زور کوئی نہ
 اُساں نیا اے چن جی مشہور ہو گئے
 پد اسان کولوں تھوڑا تھوڑا دور ہو گئے
 بہوں سوہنٹراں میرا ڈھولا ابجیا ہور کوئی نہ
 دل ہو گیا اے چوری میرا چور کوئی نہ
 جساں کیتا اے پسند اُتھے زور کوئی نہ
 اُچا سوہنٹراں جیا نین کجے پہرے
 چن چائٹریں آں قداماں تے صدقے کرے
 میرے ڈولے جیا لگدا اے مور کوئی نہ
 دل ہو گیا اے چوری میرا چور کوئی نہ
 جساں کیتا اے پسند اُتھے زور کوئی نہ
 اسی اس دے دیوانے اوہ تے جانڈا ای نہیں
 پہاویں کول جاء کے بہواں اوہ سیاڈا ہی نہیں
 اوہ شمع تے میں پہور ایجا پہور کوئی نہ
 دل ہو گیا اے چوری میرا چور کوئی نہ
 جساں کیتا اے پسند اُتھے زور کوئی نہ
 میرے دلے تے نذیر

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

ایویں جگ تے سارا چنچے
 بچ قسمت داتارہ چنچے

ہو ہیا شور شرابا
گنیاں دور پکاراں
کیتی دوڑ ڈرکی
ٹاپو ٹاپ سواراں
اگے بولن ٹانگے
چھ گونجن کاراں
تیریاں یاداں جیاں
سانول موڑ مہاراں

ساری رات تمکھواں بچ ای منجی اُتے لگھ گئی اے
لحیف تے اُکا آہسای نہ چھاڑے اگے چڑھ گئے آں
پہیلے دے پر، نکلن جدوں، سمجھ موت اڈیکے اُساں
انجو تکرے ٹھڈے مارے، ماڑے اگے چڑھ گئے آں
پہلے خیرے دیندی آہسی، ہنڑتے آئے تہاڑا بیوی
خیرے کولوں چھڈے چھڈے، تہاڑے اگے چڑھ گئے آں
ایہہ وچھوڑے عمراں دے نے، نہ بولاں تے کتھے جلاں
چاہ تے اُساں مل ینھ سکے، کاہڑے اگے چڑھ گئے آں
پہلے اُسدے نوکر پلے، فراندروں خسترا آیا!!
کتیاں کولوں چٹھے آں، پگہیاڑے اگے چڑھ گئے آں

کلام ارشادشا کرا عوان

لوکی سو سو بھیس بناون میں سادی ای چنگی آں
نا دس گاڑی بنگلہ چھلیا میں نا پہکھی ننگی آں
میں مٹیاں سکھی الیبلی نا ساتھی نا کوئی سہیلی
جیہڑے آپڑاں آپ سیانڑن میں انھاں دی سنگی آں
ہک کلمہ ہک چھت اے کافی نت نت ڈولی کونڑ چڑھے
اٹھساں اس دے نال حشر دن میں جس سوہنڑیں منگی آں
شاید اس دلدار گلی دی ریت پرانڑیں مک گئی اے
میں تے کتنی داراس راہوں کہل مکہلی لنگی آں
شاکر شکر کراں دن راتی پے گئی اے گل ایہہ حیاتی
لوکی سمجھن چنگی پہلی میں شیخاں تے ننگی آں

سانول آصف ثابت

تیرے بارے پچھیا
آندیاں جلدیاں یاراں
رستے بتی رکھی
تیریاں خدمتگاراں
اکھی موتی چمکن
دل بچ موج بہاراں
کیسی رونق لائی
سوہنیاں نقش نگاراں
ہاری بازی جتی
نسیاں چورنماراں
لایا باسا کھیڈا
شہریاں ہور گواراں

تیرے دکھ دا بوٹا لایا
 ڈالیاں توں ڈالے ہو گئے
 کولہیاں دی دلالی بچ
 منہ تے ہتھ ہی کالے ہو گئے
 اجکل دے اے یاراں ناں ہوے
 چینہ والے تالے ہو گئے
 جس مداری مجمع لایا
 لوک بھی اس دے نالے ہو گئے
 شاعری دا کوئی دور چلاؤ
 یارو مچُ مقالے ہو گئے
 یار تشکیل جی رو رو اکھیاں
 نالیاں توں پرنا لے ہو گئے

غزل

اجمل نذیر

کردیاں نہیں بونھ غور اوئے سبھڑاں
 اکھیاں دلے دیاں چور اوئے سبھڑاں
 عشقے دی کیوں ساڑ نینھ مگدی
 ہوگیاں ڈور تے پہور اوئے سبھڑاں
 تیرے جائی جائی رُلیا
 جُہ نواں نکور اوئے سبھڑاں
 پَند درداں دی چانڑی پیندی
 ٹرٹ گئی پیار دی ڈور اوئے سبھڑاں
 دردی ٹھونڈڑیں نال عینھ ملدا
 کبجا آ گئیے دور اوئے سبھڑاں
 پہلے دی دی وی پُھٹ نینھ مولے

کلام افضل ہزاروی

کل تک جڑے کنگے سائیں
 اج انہاں دے بنگے سائیں
 گجھ تے سکھ دا ساہ ہی آوے
 کجھ تے حالت بدلے سائیں
 جان بچاڑین اوکھی ہوئی
 آتے پاتے چھلے سائیں
 کرڑے دکھاں دے مارے نین
 ڈھل ڈھل جلدے کجلے سائیں
 غربت کہنگرو بہن کے نچے
 پُہکھ بجاوے طبلے سائیں
 پچھلے انہاں توں بدھ کردے
 جو کجھ کردے اگلے سائیں
 کتنے پہرے پیار تے لاسو
 کتیاں کہنا جنگلے سائیں
 دیکھنے آں پر پی نہ ہلدے
 کولوں بگدے دجلے سائیں
 بچ بنوں کے دل افضل دا
 ہر ویلے ای مچلے سائیں

کلام شکیل اعوان

تیرے یار حوالے ہو گئے
 آس ہی خصماں والے ہو گئے

اکھیاں دے اتھروں عینھ سکدے سبزیاں
 پاویں بگدا دریا بی سک جلسی
 چکر مکر تے دو جی مندی عادت دھی
 دینخ کے درواز پچو مزماناں لک جلسی
 نہ کر ہک دتر توں بی بک بک روسیں
 اتھروں اکھیاں وچو رک رک جلسی
 دو گلاں تے کر، فر اساں چلے جائزیں
 جدوں گڈی ٹیشتر تے آکے رک جلسی
 تھوکھا فراڈ تے اپڑیں نئے دے سودے
 ایہہ سوچیں نہ ناشاد دا سر جھک جلسی

غزل

مسعوشوق

غم ہے کے مکدا ہی عینھ
 اے کٹھا کدے سکدا ہی عینھ
 سو واری ۔۔ دل تھوتا پر
 ہک داغ تے لگدا ہی عینھ
 اسیں کر کر تھک گئے۔ آں
 سہاب تڑا چکدا ہی عینھ
 ویلے پچھا کی ۔۔ دوڑنائیں
 ویلا کہرے رکدا ہی عینھ
 بیٹرا کچیاں کوٹھیاں دا
 پہیرا کدے سکدا ہی عینھ

لارے لائیں ہور اوئے سبزیاں
 اجمل دے دکھ کجھ تے کہٹ کر
 ہور عینھ دل دا زور اوئے سبزیاں

غزل

نیازت علی نیاز۔ لاہور

آپڑاں سب کجھ داء تے لا کے
 جے کجھ آسا کول لٹا کے
 بہہ رہیاں مڈیاں تو بند ہو کے
 دل دے بوہے کو جندرے لا کے
 دنیا بچ ضد دکھ ای دکھ ہن
 تڑی خدائی مڑا خدا کے
 چنگی مندی ہونڑ سزرا کجھ
 دینخ تے کہدے تد ازماء کے
 نیازدلا کو گہپا لگ دے
 ساہ کہندے آں شعر سزرا کے

غزل

عظیم ناشاد اعوان

پائی پائی دا حساب دنیا بچ چک جلسی
 ٹھکدیاں ٹھکدیاں آخر جند مک جلسی

لش کر دے ہتھ نے تیرے، اُنکلاں نے مخروٹی
پیتیاں ونگڑ نزم ملائم، برفاں ونگڑ گورے

اساں میرا مسلک سمجھو، یا میری کمزوری
جتھے دینجاں سوہنٹراں مکھڑا، پاواں اُتھے ڈورے

☆

ہک پاسے تے چٹا چانٹنڑ، سوہنٹراں چن چکور اے
دوے پاسے تیرا مکھڑا، ہرنی ونگڑ ٹور اے

باہروں دتخ کے سارے آخن، ست سمندر پُپ نے
اندر کتنے پہانٹنڑ مخنڑ، اندر کتنا شور اے

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

اکھ بلوری، چشم غزالی، نین نشیلے تیرے ناں
قوس قزح دے جتنے رنگ اُن، نیلے پیلے تیرے ناں

پیار دی اگ بچ سڑناں بلناں اپڑیں قسمت ٹھہری اے
سارے عذر بہانے تیرے، سارے حیلے تیرے ناں

مانہہ تے پیار داسیک ملے تے موم دی صورت گل جُلنا
بول نے جتنے کوڑے کڑوے، سخت کسیلے تیرے ناں

ادھ کھلیاں سب کلیاں تیریاں اکھیاں تے قربان کراں
لال گلابی گال نے تیرے، ہوٹھ رسیلے تیرے ناں

گجھ اے مستی موجاں کولوں، گجھ پھٹلاں دے رنگاں توں

ہندکوئی جی نظم

مہتاب شاہ پھولا

پہلے جزبیاں اگ تے بال
اگ پنجنی تے گلگی داں
رڈکدا رہیں کدوں تک پاڑی
نہ پھولیا آپڑیں توں جند گال

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

گجھ گجھ اُس دی اکھیاں بولنڑ، چھاتی بچ ہلکورے
پیار دی گل اُس کیتی اے پر، اندروں پھورے پھورے

پیار دی اگ بچ سڑنے والے، تہذی اکھیاں دتخنڑ
لوکاں بدھ بدھ دیندا جُلینیں، پھر پھر نین کٹورے

کوئی نہ بُوہا باری کھلی، کوئی نہ ساڈے وسطے پُہلی
ساری عمراں دل دروازے اَساں یار ٹھکورے

تیرے مکھ آں تکلے تکلے، اکھیاں بی پتھریاں
چن آں دتخ کے کوئی نہ اپڑیں اکھیاں وی چمکھورے

دل دے ورقے ورقے اُتے ناں میں کس دا لکھاں؟
پیار دی اس کتاب دے اندر سارے کاغذ کورے

سارے سوہنڑیں، شوخ تے چنچل، چھیل چھیلے، تیرے ناں

تُوں خُشبو دا چھوٹکا بنتر کے پھلاں دے مونہہ پھدا رہ
ساریاں رُتاں، سارے موسم رنگ رنگیلے، تیرے ناں

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

چَئے کولوں کھس کے تارا ستا کیتی
انجو میرے پیار آں یارا، ستا کیتی

میرے جے بی لوک چھپاؤن اپڑیں سر آں
مڈھ غریباں وسطے گارا ستا کیتی

ہر صورت دے اندر تیری صورت چکے
یارا اپڑاں آپ نظارا ستا کیتی

لوک سمندروں ڈوہنگے ہوندے جلدے رہن
ٹور کے انہاں نال، کنارا ستا کیتی

اُساں دے کے محل چُبارا، مہنگا کیتی
اُساں دے کے کچا ٹھارا، ستا کیتی

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

کہی اکھ دی لو نیھ اُس دی، بلی اکھ توں کاخڑی
اُساں آج بھی مل نہ بکی کہروں ناڑا پاخڑی
یوجھے بچوں پنسل کڈھ کے اساں ناڑا پایا

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

ایویں جگ تے سارا نچے
بچ قسمت دا مارا نچے

چن، چکوری کھمر مارن
بچ سرگی دا تارا نچے

ملک ملائک سجدے ٹھٹھے
آج بی مٹی گارا نچے

اُس دی ڈولی اگے اگے
پیار محبتاں ہارا نچے

اگ، پانٹریں دا میل تے دینو
شبنم نال شرارا نچے

چن جیا مگھوا دینخ کے میری
اکھیاں بچ ہک تارا نچے

ساری رات تمہکڑاں بچ ای منجی اُتے لگھ گئی اے
 لکیف تے اُکا آہسای نہ چھاڑے اگے چڑھ گئے آں
 پہیلے دے پد، نکلن جدوں، سمجھوموت اڈیکے اُساں
 انجو تکلڑے ٹھڈے مارے، ماڑے اگے چڑھ گئے آں
 پہیلے خیرے دیندی آہسی، ہنڑتے آنے تہاڑا بیوی
 خیرے کولوں چھڈے چھڈے، تہاڑے اگے چڑھ گئے آں
 ایہہ وچھوڑے عمراں دے نے، نہ بولاں تے کتھے جلاں
 چاہ تے اُساں مل ٹینھ سکی، کاہڑے اگے چڑھ گئے آں
 پہیلے اُسدے نوکر پلے، فر اندروں خسترا آیا!!
 کتیاں کولوں چٹھے آں، پگہیاڑے اگے چڑھ گئے آں

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

اساں بچ کجھ عقل ہوندی، اُس دی ساری دولت چہمدے
 پہیلے اُساں بیوہ کردے، اُسی دا فر ہتھ وی تھمدے
 تہدہ بی ڈاڈا بند چٹڑیا تے تاں جے حیاتی سوکھی گزرے
 اکھیاں دی بی لوینھ جس دی، دندہ بی ٹینھ، تے ہتھ وی کمدے
 پہیکھ تے غر بت چھوڑ کے اُساں، اُس جنتاں بچ کجھ نہ ملسی
 کجھ اخروٹ دا کم اے اعلیٰ، کجھ سوہنڑیاں کشمیری مندے
 کسی کولوں ایہہ نہ سُنڑیا مولا ککے پیدا کردا!!
 ساوے کارڈ دے مالک ہوندے، کاش اسی امریکے جمدے
 بے کاراں دی کمی ٹینھ کوئی، نتھو، خیرے ٹہیراں ملدے
 بہوں مشکل نال ملسن تساں، لوک نے جہیرے واقعی کم دے
 ڈھیکاں توں کے سمجھاں اسی، کس دی اصل نسل کے دے

ساڈے کہار بچ شے کوئی گئے مُد کے کدوں تھانڑی
 بُگلاں بچوں چھپ چھپ تکئیں اوہ میرے جند جانی
 تُو ایں میرا پیار پلہیکھا، میں آں تیرا ہانڑی
 اوہ ملیا تے غیر دے ناں ایہی اُس دی جند جانی
 جس دی خاطر لوکو اُساں در در خاک اے چھانڑی
 ساڈے کہار دا دنگل یارو خلقت بچ مشہور اے
 میرے ہتھ بچ موہلا ہوندیے، اُس دے ہتھ مدہانڑی
 غیر دے اگے چھکڑیوں والے تن تیرا نہ من
 ایہہ گل ہک قلندر دی ماہس کر گئی پانڑی پانڑی
 ہک واراں دا ذکر اے وے، کچھواتے خرگوش
 اگہاں ٹسی آپے سمجھو، گل اے بوہنہ پانڑی
 کھبے نالوں چڑھ کے اسی تہاں ملدیں آئے
 بے شک تیرا پیو بھی چاڑے، ما بھی بوہنہ سیانڑی

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

تیرے غم بچ تہندے تہندے، ساڈے اگے چڑھ گئے آں
 پُولے تے ہک پاسہ رہ گئے، گہاڑے اگے چڑھ گئے آں
 جتھے گئے آں پیہڑی قسمت ننگ پکڑ کے پھکدی ریہی
 چھرے تلوں ہتھ دے ہتھ دے، ناڑے اگے چڑھ گئے آں
 جندے تے کے آنا پیہندے، آپ امی پیہٹھے میہٹھے گئے آں
 تھتھے کولوں بچدے بچدے، چاڑے اگے چڑھ گئے آں
 جیٹھ بی اگ دا واڑا اے پد اگ دے لے اگے نے
 جیٹھے کولوں لنگھدے لنگھدے ہاڑے اگے چڑھ گئے آں

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

لوک تے لائی بجھائی بی کردے
ایہہ کم ساڈے نائی بی کردے

پہلے کھیر بلاندے لوکاں
گل بگڑے تے جائی بی کردے

پہلے تے بچ تعریفاں ہون
چھچھے چھٹاں چھائی بی کردے

پہلے بہوں دلیری دسدے
سوئی چھچھے تے ”آئی“ بی کردے

جیڑے رائی دا پہاڑ بڑاندے
بم پٹھا کے رائی بی کردے

ڈائری بچوں چوٹ

عبدالغفور ملک (مرحوم)

فر غم دے چھکھو چلے
سوہنڑے پھل مٹی بچ رلے
جدوں یاد بجنو دی آئی

نینھ دینیں تے اکامت دے، دینیں تے فرنگڑا ام دے
کھنگ کھڑک تے کھاؤ کھاؤ کرنزاں ساڈا ذاتی مسئلہ اے پر
ٹو انسان دا پتر بڑکے، پہلے چلماں چنگا دم وے

غزل

پروفیسر بشیر احمد سوز

ایہہ تے ”شیدے ٹلی“ وسطے شعر میں لکھناں
شہر دے ہک مسللی وسطے شعر میں لکھناں

بیگم پھنڈ پھنڈ بہندی شعر نے اُس دے ناں
کے دساں ہک چہلی وسطے شعر میں لکھناں

میں ہوساں تے چھتر ہو سن گڑیاں دے
جے دساں اُس کھلی وسطے شعر میں لکھناں

چکنی ڈلی ذوق تے غالب پب بیٹھے نے
مصری دی ہک ڈلی وسطے شعر میں لکھناں

جس دی کمر، کمرے آں شرماندی اے
کیسھ کھڑاں دی پلی وسطے شعر میں لکھناں

شہر دے سارے بھٹے بی مانہہ پیارے نے
بمبلاں والی چھلی وسطے شعر میں لکھناں

خالد دی تصویر خوب سہی اے۔ سہی گل تے ایہہ آ کہ یگی خالد ہندکو دے ماہیا
نے۔ انھاں ہندوک اتے ساری چندوار چھوڑی اے۔ ایسا
ہندکو دات عاشق ہو رکونز ہوسی۔ رسالے اندر پھلے پھلے لکھنے والے اپنے سوہنیاں تھریاں
نال موجوداے۔

سرگی داتا رہ۔ ہندکو ادب دا جن اے۔ ایدکی رسالہ ذرا دیر نال نکلیا اے پر ڈا ہڈا
سوہنراے۔ اللہ کرے نظر نہ لگے۔ پشاور دے گندھارا بورڈ
والے بی ہزارے دی ہندکو تے چند جان صدقے واری کردے نے۔ انھاں دی
مہربانی اے۔

عادل سعید قریشی، ساجد خان تے ناصر داؤد دے افسانے چنگے نے۔ عادل سعید
قریشی اتھے بوئی آئے آسے۔ میں انھاں آکھیا تسی اردو افسانہ تے کو ب لکھدے او
ایہہ کرم ہندکو تے بی کرو۔ آکھن لگے میں تے ہندکو دے کئی افسانے لکھے نے۔ میں
انھاں دے ہندکو پڑھے۔ ڈاکٹر عامر سہیل دا مضمون بڑے پائے دا اے۔ انہاں
اردو تے ہندکو زبان دے بے شمار معیاری مضمون لکھے نے۔

انھاں داناں تنقید دے حوالے نال معتبر ناں اے۔ رسالے پنج شاعری خاصی
صوادلی اے۔ ہندکو ادب دی نویں توں نویں لکھت سامنے آندی پئی اے۔
تساں مجلس مشاورت دی ”چوٹی“ تے مکور کھیا دا اے، تساں دا ایہہ پیار ”فقیر نوازی“
اے۔

اتھرو اکھیاں بچوں ڈہلے
نینھ غم توں جنڈری پھٹدی
کوئی کبھڑے پاسے جُلے
ساوڑ نے لائیاں چھڑیاں
جدوں یار دے گیسو گھلے
اوہ اکھیاں لا کے ٹر گئے
اسی لا کے بہوں پھلے
اسی راہواں تک تک تھکے
اوہ چھپ گے بہہ گئے اُہلے
کوئی کتنی دولت لاوے
ایہہ پیار نینھ ملدا ملے
اج گلی گلی اوہ رُلے
چیہڑے سونے مل سنو تُلے
لا اکھیاں ملک دیوانہ
اج یار دے غم پنج گھلے

چٹھی آئی سجدواں دی

آصف ثاقب

بوئی (ہزارہ)

عزیز محترم پروفیسر ملک ناصر داؤد

اسلام علیکم

سرگی داتا رہ، دیاہری ویلے اپنی پوری آب و تاب نال ملیا۔ تساں دا بی جواب
نینھ۔ ہندکو جو گے وقف ہو گئے او۔ سرورق تے پروفیسر یگی

SARGI DA TAARA

(Hazara)



پاکستان اکیڈمی آف لیٹرز نے گندھارا ہندکو بورڈ پشاور دے زیر اہتمام
حیدر زمان حیدر (مرحوم) دی یاد اراج منعقدہ تعزیتی ریفرنس



مانسہرہ ہندکو زبان - ادب و ثقافت سے سماجی ترقی و افروغ
دے موضوع تے مذاکرے دا انعقاد



پاکستان اکیڈمی آف لیٹرز نے گندھارا ہندکو بورڈ پشاور دے زیر اہتمام
حیدر زمان حیدر (مرحوم) دی یاد اراج منعقدہ تعزیتی ریفرنس اراج شرکاء دا گروپ فوٹو



گندھارا ہندکو بورڈ حویلیاں شاخ دے تحت سید ماجد شاہ دے
ہندکو ناول "بلدا ڈیوہ" تے ہک خصوصی نشست دا اہتمام



ڈسٹرکٹ بار کونسل مانسہرہ اراج ہندکو وان خواتین وکلاء دے سیمینار دا انعقاد



گندھارا ہندکو بورڈ حویلیاں شاخ دے زیر اہتمام مذاکرے دا اہتمام
مہمان خصوصی جناب نذیر عباسی رکن خیبر پختونخوا اسمبلی شریک اُن

گندھارا ہندکو بورڈ پشاور (ہزارہ شاخ)